Universitatea de Artă şi Design din Cluj-Napoca
Conducător ştiinţific PROF. UNIV. DR. IOAN SBÂRCIU

Doctorand Gheorghe AŞTILEANU

VISUL

ŞI STRUCTURILE INCONŞTIENTULUI

CUPRINS :

1. CONTEXTUL DE ÎNCEPUT AL VISULUI
2. CHIMIE, ALCHMIE, ONIRISM, NEUROPSIHOLOGIE
ÎN STRUCTURA SIMBOLICĂ A VISULUI
3. FILIZOFIA GRECEASCĂ ŞI VIZIUNEA FREUDIANĂ
4. FREUD ŞI JUNG : SIMILITUDINE ŞI DIVERGENŢĂ
- CONCEPŢIA JUNGIANĂ –
5. ISTORIA VISULUI – ORIGINI ŞI TEMELII FUNDAMENTALE ÎN VIZIULEA LUI CARO NESS
6. JACQUES MONTANGERO ŞI ASPECTE DESPRE COGNIŢIA VISULUI
7. ARTA VISELOR SAU ONIRISMUL VISELOR ARTISTICE
8. SIMBOLISTICA VISULUI
9. MECANISMUL STRUCTURILOR SUBCONŞTIENTULUI ÎN PROCESUL DE FORMARE AL VISELOR

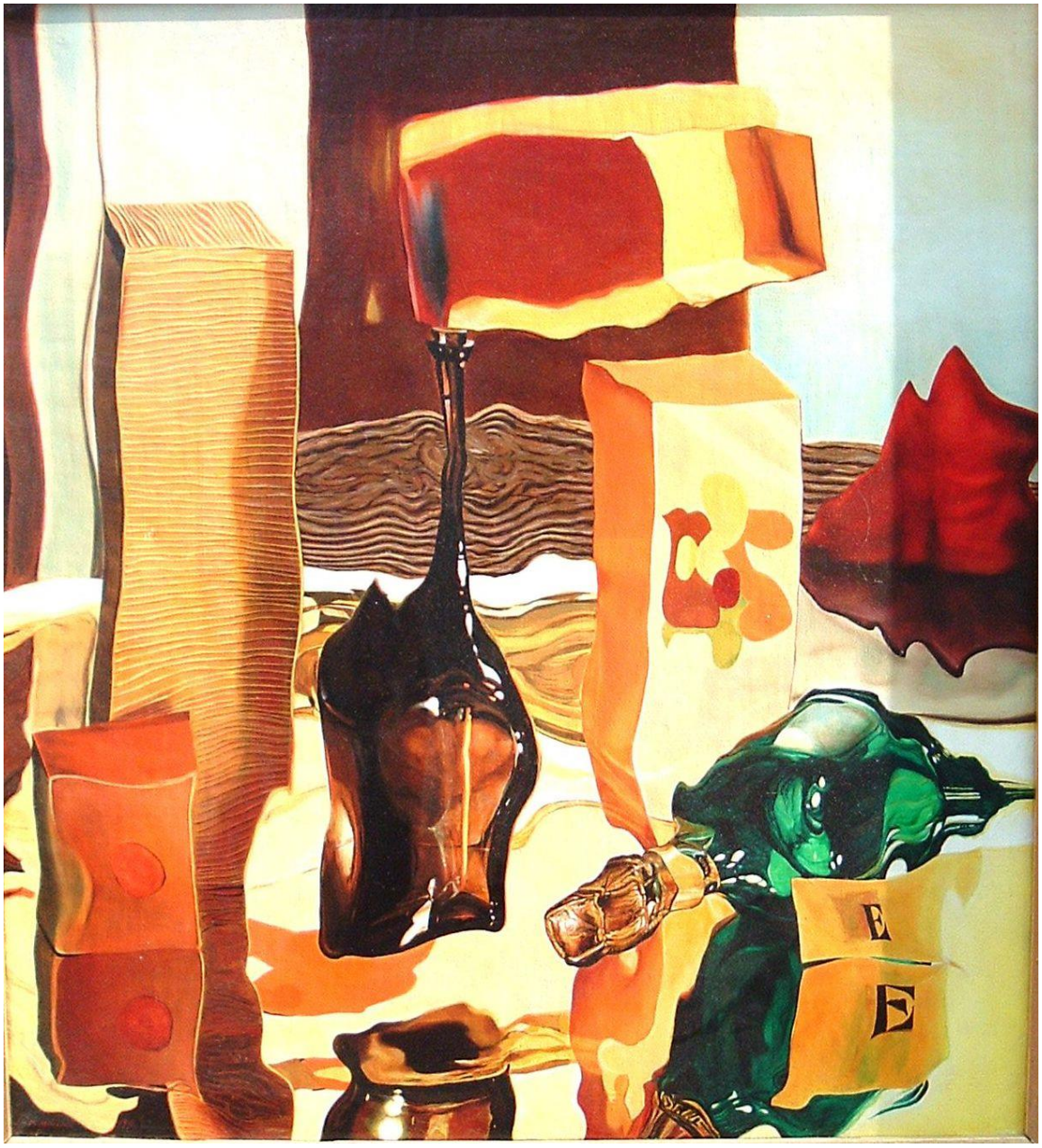

Natura statică – Gheorghe AŞTILEANU

1. CONTEXTUL DE ÎNCEPUT AL VISULUI

Omul, de-a lungul întregii sale existenţe pe pământ, a căutat adesea să găsească sensuri proprii diferitelor fenomene, mai mult sau mai puţin miraculoase. Explicaţiile complicate, încărcate de mister şi de misticism, în egală măsură, au pornit de fapt de la lucrurile simple. Întorcându-ne cu gândul spre istorie şi privind concepţia omului primitiv asupra vântului (şi anume că la capătul pământului există un uriaş care suflă atunci când se supără pe om) realizăm faptul că fiinţa omenească a fost înzestrată întotdeauna cu o gândire magică – gândire pe care psihologii zilelor noastre o limitează la stadiul infantilităţii, încandrând-o în sintagma „gândirea magică a copilului mic". Conştienţi fiind de faptul că fiinţa umană posedă un bagaj imaginativ complex, psihanaliştii au căutat să creeze o punte de legătură între această formă a structurii umane – al cărei simbol este, în mod metaforic,visul - şi depăşirea barierei autocenzurii conştientului prin subconştientul, care păstrează informaţia şi acţionează, repunând-o în valoare, în timpul somnului. Pentru a înţelege mai bine, această tehnică subtilă a jocului de lumini şi umbre dintre conştient şi subconştient, este necesar să abordăm o geneză a stărilor veghe – somn – vis.

Referindu-se la medicina somnului C. Bălăceanu este de părere că în sistemul biologic al omului există o multitudine de procese ciclice care funcţionează după principiul unor veritabile ceasornice interne, pentru reglarea temporală a diverselor activităţi ale organismului. O parte din

bioritmurile omului sunt ereditare, dar ele se află în permanenţă restructurate sau consolidate în dependenţă de periodicitatea mediului extern. În afara timpului biologic, omul are şi un timp psihic sau subiectiv, care este definit ca succesiune a trăirilor conştiente ce se ordonează pe axa timpului. Timpul se condensează în desfăşurarea unor activităţi dense şi interesante şi a contrario în activităţile monotone, plictisitoare, chinuitoare, ce conduc la perceperea unei dilatări aparente a timpului. Un exemplu elocvent este Van Gogh, care începea să picteze dimineaţa, foarte devreme, odată cu apariţia primelor raze de soare şi terminasd de pictat seara, uimit fiind că ziua a fost atât de scurtă.

Referindu-ne la geneza somnului, trebuie să reţinem şi faptul că au fost elaborate mai multe teorii cu privire la explicarea sa dar nici una nu a fost încă acreditată ca teorie de sine stătătoare. Totuşi reamintim trei dintre ele :

Teoria anemiei sau ischemiei cerebrale – conform acestei teorii s-a observat că prin comprimarea arterelor mari de la gât se blochează accesul sângelui spre creier iar omul rămâne într-o stare de inconştienţă. Rufus din Efes (50 î.Hr.), cel care a făcut prima descriere a hematuriei (atribuită alterării funcţiei renale de a filtra sângele), a denumit artera ce urcă spre gât pentru irigarea creierului – „artera carotidă” (din grecescul „karos” = somn profund).

Teoria intoxicării creierului – se bazează pe faptul că anumite substanţe precum ar fi acidul lactic – substanţă produsă prin activitatea musculară – ar intoxica sistemul nervos, provocând astfel starea de somn.

Teoria lui H. Piéron – care a susţinut că în timpul stării de veghe, în creier se formează o substanţă, care acumulată fiind peste un anumit prag, declanşează somnul. La această concluzie s-a ajuns în urma unor

experienţe pe câini. Astfel, extrasul de la aceste animale, menţinute în stare de veghe timp de zece zile, a fost infuzat unor câini normali. Rezultatul a fost acela că în urma acestei operaţiunii câinii infuzaţi au dormit câteva ore.

Pe baza unor studii şi observaţii clinice s-a constatat că diencefalul sau creierul intermediar (parte a encefalului situată între trunchiul cerebral şi emisferele cerebrale) este considerat a fi centrul somnului. Diencefalul este format, la rândul său, din mai multe zone dintre care menţionăm : talamulsul, hipotalamusul, metatalamusul.

O parte dintre medici şi psihologi susţin faptul că în această zonă a diencefalului se poate produce fenomenul de hipersomnie dacă survin tumori sau inflamaţii. O altă serie de observaţii au ţinut să demonstreze că somnul şi veghea se bazează pe stimulări aplicate în aceeaşi zonă a diencefalului (fiecare în parte având frecvenţe diferite).

Hess şi Demole sunt unii dintre cei care susţin că stimularea mecanică, electrică în talamus sau hipotalamus a dus la somn şi agitaţie. Utilizând substanţe diferite, Demole a obţinut reacţii la fel de diferite, cu toate că zona de acţiune era de fapt aceeaşi. În acest sens, el a făcut două tipuri de experimente, injectând în zona hipotalamică două substanţe diferite. Rezultatele au fost pe măsură astfel încât clorura de calciu injectată – fiind substanţă depresivă – a provocat somn iar clorura de potasiu – ca substanţă excitantă a produs o stare de agitaţie. Au fost şi autori care au susţinut că hipotalamusul este centru de veghe iar starea de somn survine ca urmare a inhibării sau distrugerii acestui centru.

Medicul Berger descoperind electroencefalograful – un aparat care amplifică variaţiile infime ale potenţialului bioelectric al creierului – a stabilit, prin explorări anumite stadii sau niveluri de somn bazate pe caracteristică şi durată :

Primul stadiu numit stadiul Beta în care creierul mic emite pulsaţii electrice foarte rapide, în medie de 30/s de amplitudine slabă – caracterizând trezirea activă, proprie zilei.

Cel de al II-lea stadiu sau stadiul Alfa în care creierul emite unde cu o frecvenţă de 8 – 12/s, determinând o formă de veghe pasivă ce marchează pregătirea pentru somn – stadiul în sine reprezentând anticamera somnului.

Cel de al III-lea stadiu sau stadiul Theta în care creierul emite unde lente, de mare amplitudine 4 – 6/s fiind perioada de adormire – durata de 5'–20'.

Cel de al IV-lea stadiu sau stadiul Sigma în care creierul emite unde cu amplitudine mare, rapide, 12 – 15/s, care alternează cu un ritm ultra alert reprezentând perioada somnului foarte uşor – cu durată de 10'– 40'.

Cel de al V-lea stadiu sau stadiul Delta în care creierul emite unde cu ritm foarte lent, 2 – 4/s marcând perioada somnului profund – cu durată de 10' – 30'.

Cel de al VI-lea stadiu sau stadiul somnului profund, intens, cel mai greu şi reparator în care creierul emite unde lente – acest somn fiind caracteristic copilăriei şi – în parte caracteristic maturităţii. Durează 10' – 20' şi dispare după 30 de ani.

Cel de al VII-lea stadiu sau stadiul somnului cu vise – somnul paradoxal.

Cel de al VIII-lea stadiu sau stadiul somnului precar în care cel mai mic sunet ne poate trezi. Fiind ultima fază a somnului, creierul emite unde echivalente cu acelea din stadiul Alfa.

Ideea de vis şi visul în sine ca manifestare reală chiar „palpabilă" la un moment dat a stârnit de-a lungul timpului imaginaţia oamenilor din

medii sociale diferite chiar opuse uneori. Ne vom opri totuşi, înainte de toate asupra unor definiţii date visului, definiţii selectate şi redate şi în cartea lui Sorin Modreanu :

O imagine de vis este o sinteză abstractă a unei mulţimi de procese disociate în stare trează – N. Vaschide.

Visul este o eliberare a imaginarului o dată cu scăderea vigilenţei – H. Heine.

Prin vis, spiritul se eliberează de obstacolele naturii exterioare, sufletul scapă de lanţurile senzualităţii – F. Schubert.

Visul este rezultatul dezinhibiţiei urmelor vechilor excitaţii şi, ca urmare, el este alcătuit din „secvenţe vechi într-un montaj nou" – I. Pavlov.

Visele sunt realizări voalate ale dorinţelor refulate – S. Freud.

Visul este o neorânduială tumultoasă, o dezorganizare fantastică, un amestec de imagini ce se atrag fiindcă se aseamănă şi au fost unite într-o experienţă trecută, iar sentimentele, gândurile se ciocnesc, ducând la fantezia cea mai nesocotită, ce are deplină libertate de acţiune – J. Dumas.

Visul este o suită dezorganizată de imagini, de idei bizare, continuare trunchiată, aleatorie a funcţiilor cerebrale din starea de veghe – A. Percek.

Visul reprezintă fapte psihice care apar în timpul somnului având un conţinut intens legat de starea afectivă şi o semnificaţie personală al cărei conţinut este legat de memorie – C. Gorgos.

O altă serie de autori consideră că visele reprezintă fragmente dintr-o viaţă fantastică ce are drept corolar ideea că nu se poate face legătura între imaginile realităţii şi viaţa fantastică pe care o trăim în timpul visului[1].

Francesco Monte vorbeşte despre un ateism excesiv opus unei credinţe excesive iar golul creat între aceste două extremităţi este umplut de imaginea visului ca simbol oniric. Visul în sine constituie, la rândul său, un limbaj simbolic al inconştientului care trebuie înţeles şi decodat de conştient ca urmare a faptului că însuşi conştientul „deghizat" refulează în inconştient. În acest context, se poate spune că simbolul este cel care creează o funcţie de mediere, un liant, o punte între conştient şi inconştient. Simbolul este de fapt o imagine ce apare din inconştientul nostru şi reprezintă, în travesti, un conţinut psihic (idee, gând, impuls…) respins de conştiinţă, un conţinut care păstrează încă toată încărcătura afectivă şi energia psihică pentru a putea ajunge la suprafaţa conştiinţei. Aceste conţinuturi psihice marginalizate şi respinse continuă să existe, să mocnească în inconştient, căutând să evadeze depăşind limita pusă de cenzură. Având o importanţă crucială pentru personalitatea individului, inconştientul le travesteşte, le camuflează sub masca opacă a simbolurilor, făcându-le de nerecunoscut în faţa cezurii, facilitându-le în acest fel accesul la suprafaţă. Simbolurile – spune Francesco Monte – pot fi individuale dacă apar din inconştientul personal şi colective dacă se nasc din inconştientul colectiv. Astfel simbolurile individuale au relevanţă doar pentru cel care visează iar cele colective sunt semnificative chiar din perspectiva contextului social în care acesta trăieşte. Simbolurile colective, în speţă, precum şi cele care apar frecvent în visele, miturile, poveştile, legendele şi folclorul popoarelor din bazinul Mediteranei sunt acele simboluri caracterizate printr-o structură psihologică bine definită. Merită precizat că unele simboluri au adesea un caracter ambivalent iar această ambivalenţă provine din dualismul existent în psihicul uman, din opoziţiile ce caracterizează viaţa, în ansamblul ei. Visul dobândeşte astfel un caracter

revelator, premonitoriu având, uneori, ca substrat simbolic ceea ce psihologii americani numesc N.L.P. (neuro-linguistic programming = programarea sau gândirea programată neuro-lingvistică) şi în acest caz intervine funcţia simbolică ce-şi va păstra permanent tendinţa de reconciliere a contrariilor prin realizarea unei sinteze a lor, armonizând conştientul cu inconştientul, latura raţională cu latura iraţională, realul cu irealul, concretul cu abstractul[2].

În acelaşi context de început al visului Ion Biberi este de părere că o înţelegere adâncită a vieţii onirice presupune o raportare a tuturor observaţiilor asupra visului, la regimul sufletesc general al stării de somn. Cu alte cuvinte, nu din înmănuncherea fenomenelor onirice într-o sinteză cuprinzătoare vom putea înţelege psihologia visului, ci numai prin raportarea acestor fenomene la întregul sufletesc, constituind starea de somn. Această stare alcătuieşte un fapt esenţial, un regim sufletesc general. O psihologie onirică presupune raportarea faptelor de vis la personalitatea onirică a subiectului, aceasta fiind considerată ca profund diferită de personalitatea veghei.

Datele vieţii sufleteşti, atât în timpul veghei cât şi al somnului, nu apar izolate, nu se situează spaţial în raporturi de contiguitate – fiind expresia unei structuri a unei totalităţi sufleteşti care le conţine şi le explică. Nu putem vorbi despre un fapt sufletesc izolat, despre o senzaţie sau un act voliţional, de exemplu, în afară de personalitatea subiectului – spune Ion Biberi – nu putem vorbi nici măcar de o „întrepătrundere” sau de o „coexistenţă” şi o „sinteză” a faptelor sufleteşti, ci de o expresie de totalitate a unei personalităţi ; datele sufleteşti (senzaţii, afecte, tendinţe, acte voluntare) pot fi izolate teoretic sau metodologic, dar izolarea nu corespunde nici unei realităţii : în fapt, nu asistăm decât la o activitate totală

a unei personalităţi, a unei atitudini globale, a unui act de viaţă practic invizibil în părţi constituente.

Întregul, din care izvorăsc formele şi funcţiunile speciale, preexistă părţilor, alcătuindu-le raţiunea dinamică. Principiul acesta este valabil şi în studiul vieţii onirice. Structura visului nu poate fi înţeleasă decât în măsura în care este considerată ca o expresie a personalităţii onirice, a unei totalităţi psihice, a unei structuri diferite de aceea a veghei.

Joan MIRO

2. CHIMIE, ALCHMIE, ONIRISM, NEUROPSIHOLOGIE ÎN STRUCTURA SIMBOLICĂ A VISULUI

Max Wertheimer – unul dintre reprezentanţii doctrinei formei, afirmă că există complexe în care, ceea ce se petrece în fiinţa întregului nu se poate deduce din calităţile părţilor şi din chipul în care acestea se îmbină, ci dimpotrivă – şi aceasta apare în mod semnificativ – în care, ceea ce se petrece într-una din părţile acestui întreg este determinat de legile structurii interne a acestui întreg[3]. Se înţelege de aici că fenomenele onirice sunt considerate ca manifestări ale unui întreg, la care trebuie să ne raportăm în permanenţă. O izolare de „elemente" sufleteşti din această structură trebuie considerată ca fiind o concesie teoretică a concepţiei asocianist-atomiste. Termenii de „sinteză" sau de „fuziune" de date sufleteşti vor trebui consideraţi ca forme improprii proceselor de conştiinţă[4]. Având în vedere visul ca fenomen oniric, trebuie amintit faptul că cercetările biochimiei au relevat existenţa a două substanţe cu funcţii onirice, pe care le produce corpul uman : nonadrenalina şi serotonina.

Nonadrenalina este – asemenea adrenalinei – o substanţă hormonală, secretată de glandele suprarenale (medulosuprarenală), cu rol de mediator chimic al sistemului nervos simpatic, permiţând ca factor intermediar prin mediere, transmiterea unui semnal (nervos, umoral) de la un organ la celălalt. Ea produce în organism diverse acţiuni precum creşterea presiunii arteriale sau dilatarea bronhiolelor. Nonadrenalina ca substanţă cu funcţie onirică, produce somnul cu vise sau somnul paradoxal – cum a fost denumit de Jouvet, care pe baza experienţelor întreprinse de el

timp de trei ani pe 65 de pisici, a substituit denumirea de somn paradoxal cu cea de somn rombencefalic, conform cu pluralul localizărilor cerebrale, denumire care nu s-a impus.

Serotonina (sau substanţa 5 hidroxitriptamină) este o amină biogenă (proteinică), ce se găseşte atât în creier cât şi în peretele intestinal cu rol în funcţia motorie a stomacului, intestinului şi a sistemului nervos central (S.N.C.). Aminele sunt derivaţi organici ai amoniacului. Din cadrul aminelor biogene amintim triptamina şi histamina. Serotonina – având rol oniric – a fost numită „Hormon al visului". Ea se acumulează în anumite zone ale trunchiului cerebral.

O serie de autori au încercat să facă o clasificare a viselor, în ţinând cont de anumite aspecte. Astfel S. Freud, părintele psihanalizei, deosebeşte visele după gradul lor de claritate şi după participarea personală la dinamica viselor :

După gradul lor de claritate sunt :

Vise inteligibile, raţionale, rezonabile, care par împrumutate direct din viaţa noastră. Este sunt efectul realizării nedeghizate a unei dorinţe nesatisfăcute în viaţa cotidiană.

Vise neinteligibile, confuze – fiind realizări voalate ale dorinţelor refulate.

După participarea personală la dinamica viselor, acestea se împart în :

Vise active – în care subiectul este implicat direct în acţiunea onirică.

Vise pasive – în care subiectul asistă ca spectator.

V. N. Kasatkin împarte visele ***după starea sănătăţii*** în vise sănătoase – pe care le are orice om sănătos şi vise nesănătoase (în categoria cărora intră coşmarurile) – pe care le are omul bolnav.

În monografia sa „Teoria viselor", V. N. Kasatkim semnalează un fapt deosebit de interesant, care constituie un aport substanţial în descifrarea unor aspecte ale acestui complex fenomen numit vis. El analizează şi ajunge la concluzia posibilităţii traducerii multor boli cu ajutorul visului, înainte chiar de apariţia semnelor clinice. În urma semnalelor primite din partea organismului bolnav în stadiul anterior apariţiei semnelor clinice, au putut fi stabilite nişte concluzii care prefigurează perioada de timp după care apar semnele acute de boală (de exemplu : o zi pentru gripă, şapte zile pentru febră tifoidă ajungând până la două – trei luni pentru hipertensiunea arterială şi alte boli mai grave). Poate fi preconizat rolul unor boli asupra producţiei onirice astfel încât visele vor avea conţinut anxios în cazul depresiilor, vor fi colorate, încărcate de situaţii conflictuale sau anxiongene – în cazul nevrozelor, vor avea un caracter copleşitor, terifiant, cu fantasme agresive şi bizarerii – în schizofrenie şi de asemenea un caracter zoomorf, creând anxietate şi dezorientarea subiecţilor – în cazul psihozelor toxice.

Coşmarul repetat ţine de sfera patologicului, constituind un vis de tip clasic. Conexiunile sale cu starea fiziopatologică a organismului subliniază faptul că este un vis terifiant, chinuitor, prelung şi agitat, însoţit de anxietate, tahicardie şi hipersudoraţie – constituind o adevărată dramă nocturnă. Din punctul de vedere al psihopatologei, coşmarul apare în timpul somnului REM. Apariţia lor poate fi favorizată de către orice substanţă care suspendă somnul REM : alcool, triciclice, antihistaminice, sevraj de BDZ. Stresul poate constitui şi el una dintre cauzele apariţiei coşmarului. Trebuie reţinut faptul că dimineaţa coşmarul – spre deosebire de celelalte vise –

poate fi relatat în amănunt, persistând de cele mai multe ori senzaţia de groază trăită în timpul desfăşurării acestuia. Proporţia de debut a coşmarului ar fi cam 50% peste vârsta de 10 ani şi 66 % peste cea de 20 de ani. Coşmarul are o frecvenţă sporadică, dar sunt persoane care pot prezenta 2 – 3 coşmaruri pe săptămână[5]. În acest caz este necesară intervenţia specialistului – psiholog, neurolog sau psihiatru – în funcţie de gravitatea situaţiei.

După perioada de timp în care sunt proiectate scenariile visului Sorin Modreanu îl clasifică în trei categorii :

- ***Visul paseist*** : care se referă la trecutul apropiat sau îndepărtat, manifestându-se prin impresii, imagini, scene şi întâmplări trăite.

- ***Visul actualităţii*** : situat la intersecţia între trecut şi viitor, acest vis cu o perioadă foarte scurtă reflectă impresiile culese în prezent de subiect în timp ce visează.

- ***Visul profetic*** : este cel mai fascinant, miraculos şi controversat, care se prezintă asemenea unui film, sub formă de scenarii, fapte, secvenţe de întâmplări ce urmează a se realiza în viitor, într-un timp variabil pe termen scurt, mediu sau lung[6].

Old shoe - Joan MIRO

3. FILIZOFIA GRECEASCĂ ŞI VIZIUNEA FREUDIANĂ

Francis E. Peters abordează visul făcând referire la concepţia scriitorilor şi a filozofilor greci. Astfel corespondentul visului în limba greacă se traduce prin cuvântul „*óneiros*" iar atitudinile curente ale vechilor greci faţă de vise au fost ilustrate prin textele lui Homer, unde visele sunt considerate atât realităţi obiective (care nu diferă foarte mult – din punct de vedere calitativ – de trăirile în stare de veghe) cât şi manifestări ale unei experienţe interioare având aspecte ce dobândesc, cu uşurinţă, valenţe simbolice. Potenţial mai fecundă în plan speculativ a fost distincţia făcută de Homer între visele ce ies pe „poarta de fildeş" şi cele ce ies pe „poarta de corn". Primele nu reprezintă nimic altceva decât nişte închipuiri numite „amăgiri pâlpâitoare" iar celelalte sunt prevestiri ale unor întâmplări viitoare, dacă muritorii ştiu să le tălmăcească, fapt atestat la vechii greci şi de prezenţa unui „tălmăcitor de vise".

Macrobius împărţea visele prevestitoare în simbolice, vizionare şi oraculare, la care alţii au adăugat convorbirea directă cu un zeu, cu un demon cum regăsim în opera lui Socrate sau dojenile şi poveţele ce duceau adesea, potrivit mărturiei lui Platon, la ofrande sau întemeieri de lăcaşe religioase. Încercările de a induce asemenea vise erau foarte des asociate cu incubaţia sau somnul într-un loc sacru, practică menită, de altfel, să provoace şi tămăduiri.

Visul îşi face intrarea în filozofie cu Heraclit, care îl tratează ca pe o întoarcere subiectivă a celui în cauză spre lumea sa interioară în timp ce

Xenofan inaugurează o lungă tradiţie raţionalistă prin negarea totală a divinaţiei, inclusiv a viselor. O încercare de teoretizare există la Democrit, care explica visele prin pătrunderea în simţuri a diferite eidola sau imagini, dintre care unele prevesteau viitorul şi din care oamenii îşi derivau ideile despre zei sau, mai concret spus, despre daimones, deoarece unele din aceste vedenii erau vătămătoare. Aceleaşi vedenii erau pentru Epicur dovezi ale existenţei zeilor, pesemne datorită clarităţii lor şi a largii lor răspândiri. Un ecou aproape exact al acestei întâlnim la Tertullian în opera *De anima*.

Platon credea în natura divină şi în inspiraţia profetică a viselor, oferindu-ne o explicaţie mai puţin obişnuită, o explicaţie fiziologică a producerii lor. Astfel potrivit concepţiei sale visele îşi au originea în ficat – acesta fiind instrumentul său, mediul prin care partea raţională (logistikon) a sufletului îşi comunică gândurile, transformate acum în imagini vizuale, facultăţii apetitive (epithymetikon). Prezenţa acestei imagini în ficat e cea care dă naştere viselor, explicând totodată practica deviaţiei (mantike) prin examinarea ficaţilor de animale.

Prima concepţie despre vise a lui Aristotel este apropiată de cea a lui Epicur şi a lui Democrit : în *De philosophia* deşi începuse deja să se distanţeze de teoria platoniciană, Aristotel încă mai acceptă ideea separabilităţii dintre psihic şi corp, fenomen care poate fi trăit în vise, după cum arătase mai demult Pindar. Aristotel crede că tocmai această experienţă a sufletului din vise îl duce pe om la convingerea că există zei. Pe vremea când a ajuns să scrie tratatele *De insomniis* şi de *De divinatione persomnum*, el care elaborase o teorie integral fiziologică a viselor, neagă acum explicit originea lor divină – deşi admite încă natura lor ocazional profetică.

Încercarea lui Aristotel de a plasa visele într-un context pur psihofiziologic a fost sortită eşecului. Accentuatele preocupări religioase şi

etice din filozofia post-aristotelică au dus la rafinarea originii divine a unora dintre vise, în timp ce visele considerate false puteau fi puse pe seama unor cauze fiziologice corespunzătoare – aşa cum precizează Cicero. Tipică pentru infiltrarea lor în filozofia de mai târziu este preocuparea lui Iamblichos pentru fenomenele onirice descrise în cartea sa *Viaţa lui Pitagora*, unde bătrânul şi de pe acum legendarul filozof este înfăţişat sfătuindu-şi discipolii să-şi provoace vise profetice cu ajutorul unei partituri muzicale armonioase – ascultate noaptea – şi cu un regim alimentar adecvat. La un nivel ceva mai popular, mărturiile merg de la faimoasa *Carte de vise*, *Discursurile sacre* a lui Aelius Aristides, până la *Oneirocriticon*, aflat încă în circulaţie, a lui Artemidorus din Efes – un tratat sistematic privind tălmăcirea viselor[7].

Dr. Adolfo Fernandez – Zoïla în cartea sa *Freud şi psihanalizele* vorbeşte despre travaliul visului, mediul privilegiat de explorare a inconştientului, refularea şi noţiunea de aparat psihic. Interpretarea visului este, în realitate, calea privilegiată a cunoaşterii inconştientului, baza cea mai sigură a cercetărilor noastre; şi studiul visului este cel care vă va convinge mai mult decât orice altceva de valoarea psihanalizei şi vă va obişnui cu practica psihanalitică[8]. *Interpretarea viselor* este cartea de căpătâi a lui Freud – fiind redactată în plin „travaliu al doliului", în momentul pierderii tatălui său. În concepţia lui Freud, travaliul psihic în formarea visului se împarte în două operaţii : producerea gândului de vis şi transformarea acestor gânduri în conţinutul manifest al visului. După cum precizează J. Laplanche şi J. B. Pomtalis această a doua operaţie constituie, în sens strict, travaliul visului, ale cărui patru mecanisme le-a analizat Freud:

- Condensare (verdichtung)

- Deplasare (verschiebung)
- Luarea în considerare a figurabilităţii (rücksicht auf darstellbarkeit)
- Elaborare secundară (secundäre bearbeitung).

Conţinutul manifest al visului deschide calea spre un alt conţinut, profund, ascuns, inconştient ceea ce relevă faptul că visul însuşi este produs pentru a satisface o dorinţă ascunsă, la rândul ei, necunoscută, inconştientă. Travaliul acestor procese reprezintă descoperirea majoră în psihanaliză, acea descoperire care permite celui ce urmează să fie psihanalizat să meargă mai departe în el însuşi. Înainte de a analiza procesul visului este necesar să facem referire la câteva definiţii. Astfel ideea de condensare reprezintă una din principalele modalităţi de funcţionare a proceselor inconştiente. O reprezentare unică exprimă ea singură mai multe lanţuri asociative, la a căror intersecţie se situează. Din punct de vedere economic, ea este în acest caz investită cu energii care, legate de aceste diferite lanţuri, vin să i se adauge. Condensarea e activă la nivelul simptomului şi – în general – în diferitele formaţiuni ale inconştientului. Cel mai clar se evidenţiază în vis. Ea se traduce prin faptul că, în comparaţie cu conţinutul său latent, conţinutul manifest al visului este laconic:el constituie o traducere abreviată a conţinutului latent. Condensarea nu trebuie totuşi asimilată unui rezumat: deşi fiecare element manifest este determinat de mai multe semnificaţii latente şi fiecare din acestea poate fi prezentată în mai multe elemente; pe de altă parte, elementul manifest nu reprezintă sub acelaşi raport fiecare din semnificaţiile din care derivă, aşa încât el nu le subsumează asemeni unui concept[9]. Condensarea o regăsim în vis dar mai ales în uitare, în cuvintele de spirit, în lapsus, în jocurile de cuvinte. Ea este o caracteristică a gândirii inconştiente. După Freud, doar în procesul primar i se realizează condiţiile :

pornind de la energia liberă şi datorită tendinţei către identitate a percepţiilor.

Deplasarea este un mecanism prin care accentul, interesul, intensitatea unei reprezentări se pot detaşa de aceasta, pentru a trece la alte reprezentări, originar mai puţin intense, dar legate de prima reprezentare printr-un lanţ asociativ. Un asemenea fenomen, reperabil în special în analiza visului, se regăseşte în formarea simptomelor psihonevrotice şi – în general – în orice formaţiune a inconştientului. Teoria psihanalitică a deplasării face apel la ipoteza economică a unei energii de investire susceptibilă să se detaşeze de reprezentări şi să circule de-a lungul căilor asociative. „Libera" deplasare a acestei energii este una din caracteristicile majore ale procesului primar pentru modul cum acesta reglează funcţionarea sistemului inconştient[10].

Această poziţie a autorilor *Vocabularului* include punctele de vedere ale lui Freud din lucrarea apărută în 1900 şi merge mai departe, pentru a îngloba toate formele sau modalităţile inconştientului. Ceea ce traduce o anume independenţă între afect şi reprezentare; acesta era punctul de vedere al lui Freud. Astfel Freud impune această noţiune a deplasării pentru a explica formarea simptomelor, a simbolurilor, a tuturor substituirilor din cadrul trecerii de la latent la manifest, din proiecţia primarului în secundar – fapt care îl va determina pe Lacan să asimileze Deplasarea cu Metonimia şi Condensarea cu Metafora.

Mecanismul figurabilităţii şi luarea lui în considerare este o cerinţă la care sunt supuse gândurile visului; ele suferă o selecţie şi o transformare care face posibilă reprezentarea lor în imagini, mai ales vizuale[11]. În vis totul funcţionează în imagini şi prin imagini. Deplasările sunt orientate către substitute imagistice – rolul viziunilor infantile este sigur şi Freud a admis

faptul că scenele infantile nu pot reapărea iar substitutul lor imagistic se manifestă în vis.

Mecanismul de elaborare secundară este o remaniere a visului, destinată să-l prezinte sub forma unui scenariu relativ coerent şi comprehensibil[12]. Elaborarea ulterioară a ţesăturii onirice include procedeele descrise anterior – şi anume condensarea, deplasarea, figurabilitatea. Freud remarca faptul că această elaborare secundară poate fi un efect de cenzură, care nu exclude posibilitatea unor adjoncţiuni la nivelul conţinutului manifest. Ulterior în cartea sa din 1913, *Tabu şi totem*, Freud va apropia elaborarea secundară de raţionalizarea producerii de simptome. Dr. Adolfo Fernandez – Zoïla precizează şi faptul că Freud utiliză în cura psihanalitică „asocierea liberă" a ideilor verbalizate pornind de la conţinutul manifest al visului, pentru a descifra sau a decripta conţinutul non-manifest sau latent. Această lectură va implica o simbolică a cărei tematică va fi pentru Freud sexuală; în sensul că sexualitatea va face apel la formele ce evocă organele genitale masculine şi feminine. Astfel visul apare ca realizare – denaturată – a unei dorinţe. Interpretarea este mai mult decât o simplă „traducere" pornind de la un tabel de simboluri ; ea este mai degrabă o reconstituire pornind de la materialul verbal şi imagistic al visului şi de la asociaţiile verbale consecutive produse în cursul şedinţei analitice în care visul este povestit. Visul conduce astfel către articulările acestui „aparat psihic", ale cărui componente sunt descrise de Freud în termenii de conştient – inconştient, proces primar – proces secundar, principiul plăcerii – principiul neplăcerii (ulterior al realităţii). El subliniază capacitatea psihismului de a transforma energiile, păstrând în acelaşi timp anumite diferenţieri în cadrul sistemelor şi în cadrul instanţelor psihice : transformarea energiei din stare liberă în stare asociată, joc de investiţii, de

contra-investiţii, de supra-investiţii. Astfel sunt răspândite două moduri principale de funcţionare : procesul primar şi procesul secundar. Astfel aceste moduri se disting la rândul lor din două puncte de vedere : topic şi economico-dinamic. Din punct de vedere topic, procesul primar caracterizează sistemul inconştient iar procesul secundar caracterizează sistemul preconştient-conştient. Din punct de vedere economico-dinamic, în cazul procesului primar energia psihică se scurge liber, trecând fără piedici de la o reprezentare la alta, conform mecanismului de deplasare şi condensare: ea tinde să reinvestească pe deplin reprezentările legate de trăirile de satisfacţie constitutive ale dorinţei (halucinaţie primitivă). În cazul procesului secundar, energia este mai întâi „legată" înainte de a se scurge de manieră controlată ; reprezentările sunt investite în mod stabil, permiţând astfel experienţe mentale care testează diferitele căi posibile de satisfacere. Opoziţia dintre procesul primar şi procesul secundar este corelativă opoziţiei dintre principiul plăcerii şi principiul realităţii[13]. Această diferenţiere, care priveşte realitatea, va fi stabilită de Freud abia în 1911.

Inconştientul care nu este supus cenzurii (sau eventual având o cenzură slăbită – abia perceptibilă) este jocul proceselor primare, unde „energiile" se pot deplasa „liber". Această „viziune" devine un postulat deoarece aparatul psihic este – în acel moment – înrădăcinat puternic în biologic. Procesul secundar, dimpotrivă, deja conştient sau aproape conştient, este împiedicat de prezenţa reprezentărilor, fie ele verbalizate sau nu. Inconştientul este postulat cu o libertate asigurată. Conştientul va trebui să „negocieze" şi să-şi câştige această „posibilă" libertate. Aceste aspecte vor fi modificate o dată cu a doua topică iar concepţia acesteia implică noţiunea de regresie – un fel de involuţie a gândirii verbale în imagini către

moduri de formare anterioare, cu posibilităţi de stază şi de blocaj frecvente. Inconştientul „curge” mai puţin bine. În paralel însă imaginile senzoriale au tendinţa să „halucineze”, să prindă relief, ceea ce este tipic în dramatizarea visului. Acest sens de topică, care domină în această primă concepere a aparatului psihic, a fost prezentată de Freud în 1900. Ulterior, noţiunea de regresie va fi dotată cu o proprietate de reversibilitate temporală, a cărei acceptare va fi mai delicată.

Ceea ce domină în această epocă este cuplul plăcere – neplăcere şi piedicile topice, economice şi dinamice ale realizării plăcerii potenţiale. Intervine, ca frână, refularea.

Pentru Freud, dorinţa este singura forţă capabilă să pună în mişcare aparatul psihic. Dorinţa este un curent care îşi are izvorul în vreo neplăcere oarecare şi care ajunge la plăcere. Ea conţine o cădere de tensiune. Dacă tensiunea persistă fără a fi satisfăcută, se poate ajunge la o realizare halucinatorie a dorinţei – spune Freud – la fel cum se întâmplă în cazul visului şi al psihozelor.

În scrierile lui Freud refularea nu este încă o teorie complet elaborată – chiar dacă există deja o legătură prin raportarea la pulsiunile sexuale. I se pot recunoaşte însă trei funcţii:

- acţionează în calitate de apărare primară în faţa suferinţelor şi a şocurilor ;
- deturnează tot ceea ce ar risca să suscite neplăcere ;
- asigură dezaprobarea conştientă a unei pulsiuni considerată – inconştient – inadmisibilă.

Refularea implică o forţă retrogradă care creează o tensiune generatoare de angoasă şi de anxietate. Această reacţie întăreşte regresia intra-psihică atât la nivelul inconştientului cât şi la nivelul preconştientului.

Concluziile din *Interpretarea viselor* vor fi dezvoltate în cursul anilor următori, în timp ce Freud studiază faptele psihopatologiei cotidiene şi raporturile cuvintelor de spirit cu travaliul inconştientului. Cotitura decisivă se va situa însă în anul 1905, o dată cu apariţia lucrării *Trei eseuri asupra sexualităţii*[14].

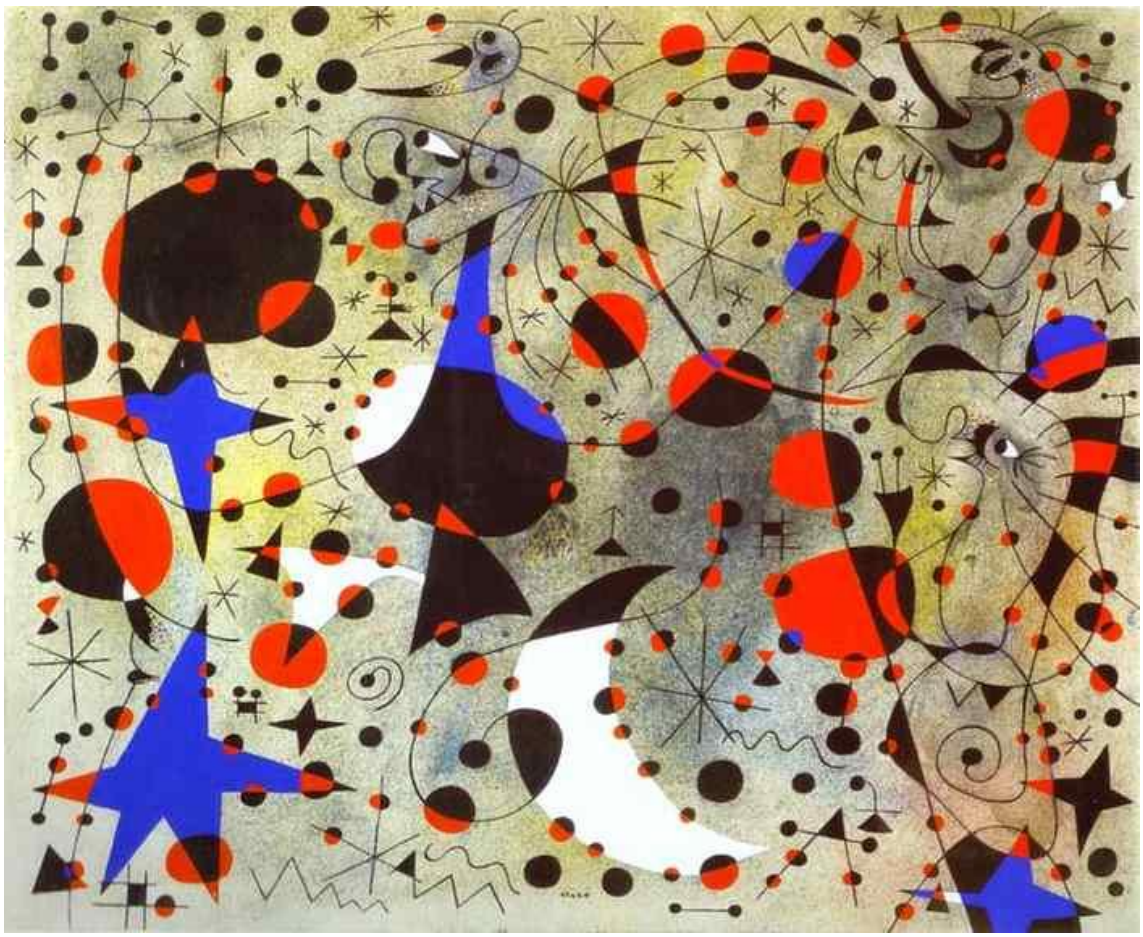

The nightingail song - Joan MIRO

4. FREUD ŞI JUNG : SIMILITUDINE ŞI DIVERGENŢĂ – CONCEPŢIA JUNGIANĂ –

Pornind de la ideea lui Freud care susţinea faptul că „visele sunt paznicii somnului şi nu perturbanţii lui”, se poate spune că modelul teoretic în care Carl Gustav Jung a abordat visul a fost profund influenţat de concepţia lui Sigmund Freud. Anthony Stevens ne prezintă o analiză a visului, aşa cum este acesta reflectat în concepţia lui Jung – raportat totuşi la concepţia freudiană. El ne aminteşte că instanţa mentală răspunzătoare de funcţia protectoare este „cenzura” sau supraeul, care determină dorinţa interzisă (conţinutul latent al visului, cum îl numea Freud) să se disimuleze şi să se înfăţişeze în aşa fel încât eul să nu fie perturbat şi nici visătorul trezit. Visul însuşi se transformă astfel în conţinutul manifest al dorinţei disimulate. Pentru a disimula conţinutul latent, cenzura recurge la cele patru mecanisme, pe care le-am prezentat deja: deplasarea, condensarea, figurabilitatea şi elaborare secundară (sau simbolizarea), iar aceste transformări cu scop defensiv sunt responsabile de natura stranie şi iraţională a visului manifest. Freud merge atât de departe, încât recurge la argumentul circular după care natura stranie a viselor este ea însăşi o dovadă a existenţei cenzurii şi a funcţiei acesteia de disimulare a semnificaţiei reale a visului.

Scopul interpretării freudiene a viselor este să anihileze acţiunea cenzurii. Acest lucru este obţinut prin tehnica asociaţiei libere – tehnică în care pacientul porneşte de la una din imaginile visului, lăsând gândurile să se asocieze acesteia în deplină libertate, după cum susţine Freud însuşi : „Refacerea conexiunilor pe care lucrarea visului le-a distrus e însăşi sarcina

ce trebuie îndeplinită de procesul interpretativ". Astfel, „interpretarea viselor – continuă Freud – e calea regală către cunoaşterea activităţilor inconştiente ale minţii". Cu alte cuvinte, visul reprezintă un cod care trebuie decodificat astfel încât imaginile sale să poată fi reduse la semnificaţia lor de bază.

Anthony Stevens relatează faptul că Freud era mulţumit de ideea că prin aceste formulări a reuşit să dezlege enigma care a preocupat omenirea încă din Antichitate – aceea enigmă care dezvăluie, în sfârşit semnificaţia viselor. Devenise atât de convins de acest lucru încât, în anul 1895, (când se afla în vacanţă la castelul Belle Vue din apropierea Vienei) şi-a putut imagina că într-o bună zi, pe o placă de marmură, va fi consemnat faptul că „în această casă la data de 24 iulie 1895, secretul viselor i s-a dezvăluit doctorului Sigmund Freud".

La început, Jung a urmat abordarea freudiană. În timp însă, realizând limitele ei, rezervele lui au fost similare cu acelea pe care le nutrea faţă de psihanaliză ca întreg. Ideea lui Freud era aceea că visele îşi modelează conţinutul manifest, folosind amintiri reziduale provenite din două tipuri de evenimente: evenimentele petrecute în ziua precedentă şi evenimentele din copilărie – în timp ce Jung admitea această idee dar mergea mult mai departe, susţinând că visele provin dintr-un al treilea tip de evenimente, mult mai profund decât cele două : evenimente ce ţin de istoria evoluţiei speciei noastre, pe care o numea inconştient colectiv. Încă o diferenţiere majoră între cei doi o constituie faptul că Freud era convins că dorinţele interzise răspunzătoare de producerea viselor au o origine predominant sexuală în timp ce Jung credea că visele îşi au originea într-un timp de preocupări mult mai extinse, ce vizează problematica fundamentală a existenţei umane.

După desprinderea de concepţia lui Freud, Jung şi-a dezvoltat propria teorie privind visele ; teorie faţă de care, spre deosebire de Freud, nu s-a arătat niciodată dogmatic, ci dimpotrivă a fost capabil să afirme faptul că nu are o teorie asupra viselor. Realitatea este că majoritatea ipotezelor lui Freud s-au dovedit lipsite de soliditate în lumina cercetării asupra viselor, pe când ipotezele lui Jung au rezistat probei timpului. Exemplul concret îl constituie observaţia certă că toate mamiferele visează, iar copiii îşi consacră cea mai mare parte din timpul somnului cu vise REM[15] atât în uterul mamei cât şi în perioada de după naştere. Acest lucru înlătură atât ideea că visele sunt expresii disimulate ale dorinţelor refulate cât şi pe aceea că funcţia lor primordială este o funcţie de menţinere a somnului. Teoria lui Jung că visele sunt creaţii naturale ale psihicului, ce îndeplinesc o funcţie de tip homeostatic sau de autoreglare, supunându-se imperativelor biologice de adaptare în vederea acomodării individuale, a creşterii şi supravieţuirii – pare mult mai aproape de realitate decât concepţia lui Freud. Altfel spus, teoria jungiană a viselor poate fi rezumată în patru idei principale :

- visele sunt evenimente naturale, spontane, ce se desfăşoară independent de voinţa ori intenţia conştientă ;

- visele sunt deopotrivă funcţionale şi compensatorii, prin faptul că servesc la înlesnirea echilibrului individuaţiei personalităţii ;

- simbolurile viselor sunt adevărate simboluri, nu semne, deţinând o funcţie transcendentă ;

- funcţia terapeutică a viselor este mai bine slujită de tehnica amplificării şi imaginaţiei active decât de interpretarea bazată pe „asociaţia liberă”.

Ca şi în cazul lui Freud, vom trata pe rând aceste concepte, vorbind întâi despre natura pură a viselor.

Visele sunt produse imparţiale, spontane ale psihicului inconştient, scăpând controlului voinţei. Sunt de natură pură ; *ele ne indică adevărul nedisimulat, natural, fiind ca atare adecvate, aşa cum nu mai este nimic altceva, să reflecte o atitudine aflată în acord cu natura noastră fundamentală atunci când conştiinţa noastră* – spune Jung – *s-a îndepărtat prea tare de fundamentele sale şi astfel a ajuns într-un impas*[16].

Ele nu amăgesc, nu mint, nu distorsionează nu maschează. Ele caută întotdeauna să exprime ceva necunoscut şi neînţeles de către Eu[17]. Visul este o autozugrăvire spontană, sub formă simbolică, a situaţiei reale din inconştient[18]. Aici nu poate fi vorba de o faţadă care să ascundă ceva, aşa-zisa faţadă a majorităţii edificiilor nu e în nici un caz o contrafacere sau o distorsionare amăgitoare ; dimpotrivă, ea urmează planul edificiului şi trădează adesea aranjamentul dinăuntru. Imaginea „manifestă" a visului e visul însuşi şi conţine întreaga sa semnificaţie. Când descopăr zahăr în urină, e vorba de zahăr şi nu de o faţadă pentru albumină. Ceea ce Freud numeşte „faţada visului" este obscuritatea visului, iar ea nu e de fapt decât proiecţia incapacităţii noastre de înţelegere. Spunem că visul are un înveliş fals pentru că nu izbutim să vedem prin el[19].

Lui Jung îi plăcea să facă referire la Talmud, care susţine că „visul este propria lui interpretare" şi de aici reiese că visele sunt interpretate nu pentru disimulări ci pentru semnificaţiile lor formulate într-un „limbaj" pictural care devine inteligibil (accesibil) eului dacă îl transpunem în cuvinte.

Întreaga lucrare a visului este fundamental subiectivă – spune Jung – *visul fiind un teatru în care visătorul este deopotrivă scenă, actor, sufleor, regizor, public şi critic*[20].

Punctul de vedere după care visele sunt doar îndeplinirea imaginară a dorinţelor refulate este iremediabil depăşit. E adevărat că există şi vise care reprezintă în chip manifest dorinţe sau temeri, dar ce e de făcut cu tot restul ? – afirma şi se întreba totodată Jung. Visele pot conţine adevăruri incontestabile, enunţuri filozofice, iluzii, fantezii nebuneşti, amintiri, planuri, anticipări, experienţe iraţionale, chiar şi viziuni telepatice[21].

Ideea lui Jung că visele îndeplinesc o funcţie compensatorie prin echilibrarea atitudinilor unilaterale ale conştiinţei eului se alătură conceptului său de homeostazie psihică, corelându-se cu el. Referindu-se la structura psihicului uman şi la relaţia conştient – inconştient, Jung afirmă : psihicul este un sistem cu autoreglare ce îşi menţine echilibrul exact la fel ca trupul. Orice proces care merge mai departe atrage după sine, imediat şi inevitabil, compensaţii, fără de care n-ar exista nici metabolismul normal, nici psihicul normal. În sensul acesta, putem considera legea compensaţiei drept o lege de bază a comportamentului psihic. Prea puţin într-o parte duce la prea mult în altă parte. În mod similar, relaţia dintre conştient şi inconştient este compensatorie. Iată una din regulile interpretării viselor verificată cel mai bine. Când ne propunem să interpretăm un vis, este întotdeauna util să întrebăm: ce atitudine conştientă compensează visul?[22] În acest mod visele contribuie cu ceva important la cunoaşterea noastră conştientă ceea ce ne determină să credem că un vis care n-a izbutit sa facă lucrul acesta n-a fost interpretat aşa cum trebuie[23]. Visele sunt fenomenele din viaţa noastră care pun întotdeauna accentul pe cealaltă parte, spre a menţine echilibrul psihic[24].

Conceptul jungian de compensare poate fi considerat, într-un anumit sens, o lărgire a teoriei lui Freud privind îndeplinirea dorinţelor, ca

urmare a faptului că ambele concep visele ca modalităţi de a pune la dispoziţia conştiinţei ceea ce până atunci fusese inaccesibil şi inconştient. Diferenţa de concepţie între cei doi nu întârzie să apară. Astfel în vreme ce Freud susţinea că ţelul visului este de a amăgi, în aşa fel încât cenzura să fie înşelată iar umbra să poată pătrunde, deghizată, în conştiinţă, Jung credea că ţelul este subordonat individuaţiei, valorosul potenţial inconştient fiind pus la dispoziţia întregii personalităţi. În opoziţie cu abordarea cauzală şi reductivă a lui Freud, care identifica în conţinutul visului, originile sale instinctuale infantile, Jung pleda pentru o abordare constructivă, teleologică, încercând să descopere unde anume duce conţinutul visului. În concepţia lui Jung, implicaţiile prospective ale unui vis erau mult mai semnificative pentru dezvoltarea personalităţii – şi de asemenea pentru un rezultat terapeutic pozitiv – decât posibilele sale origini într-o experienţă personală anterioară. A insera un simbol în propriul său trecut înseamnă să-l privezi pe visător de contribuţia acestui simbol la prezent şi la viitor, iar a adopta un punct de vedere fundamental reductiv înseamnă să negi forţele creatoare ale sistemului psihic, aspirând către un ţel. Nici un fapt psihologic nu poate fi explicat vreodată numai în termeni de cauzalitate; fiind un fenomen viu, el este întotdeauna indisolubil legat de continuitatea procesului vital, astfel că nu e doar produsul unei dezvoltări, ci totodată ceva aflat în continuă dezvoltare şi ceva creator[25]. Se poate spune că visele se subordonează imperativului teleologic[26] al sinelui, care tinde neîncetat spre autorealizarea în viaţă.

Fenomenul simbolismului a subliniat evident diferenţa doctrinară dintre Jung şi Freud. Pentru Freud, simbolul însemna reprezentarea figurativă a unei idei, a unui conflict, a unei dorinţe inconştiente, fiind de fapt o formaţiune de substituire ce disimula în mod eficace adevărata

semnificaţie a ideii reprezentate (ex. sabia era – în concepţia lui Freud – simbolul organului sexual masculin, teaca ei – simbolul celui feminin, iar introducerea sabiei în teacă – simbolul acuplării). Jung însă nu considera simbolul freudian un simbol propriu-zis ; în viziunea lui Jung el era doar un semn, pentru că se referea mereu la ceva cunoscut ori cognoscibil, întruchipând un sens deja stabilit. Jung înţelegea simbolurile complet diferit de Freud. Pentru Jung simbolurile erau entităţi vii, aspirând să exprime ceva neştiut dinainte ; erau – aşa cum susţine el însuşi[27] – idei intuitive care, în clipa naşterii lor, nu puteau fi formate într-un mod adecvat. Astfel, simbolurile înseamnă mai mult decât spun, rămânând o perpetuă provocare la adresa gândurilor şi simţămintelor noastre[28].

Aceste moduri diferite de abordare a simbolisticii reprezintă o nouă expresie a orientării freudiene reductive, pe de-o parte şi a orientării jungiene teologice, pe de altă parte. Pentru Jung, simbolurile erau factori de creştere naturali, ce făceau cu putinţă dezvoltarea personalităţii, rezolvarea conflictelor şi depăşirea contrariilor polare. Din acest motiv Jung susţinea că simbolurile au o funcţie transcendentă, înlesnind orice tranziţie de la o stare psihologică la alta. Simbolurile sunt în consecinţă indispensabile pentru vindecare şi pentru individuaţia Sinelui. *Fiinţele umane îşi datorează statutul prevalent în lume tocmai faptului că sunt animale făuritoare de simboluri* – spune Anthony Stevens referindu-se la teoria jungiană. Odată cu abordarea funcţiei transcedentale a visului, ne situăm undeva în mijlocul preferinţei lui Jung – o preferinţă pentru paradox şi deopotrivă pentru lauda adusă forţei generative a contrariilor. Contrariile sunt condiţii preexistente indestructibile şi indispensabile ale oricărei vieţi psihice, scria Jung[29]. Toate contrariile sunt intrinsec inconciliabile: dar conflictul dintre elementele oricărei perechi de contrarii generează tensiunea care determină psihicul să

caute o a treia posibilitate, aflată dincolo de amândouă. Dacă poţi învăţa să înduri tensiunea produsă neîncetat de contrarii, atunci problema se ridică la un alt nivel, superior : binele se reconciliază cu răul, iubirea cu ura, îndoiala cu certitudinea, iar consecinţa este o nouă sinteză între conştient şi inconştient, persoană şi umbră, eu şi Sine. Aceste reconcilieri nu se obţin nici pe cale raţională, nici pe cale intelectuală – ci în chip simbolic, prin intermediul funcţiei transcendente a simbolurilor. A lucra cu simbolurile în mod creator, constituie aşadar cheia reuşitei atât în dezvoltarea individuală cât şi în practica terapeutică.

În analiza visului, punctul de plecare jungian nu a fost niciodată interpretarea – asemenea lui Freud – ci „amplificarea" (tehnică folosită mult mai târziu în psihologia experenţială) – ceea ce înseamnă să intri în atmosfera visului, să-i determini tonalitatea şi totodată detaliile imaginilor şi simbolurilor, astfel încât să amplifici trăirea visului însuşi. În acest mod impactul său asupra conştiinţei creşte.

Cum orice simbol cuprinde mult mai mult decât se poate spune despre el, este un motiv pentru care acesta nu trebuie „redus" la originile sale, ci dimpotrivă, semnificaţiile trebuie să-i fie examinate în lumina arhetipurilor. În loc să fie destrămat visul într-o înşiruire de formulări intelectuale, trebuie întreprinsă o încercuire[30] a simbolurilor, îngăduindu-le să-şi arate conştiinţei diversele lor faţete. Este necesar să fie luate în considerare şi asociaţiile personale cu toate că evaluarea deplină a intenţiei visului nu poate rămâne la acest stadiu dacă aspiraţia noastră constă în a primi tot ceea ce poate el să dăruiască.

Chiar dacă majoritatea viselor reamintite nu sunt decât nişte fragmente de episoade scurte, multe dinte ele au de spus câte o poveste,

îmbrăcând forma unei drame intime. În fragmentele respective poate fi detectată o structură determinată pe care Jung a împărţit-o în patru etape :

- expoziţiunea, care stabileşte locul şi deseori momentul acţiunii, precum şi personajele implicate ;

- dezvoltarea intrigii, în cadrul căreia situaţia devine complexă, producându-se o anumită tensiune, din cauză că nu se ştie ce se va întâmpla;

- culminaţia sau peripeteia, când se întâmplă ceva decisiv sau ceva se schimbă radical ;

- lysis – concluzia, soluţionarea sau rezultatul lucrării visului[31].

Recurgem la acelaşi text – ca exemplu care va lămuri aceste puncte – la care a recurs şi Anthony Stevens :

- etapa I – expoziţiunea : Mă aflam într-o regiune muntoasă, la frontiera dintre Elveţia şi Austria. Se însera şi am văzut un om în vârstă, purtând uniforma vameşilor din Imperiul Austro – Ungar.

- etapa II – dezvoltarea : A trecut pe lângă mine, oarecum încovoiat, fără să-mi dea nici o atenţie. Arăta prost dispus, melancolic – şi jignit.

- etapa III – peripeteia (culminaţia) : Erau de faţă şi alte persoane, iar cineva mi-a spus că bătrânul nu se afla în realitate acolo, că era fantoma unui vameş care murise cu ani în urmă.

- etapa IV – lysis : E unul dintre aceia care n-a putut muri încă aşa cum se cuvine.

Visul nu se sfârşeşte însă aşa, căci visătorul e transportat în altă parte, unde se desfăşoară o structură narativă similară ; acum el porneşte spre oraş.

- etapa I – expoziţiunea : Oraşul era Basel şi în acelaşi timp un oraş italian, cam ca Bergamo. Era vară, soarele arzător se afla la zenit şi totul era scăldat într-o lumină intensă.

- etapa II – dezvoltarea : O mulţime se îndrepta, asemenea unui val, către mine – şi am ştiut că magazinele se închideau şi că oamenii mergeau spre casă să mănânce.

- etapa III – peripeteia : În mijlocul acestui val uman păşea un cavaler, acoperit în întregime de armură. Urca nişte trepte, venind spre mine. Purta o cască de felul coifurilor medievale, cu deschizături în dreptul ochilor şi un pieptar de zale. Deasupra avea o tunică albă pe care era ţesută, în faţă şi în spate, câte o mare cruce roşie…

- etapa IV – lysis : M-am întrebat ce-o fi însemnând această apariţie şi atunci cineva a părut că-mi răspunde – fără să fi fost nimeni acolo care să vorbească : „ Da, e vorba de o apariţie obişnuită. Cavalerul trece pe-aici mereu între douăsprezece şi unu şi o face de mult (de veacuri am dedus) şi toată lumea ştie asta[32].”

Două lucruri impresionează cel mai mult, în acest vis, privind în ansamblu : pe de o parte, calitatea frapantă a atmosferei şi a imaginilor sale iar pe de altă parte, aparentul şi puternicul contrast între vameşul trist, fantomatic şi prezenţa neobişnuită, ireală a cavalerului medieval. Faptul că visul debutează la frontiera dintre Elveţia şi Austria trebuie să aibă o semnificaţie la fel cum au îmbrăcămintea, înfăţişarea şi comportarea vameşului. De ce nu putea el să fie acolo şi de ce nu putea muri aşa cum se cuvine ? De ce a trebuit să vadă, pe străzile unui oraş modern, un cavaler, care murise de mult ? În vreme ce vameşul este bătrân şi împovărat, o fiinţă lipsită acum de viaţă iar cavalerul, în armură strălucitoare, era impregnat cu forţa vibrantă a unei imagini arhetipale. *Ce simbolizează oare toate aceste*,

se întrebă Anthony Stevens ? În terapia jungiană, abordarea visului se face, de obicei, în trei etape. Prima încearcă să determine contextul visului în viaţa visătorului, astfel încât să se poată înţelege ceva din semnificaţia sa pur personală. A doua etapă constă în definirea contextului cultural al visului – acesta fiind întotdeauna legat de mediul şi epoca în care a fost visat. În ultima etapă este investigat conţinutul arhetipal, astfel încât visul să fie plasat în contextul vieţii umane ca întreg, deoarece la nivelul profund visele ne leagă de experienţa străveche a speciei noastre. De reţinut este faptul că în practică rareori este posibil să fie diferenţiate aceste etape, din moment ce, în mod inevitabil, atât componenta personală, culturală şi arhetipală a experienţei cât şi interpretările semnificaţiei lor, interacţionează continuu până la suprapunere.

Asociaţiile făcute de C. G. Jung în jurul visului sunt concise şi la obiect, pentru că el nu era precum Freud, adeptul folosirii neîngrădite a procedeului asociaţiei libere. Pentru Jung, asociaţiile reuşeau să înlesnească interpretarea visului atâta vreme cât se limitau doar la imaginile din vis. Asociaţia liberă freudiană – în viziunea lui Jung – îl îndepărta pe visător de substanţa visului, nefăcând altceva decât să îl trimită neîncetat înapoi în timp, la complexele sale infantile, ceea ce anula de fapt însuşi scopul visului. În exemplul relatat, Jung spune că asocierea făcută de el cuvântului „vameş" este aceea de cenzură ; iar în asociere cu frontieră s-a gândit de fapt la frontiera dintre conştient şi inconştient, pe de o parte, precum şi dintre propriile sale puncte de vedere şi cele ale lui Freud, pe de alta. În acest context Jung spune despre cavalerul din vis : *Oricine îşi imagina cu uşurinţă ce am simţit văzând deodată într-un oraş modern, la vremea aglomeraţiei de prânz, venind spre mine un cruciat.* Ceea ce m-a frapat ca fiind extrem de bizar a fost că nimeni din mulţimea de oameni ce treceau

pe-acolo nu părea să-l remarce… era ca şi cum ar fi fost complet invizibil tuturor, în afară de mine… chiar şi în vis, ştiam că acel cavaler provenea din veacul al XII-lea. Era perioada în care debuta alchimia şi totodată căutarea Sfântului Graal. Legendele Graalului au fost întotdeauna de maximă importanţă pentru mine, începând din clipa când le-am citit prima oară la cincisprezece ani. Am avut intuiţia că în spatele acestor poveşti se află încă, bine ascuns, un mare secret. Ca atare mi se părea cât se poate de firesc ca visul să evoce lumea Cavalerilor Graalului şi a căutării lor – pentru că această lume devenise, în sensul profund al lucrurilor, propria mea lume, care n-avea nimic de-a face cu lumea lui Freud. Întreaga mea fiinţă era în căutarea unui lucru încă neştiut, însă capabil să ofere o semnificaţie banalităţii vieţii[33].

Frontiera reprezintă aşadar o linie acceptată de demarcaţie între două state : în termenii logicii visului, faptul că ele sunt state naţionale ori stări[34] mentale e mai puţin important. De remarcat între cele două state este, într-un fel, faptul apartenenţei lor – dacă ne este permisă această exprimare – adică, Austria este statul lui Freud iar Elveţia – cel al lui Jung ; şi Freud, într-o anume postură „imperială", inspectează frontiera dintre ele – dând naştere unui context cultural al visului în sine. La orice frontieră bunurile personale ale cuiva sunt supuse unui examen minuţios, bagajele sunt deschise, căutându-se obiecte de contrabandă, paşaportul este cercetat spre a se verifica dacă împuternicirile posesorului sunt valide, iar toate acestea se fac de către un funcţionar al Vămii. Continuând analogia şi totodată conexiunea cu viaţa reală, Anthony Stevens se întreabă dacă poate exista aici o trimitere directă la obiectul de studiu al psihanalizei[35] şi la Freud ca analist-şef, prost dispus, jignit şi trist, bănuindu-l pe visător că ar nutri idei subversive şi discutabile deopotrivă. Reflectând asupra visului, Jung a făcut,

desigur, această inevitabilă legătură. De ce însă, s-a întrebat, să-l viseze pe Freud în ipostază de fantomă a unui vameş? Să fie vorba oare, despre dorinţa ucigaşă de care Freud însuşi îl acuza că ar resimţi-o faţă de el? Bineînţeles că Jung a decis că nu, neavând nici un motiv să-i dorească moartea înaintaşului şi prietenului său. Astfel Jung şi-a considerat visul mai curând o formă de compensare şi corectare a atitudinii sale conştiente faţă de Freud, atitudine pe care o percepea acum drept exagerat de deferentă. Visul îi recomanda un mod mai critic, mai viguros în interacţiunea sa cu Freud.

Suprapunerea Basel-lui cu Italia în cea de a doua parte a visului este probabil o trimitere la opera concetăţeanului lui Jung, Jakob Burckhardt, care a legat civilizaţia oraşului lor de cea a Renaşterii Italiene. Această Italie e lumea animei şi a iubirii, a lui Dante şi Beatrice, Petrarca şi Laura, a artei şi renaşterii spiritului omenesc. Faptul că soarele se află la zenit şi lumea merge spre casă părăsind magazinele, evocă acea stare de la mijlocul vieţii, aşa cum o descria Jung prin comparaţia vârstei de mijloc cu amiaza – comparaţie ce provine din metafora pe care o folosea pentru viaţă, imaginată ca un parcurs diurn al soarelui :

Dimineaţa se înalţă din marea nocturnă a inconştienţei şi priveşte lumea cea largă şi strălucitoare desfăşurată înaintea sa pe o întindere ce sporeşte treptat, cu cât urcă mai mult pe firmament. Pe întinderea aceasta a câmpului său de acţiune, determinată de propria-i înălţare, soarele îşi va descoperi semnificaţia ; va vedea momentul de atingere a culmii şi cea de larga răspândire posibilă a binefacerilor sale, precum şi ţelul lui. Cu această încredinţare, soarele îşi continuă cursul către zenitul nevăzut – nevăzut pentru viaţa sa e unică şi individuală, iar punctul culminant nu putea fi calculat dinainte. În momentul amiezei, începea coborârea. Iar coborârea

însemna inversarea tuturor idealurilor şi valorilor care fuseseră îndrăgite dimineaţa. Soarele intră în contradicţie cu sine însuşi. E ca şi cum s-ar retrage în razele sale în loc să le emită. Lumina şi căldura descresc şi în cele din urmă dispar[36]… Prima jumătate a vieţii e perioada „acumulării şi cheltuielii", însă acum magazinele s-au închis şi etapa aceasta s-a sfârşit – ne spune Anthony Stevens. *Ce făgăduieşte viitorul* – se întreabă el ? Răspunsul se întruchipează în silueta neobişnuită a cavalerului acoperit de armură ; nu e un om al viitorului, ci un personaj arhetipal al trecutului, nobilul creştin, războinicul – curtean. El aparţine veacului al XII-lea, pe care Jung îl asociază cu începuturile alchimiei şi apariţia legendei Sfântului Graal.

Imaginile arhetipale semnificative din acest vis sunt potirul[37], cavalerul şi crucea, care formează contextul arhetipal. Ele pun în evidenţă – fiecare dintre ele şi în asociere – tema arhetipală a regelui bătrân şi muribund, cea a vindecătorului rănit şi a şamanului sau a magicianului. După unele legende Graalul era potirul folosit de Iisus Hristos la Cina de Taină şi ulterior de Iosif din Arimateea ca să adune, după Răstignire, Sângele Mântuitorului şi să-L păstreze. Este vorba de cel mai important şi preţios obiect al cultului creştin. Şi totuşi… tema potirului miraculos pare a fi cu mult mai veche decât apariţia şi răspândirea creştinismului, în sine. Graalul sau potirul este un simbol feminin, o matrice în care se petrece o metamorfoză miraculoasă, dătătoare de viaţă – aşa cum Freud însuşi s-ar fi arătat, cel dintâi de acord cu această ipoteză. Potirul sau vasul este un element central în tradiţia alchimică, avându-şi începuturile în vechea Chină şi în Europa de Nord, cum observa Jung, în secolul al XII-lea. Gnosticii[38], faţă de care Jung simţea o mare afinitate, credeau că unul dintre zeii originari dăruise oamenilor un krater, un vas pentru amestecuri, unde erau

cufundaţi cei care urmăreau transformarea spirituală. Se pare că această tradiţie gnostică ar fi apărut în alchimia europeană prin intermediul lui Zosimos Panopolis, unul dintre primii şi cei mai influenţi alchimişti, ale cărui viziuni păreau să-l intereseze foarte mult pe Jung ceva mai târziu. Misticii medievali adoptaseră potirul în chip simbolic al sufletului al cărui rost este să fie umplut mereu de Graţia Divină.

Asocierea legendei Graalului cu Anglia şi Cavalerii Mesei Rotunde ai Regelui Arthur a fost făcută prin intermediul lui Merlin, marele magician, şaman şi bard al mitologiei celtice. Merlin s-a născut din unirea vinovată a diavolului cu o fecioară inocentă, apărând astfel o contrapondere la figura lui Iisus Hristos. La începutul carierei sale, Merlin prezidează o luptă cu balaurul, având drept consecinţă înlăturarea bătrânului rege uzurpator Vertigier şi înlocuirea lui cu Regele Uther, căruia Merlin îi mărturiseşte taina Graalului, învăţându-l să dureze a Treia Masă. Prima masă fusese a Cinei celei de Taină ; a doua fusese Masa pe care Iosif din Arimateea păstrase Graalul – o masă pătrată ; a treia Masă, care trebuia să se datoreze Regelui Uther, trebuia să fie rotundă. Această rotunjime a pătratului trebuie să fie esenţa însăşi a configuraţiei de mandală şi simbolizează atingerea totalităţii, realizarea completă a Sinelui. *Căutarea Sfântului Graal reprezintă căutarea individuaţiei, asumată sub specie aeternitatis* – cum spune Anthony Sevens.

Legenda Sfântului Graal l-a fascinat pe Jung toată viaţa. În adolescenţă îi citise pe Maroly şi Froissart iar din întrega muzică cel mai mult îi plăcea Parsifal de Wagner. Şi-ar fi dedicat tot atâta timp din viaţă Graalului ca şi alchimiei, dacă soţia lui nu şi-ar fi exprimat marea dorinţă de a întreprinde ea însăşi această cercetare. Rezumându-ne la relaţia cu visul, cel mai interesant aspect al legendei, în afara potirului însuşi, este tema

„bătrânului rege bolnav", Amfortas. Asemenea lui Chiron din mitologia greacă, Amfortas are o rană care nu se vindecă ; iar aspectul incitant al acestei răni : se află pe coapsă, în zona genitală. Rana lui Amfortas este o rană genitală, chinul lui este un chin sexual. El doreşte să renunţe la autoritatea de rege, transferând această autoritate lui Parsifal – cam în acelaşi fel în care Freud dorea să-şi transmită propria-i autoritate lui Jung – însă n-o poate face decât în clipa în care Parsifal îl va întreba despre Graal. Jung însuşi n-a făcut această legătură între Amfortas şi Parsifal, referindu-se însă la legătura cu tatăl său, care fusese pentru el, un fel de precursor psihologic al lui Freud : „*Îmi amintesc de tatăl meu ca de un suferind atins de rana lui Amfortas, un „rege – pescar " cu o rană ce nu voia să se vindece – acea boală a creştinilor căreia alchimiştii îi căutau leacul. Iar eu, asemenea lui Parsifal „amuţit", am fost de-a lungul adolescenţei martorul acestei boli şi – la fel ca Parsifal – n-am reuşit să scot o vorbă. N-am avut decât vagi bănuieli"*[39].

Freud era şi el un fel de „rege – pescar" iar Jung se dovedea în prezenţa sa la fel de incapabil să vorbească precum Parsifal, neîntrebându-l niciodată despre slujba pe care o oficia înaintea zeului sexualităţii. Iată motivul pentru care relaţia lor a durat atât cât a durat.

Subjugat de personalitatea lui Freud, trecusem sub tăcere pe cât îmi fusese cu putinţă propriile mele judecăţi şi îmi reprimasem criticile – mărturiseşte însuşi Jung. Era o condiţie indispensabilă ca să colaborezi cu el. Mi-am spus : „*Freud este mult mai înţelept şi mai experimentat ca tine. Deocamdată trebuie doar să asculţi ce-ţi spune şi să înveţi de la el." Iar pe urmă, spre propria-mi mirare, m-am pomenit visându-l în ipostaza unui slujbaş ursuz al monarhiei imperiale austriece, a unui defunct, a fantomei unui inspector vamal, capabilă să se mai ţină încă pe picioare !"*[40]

Simbolismul crucii necesită o oarecare amplificare : ea este simbolul creştin al totalităţii, reprezentând reconcilierea contrariilor prin suferinţă, comemorarea individuaţiei lui Iisus Hristos şi a Răscumpărării întru Domnul şi în acelaşi timp indică, aproape paradoxal, punctele cardinale ale mandalei. Crucea reprezintă calea prin care te supui destinului personal de fiinţă omenească – pentru creştin dar şi pentru alchimist.

A te supune dezacordului fundamental propriu naturii umane – spune Jung – înseamnă să accepţi faptul că sufletul e dezbinat. Alchimia te învaţă că tensiunea e cvadruplă, alcătuind o cruce reprezentând cele patru elemente antagoniste. Cuaternitatea e cea mai simplă formă sub care poate fi privită o astfel de opoziţie totală. „Crucea" – ca formă de suferinţă – exprimă realitatea psihică şi, ca atare, a-ţi purta crucea este un simbol adecvat pentru totalitatea şi pătimirea pe care alchimistul le desluşea în lucrarea sa[41]. Cruciatul singuratic este ostaşul creştin mărşăluind parcă spre luptă. Are un ţel, un destin, pe care trebuie, vrând – nevrând, să-l împlinească. Este imaginea a ceea ce avea să devină Jung ca om, nu ca fiinţă religioasă. Când un om ştie prea multe devine singuratic – scria el spre sfârşitul vieţii. În mine se afla un daimon… care mă subjuga… nu puteam niciodată să mă opresc la ceva anume, odată obţinut. Trebuia să merg mai departe, să-mi prind din urmă viziunea. Cum contemporanii mei nu puteau percepe această viziune, ei nu vedeau decât un nebun, zorind mereu înainte… Eram în stare să devin profund interesat de oameni ; dar de îndată ce vedeam înlăuntrul lor, vraja dispărea. În felul acesta mi-am făcut nenumăraţi duşmani. Omul creator e prea puţin stăpân pe propria-i viaţă. El nu e liber. Este încătuşat şi determinat de daimonul său… Această lipsire de libertate a fost extrem de dureroasă pentru mine. Adesea mă simţeam ca pe

un câmp de bătălie, zicând : „*Tu ai căzut acum, dragul meu camarad, dar eu sunt nevoit să merg mai departe.*”[42]

După toate cele spuse până acum, realizăm faptul că analiza visului în manieră jungiană e un proces discursiv presupunând o erudiţie considerabilă şi un talent anume pentru percepţia simbolică. Această analiză cuprinde mult mai mult decât simpla interpretare a mesajului de bază, care în cazul de faţă ar putea fi formulat pe scurt astfel : „*Descotoroseşte-te de Freud şi urmează-ţi propria cale*” – ne sugerează Anthony Stevens.

Înainte de a deveni student la medicină, Jung cochetase cu ideea de a studia arheologia şi domeniul acesta n-a încetat niciodată să-l captiveze. Aşa cum spunea deseori, aborda visul ca şi cum ar fi fost un text încă nedescifrat şi îşi folosea, în această încercare, toate instinctele de arheolog. Numai atunci când ai dezgropat temeliile personale, culturale şi arhetipale ale unui vis ajungi în situaţia să-i cumpăneşti explicaţiile. Apoi pe măsură ce începi să cercetezi locul în care ai săpat, ţi se dezvăluie arhitectura visului şi în acelaşi timp începi să pricepi ce căutase să obţină arhitectul şi încotro poate să se îndrepte întreaga sa forţă creatoare. E un proces subtil de cernere, de catalogare şi comparare, presupunând multă intuiţie şi imaginaţie : visul nu trebuie niciodată dezgropat distructiv, ci degustat în atmosfera lui, mesajul păstrându-i-se intact.

Aşa cum a descoperit Jung că temele de mare importanţă din viaţa cuiva au tendinţa să se repete, ceea ce se poate verifica studiind serii de vise provenite de la aceeaşi persoană. Jung însuşi a revenit la tema Graalului într-un vis avut în anul 1938, când se afla în India, vis care îl repunea în legătură cu fantezia din copilărie privind castelul şi promontoriul său de stânci – asemenea visului ce îl marcase prin apariţia cruciatului. În acest vis Jung se afla, împreună cu o serie de prieteni şi cunoştinţe din Zürich, pe o

insulă necunoscută din dreptul coastei sudice a Angliei. Era o fâşie de pământ lungă şi îngustă, iar pe coasta stâncoasă a capătului ei sudic se afla un castel medieval. În faţa noastră – relatează Jung – se înălţa un beffroi impozant, prin poarta căruia se puteau vedea mari trepte de piatră. Am izbutit să vedem doar că treptele ajungeau, în partea de sus, într-o sală cu coloane. Sala aceasta era luminată palid de flacăra unor lumânări. Mi-am dat seama că era vorba de castelul Graalului şi că în seara aceea va avea loc acolo o „celebrare a Graalului”…[43]

Lumea cavalerului, a Graalului, a lui Merlin nu era lumea lui Freud, ci a sa – lumea castelului de pe stânci, cu coloana lui de aramă şi laboratorul de alchimie. Problema lumii moderne, ca şi originea nevrozelor nu rezidau atât în refularea sexuală, cât în „pierderea sufletului”, adică lipsa de percepţie a sacrului. Aportul lui Freud nu slujea decât la aplanarea situaţiei jalnice în care se afla cultura, dat fiind că el se străduia să descopere sacrul într-un unic instinct fundamental – sexul. Idealul cavaleresc, una dintre cele mai nobile expresii ale sufletului european, rămânea ignorat. Sfânta căutare a cavalerului degenerase în „tărâmul devastat” al civilizaţiei noastre portcreştine. Tema aceasta a revenit la rândul ei într-un alt vis, în care Jung se afla înconjurat de sarcofage datând din epoca merovingiană. Trecea apoi pe lângă personaje defuncte din secolul al VIII-lea şi continua să meargă până când ajungea la nişte morminte din secolul al XII-lea, unde se oprea în faţa cadavrului unui cruciat în platoşă de zale, întins acolo cu mâinile împreunate. Silueta lui părea sculptată în lemn. Vreme îndelungată, l-am privit crezând că e într-adevăr mort. Însă deodată am văzut cum un deget al mâinii lui stângi începe să se mişte încetişor[44].

Cavalerul este încă viu în inconştientul său, punându-i la dispoziţie, din trecut, o cale pe care să înainteze îndepărtându-se de figura muribundă a lui Freud – funcţionarul vamal cel jignit. Există însă un trecut şi un viitor (crucea roşie a cruciatului, în faţă şi în spate) puse în evidenţă de simbolul creştin al totalităţii şi mântuirii, starea de răscumpărare întru Domnul. Îi fusese sortit să înainteze asemenea cavalerului, ignorat de mulţimea din jur, având ca singur sprijin pâlpâirea propriei sale „luminiţe" şi câteva suflete înrudite pe care avea să le adune în jurul Mesei Rotunde[45].

Făcând această incursiune în timp şi abordând în lucrarea de faţă teoriile celor doi titani ai psihologiei, putem realiza că problematica visului se află de fapt undeva între minus şi plus infinit, între material şi spiritual, între alfa şi omega – fiind la fel de complexă precum viaţa însăşi.

Magie - Joan MIRO

5. I*STORIA VISULUI – ORIGINI ŞI TEMELII FUNDAMENTALE ÎN VIZIULEA LUI CARO NESS*

Caro Ness reuşeşte să schiţeze idei de ansamblu vorbind despre originile şi temeliile fundamentale ale viselor. Prezentând schematic baza formării sau bagajul genetic al unui vis – lucru pe care l-am evidenţiat şi mai sus – subliniază importanţa creierului în geneza visului prin distincţia de bază între magic şi logic – magicul aparţinând, prin excelenţă, femininului iar logicul – masculinului. Astfel, Caro Ness ne reaminteşte faptul că sursa de bază a visului – creierul este format din două emisfere, care sunt conectate între ele prin fascicule de fibre nervoase. Emisfera stângă a creierului, care aparţine masculinului, guvernează gândirea şi comunicarea analitică şi raţională, controlând partea dreaptă a corpului. Emisfera dreaptă, care aparţine femininului, guvernează gândirea intuitivă şi imaginativă, controlând partea stângă a corpului. Se remarcă opoziţia guvernare – control şi precizia îmbinării logicului cu magicul, a masculinului cu femininul creând întregul, totalitatea, atracţia celor doi poli, ideea androginului primordial. Pornind din acest punct, psihologii susţin că femeia nu este în totalitatea ei feminină ci înglobează în ea însăşi şi principiul masculin iar bărbatul nu este pe de-a-ntregul masculin ci cuprinde în sine însuşi şi principiul feminităţii. Totul se petrece, la modul teoretic, ca într-un renghi al abstractizării fiinţiale.

Revenind la Caro Ness şi la diviziunea viselor, putem spune ca ea ne semnalează faptul că au existat opinii, conform cărora visele, fiind considerate iraţionale, ar trebui să fie generate în partea dreaptă a creierului. Unele teste efectuate pe pacienţi a căror emisferă dreaptă fusese serios vătămată au demonstrat însă, în mod limpede, că aceştia puteau visa şi chiar

o făceau. Aşadar, în momentul când visele par sau chiar sunt raţionale şi lipsite de imaginaţie, s-ar putea să-şi aibă originea în partea stângă a creierului, în timp ce visele fantastice, în care ceştile de ceai se transformă în elicoptere, iar noi devenim într-o clipă răufăcători sau salvatori, sunt generate în partea dreaptă a creierului[46]. În aceeaşi notă autoarea face distincţia între vise creative, vise profetice şi nivelurile lor de semnificaţie. Deseori visele s-au dovedit adevărate mine de aur pentru inspiraţia creatoare. Cu toţii visăm şi avem abilitatea ca în vis să ţesem o naraţiune magică, dar la trezire îi pierdem foarte repede firul sau ideea. S-ar părea totuşi că este nevoie de un fel de geniu care să transforme scânteia în flacără, pentru că există oameni de ştiinţă, scriitori, muzicieni, pictori şi poeţi care au descoperit că visele sunt o sursă bogată de inspiraţie pentru lucrări deosebite. Mary Shelley, autoarea romanului *Frankenstein*, pretindea că scrisese această carte fiind inspirată de un vis pe care îl avusese, iar Robert Louis Stevenson[47] susţinea că personajele sale Jekyll / Hyde i-au fost inspirate de trăirea unei existenţe duble. Samuel Taylor Coleridge[48] a visat poemul *Kubla Khan* în totalitate şi a început să-l scrie imediat după ce s-a trezit din somn. Din nefericire a fost deranjat în acest timp de o vizită şi viziunea a dispărut odată cu restul poemului – ne relatează Caro Ness. Henry Graham Greene[49] a consemnat că obişnuia să mediteze la acţiunea unui roman înainte de a merge la culcare şi descoperise că în somn îi veneau idei noi privind personajele şi acţiunea romanului. Wiliam Wordsworth menţiona mereu inspiraţia creatoare a viselor, având credinţa că în timpul lor primea din lumea spirituală vizite, care îi ofereau îndrumări. Stephen King şi Clive Braker, romancieri şi autori ai unor povestiri horror, îşi folosesc şi ei visele ca sursă de inspiraţie pentru cadrul şi desfăşurarea acţiunilor din cărţile lor. Tot din cadrul viselor artistice, face parte şi visul

lui Sir Paul McCartney, fost membru al formaţiei *The Beatles*, care a dezvăluit cândva că visase melodia cântecului *Yesterday*, una dintre cele mai cunoscute şi îndrăgite compoziţii ale sale.

Au fost consemnate de asemenea şi multe vise profetice cum ar fi visul asasinării lui Iuluis Cezar, visat de soţia sa, visul preşedintelui S.U.A., Abraham Lincon, care şi-a văzut în vis propriul coşciug în interiorul Casei Albe, reacţia viitorului dictator Adolf Hitler, care în Primul Război Mondial, a sărit dintr-o tranşee cu numai câteva minute înainte de căderea unei bombe, datorită visului profetic pe care îl avusese.

Există – dacă se poate spune aşa – şi un gen de creativitate industrială iar unul dintre faimoasele vise care ilustrează acest lucru este acela al lui Elias Howe, inventatorul maşinii de cusut. Howe a visat ca a fost capturat de canibali şi aruncat într-un vas uriaş plin cu apă, în care urma să fie fiert de viu. La fiecare încercare de a ieşi singur din vas, canibalii îl împingeau înapoi cu suliţele lor, care aveau nişte găuri ciudate la vârf. Trezindu-se din coşmar, Howe şi-a amintit de curioasele suliţe şi a înţeles, în cele din urmă, că visul îi dăduse răspunsul la problemele de viteză, eficienţă şi precizie pe care le avea maşina sa de cusut : trebuia să facă o gaură în capul acului, prin care să treacă firul de aţă. Analistul jungian, Jeremy Taylor, sugerează că visul lui Howe este un exemplu perfect al arhetipului umbrei şi al capacităţii creatoare conferite. Canibalii, care fuseseră sursa intuiţiei lui Howe, simbolizau umbra. Pentru mintea în stare conştientă umbra este adâncă, întunecată, primejdioasă şi înfricoşătoare iar pentru mintea în stare de inconştientă poate simboliza o dorinţă; aşa că o dată îndepărtată masca înspăimântătoare poate fi descoperit un lucru aşteptat de mult timp cu cea mai mare fervoare.

Mintea în stare de inconştienţă este ingenioasă şi jucăuşă – ne aminteşte Caro Ness. Aceasta foloseşte în vis o varietate de metafore, simboluri, jocuri de cuvinte, calambuluri şi ghicitori pentru a intriga, a provoca şi a interesa mintea conştientă. Dacă visele par la început indescifrabile, cu puţină practică se poate începe, destul de curând, interpretarea mesajelor primite în vis. Dacă este cunoscut şi stăpânit îndeajuns vocabularul limbajului oniric, cele mai complexe şarade din lumea viselor vor părea uşor de dezlegat. Astfel problemele zilnice receptate de inconştient pot apărea ca simboluri în visele noastre. Repetarea aceluiaşi mesaj, noapte de noapte, într-o altă prezentare ne sugerează faptul că mintea inconştientă selectează un simbol pentru a marca problema ce ne preocupă. În acest context David Fontana citează trei niveluri de vise : *cele fără simboluri, cele cu simboluri obişnuite şi cele înalt simbolice, ultimele fiind similare cu „marele vis" al conştiinţei şi sensibilităţii lărgite prezentate de Carl Gustav Jung.*

Caro Ness ne prezintă o serie de interpretări orientale şi occidentale bazându-se pe faptul că din cele mai vechi timpuri oamenii au fost fascinaţi de vise, lăsând tot felul de consemnări ale căutărilor şi concluziilor la care au ajuns în legătură cu visele şi semnificaţiile acestora. În „biblioteca" regelui Assurbanipal[51] existau o serie de tăbliţe care tratau interpretarea viselor, precum şi o tăbliţă personală de vise, pe care grecul Artemidoros a folosit-o mai târziu ca principală sursă a lucrării sale despre tălmăcirea viselor, *Oneirocritica*. Potrivit asirienilor, visele erau lucrări ale spiritelor rele care intrau noaptea în contact cu cel adormit. Aceste spirite putea fi ale morţilor cunoscuţi de cel ce visa sau orice alt spirit rău din lumea adâncurilor. În concepţia asirienilor acestea stăteau la originea oricărui vis, bun sau rău.

La egipteni, care dădeau o mare importanţă viselor, existau temple numite *Serapeum*, dedicate zeului egiptean al viselor[52] – temple în care preoţii înşuşi deveneau tălmăcitori de vise. Aceşti preoţi, scribi ai templelor, au fost primii oameni care au găsit un mijloc de a induce visele. Se poate spune că era vorba despre un fel de vise programate pentru că acelor care urmau să viseze li se dădea o poţiune[53] preparată din plante pentru a fi ajutaţi să doarmă, iar la trezire în dimineaţa următoare aceştia îşi povesteau visele iar preoţii le tălmăceau. Pentru egipteni, visele erau menite să-i sfătuiască şi să-i instruiască în prezicerea viitorului, avertizându-i împotriva pericolelor şi oferindu-le răspunsuri la întrebări. Este de remarcat teoria lor conform căreia visele trebuie interpretate în termeni opuşi, astfel încât dacă visau moarte, în realitate visul semnifica viaţă. Făcând o paranteză se poate spune că această concepţie a „*viselor interpretate pe dos*" se regăseşte şi în tradiţia populară românească.

În Vede, cărţile sacre ale înţelepciunii indiene, scrise cu aproximaţie în perioada 1500 – 1000 î. Hr., găsim mărturii despre faptul că filozofii indieni cunoşteau deja diferite stadii ale somnului cu câteva milenii înainte ca William Dement[54], Eugene Aserinsky[55] şi Nathaniel Kleitman[56] să fi descoperit faza de somn REM – fază a cărei existenţă este consemnată abia în 1950. De asemenea nu trebuie să uităm faptul că evreii înşişi, în sistemul lor de divinaţie pe baza viselor, se sprijineau pe modelul egiptean, ţinând însă cont de trecutul, caracterul, starea financiară, socială şi economică a celui căruia îi era tălmăcit visul.

Spre deosebire de egipteni, chinezii priveau visele ca mesaje venite din altă lume, pe care cel ce visa le putea interpreta şi le putea folosi în această lume în propriul avantaj. Chinezii credeau că sufletul[57] îşi putea părăsi temporar trupul în timpul visului şi putea vorbi cu spirite, zei sau

suflete ale morţilor, în scopul educării celui ce visa. La fel ca egiptenii şi grecii, chinezii şi indienii practicau şi ei incubaţia viselor[58]. Totuşi indienii erau preocupaţi de diferitele niveluri de conştiinţă vizibile în vis. Ei susţineau că există două stări, una din această lume şi din lumea de dincolo. Cea de aici o numeau lumea experienţei, cea de dincolo – a cunoaşterii. Ei credeau că lumea viselor e mult mai reală decât viaţa din starea de veghe, pentru că ocupă un loc între aceste două lumi, putându-le atinge şi percepe pe amândouă, nefăcând însă parte din niciuna.

Grecii au împrumutat fără reţineri analişti ai viselor de la egipteni, asirieni şi evrei. Totuşi, grecii interpretau simbolismul viselor altfel decât egiptenii, deşi credeau, la fel ca aceştia, că visele erau mesaje divine – practicând şi ei incubaţia. Aşa cum am arătat deja, celor ce veneau la temple li se dădeau poţiuni de ierburi pentru a li se induce somnul, fiind îndemnaţi să-şi revadă visele ca pe nişte profeţii, dar cu un accent deosebit pus pe prognoza suferinţelor fizice şi spirituale. Toţi marii filozofi greci, între care Hipocrat[59], Platon[60] şi Aristotel[61] erau fascinaţi de vise. Lui Hipocrat îi este atribuită prima carte care vorbeşte despre vise din punct de vedere medical, considerând că visarea are funcţii terapeutice iar visele conţin semnale sau mesaje de avertizare asupra unor boli sau suferinţe iminente. De asemenea el argumenta ideea că: *în momentul în care creierul este separat de stimulii exteriori devine mai sensibil la semnalele corpului – semnale de disconfort sau durere – şi prin vis pot fi semnalate aceste tulburări.*

Platon are o viziune contrastantă care prefigurează într-un fel ideile lui Freud şi Jung, considerând că visele revelau adevărata fire a oamenilor, fiind produsul conştiinţei lăuntrice şi simbolizând totodată dorinţele interzise pe care ni le refuzăm în viaţa reală. El respingea ideea că visele ar fi fost de inspiraţie divină, aşa cum credea Hipocrat, însă asemenea

compatriotului său avea convingerea că erau influenţate de forţele astrologice.

Aristotel, discipolul lui Platon, care a scris trei cărţi despre interpretarea viselor, a fost primul care a sugerat că visele erau doar produsul unei funcţiuni fiziologice. Ca şi Hipocrat, el susţinea că visele puteau să fie semnale timpurii ale ameninţării unei boli sau încercau doar să transmită, celui care visa, că trupul lui suferă de un oarecare disconfort (de exemplu : senzaţia de frig sau de căldură). El considera drept cauză imediată a viselor mâncarea, argumentând că alimentele eliberează, după masă, vapori care intră treptat în cap, provocând starea de picoteală şi implicit somnul.

Cele peste trei sute de temple apărute în Grecia, începând cu primul mileniul î. Hr., erau închinate zeului grec[62] al medicinei, în interiorul lor producându-se incubaţia viselor.

În secolul al II-lea d. Hr., sofistul grec Artemidoros, primul şi probabil cel mai influent analist al viselor din lumea clasică, a călătorit prin întregul imperiu greco-roman, adunând o colecţie uriaşă de însemnări şi exemple de vise, într-o lucrare de interpretare a viselor, numită *Oneirocritica*, care este compusă din cinci volume. În multe privinţe concepţia lui Artemidoros despre vise era cât se poate de modernă. El a fost printre primii care a susţinut că visele trebuie înţelese şi interpretate în contextul trăsăturilor individuale şi-n contextul ocupaţiei fiecăruia, al circumstanţelor în care aveau loc. Deşi credea că visele erau date de zei, susţinea faptul că scopul lor era de instruire şi informare. În studiul său amănunţit despre visele repetitive a lansat ideea că asociaţiile joacă un rol cheie în orice vis. Tot Artemidoros a avertizat de asemenea asupra pericolului de interpretare superficială a conţinutului visului sau de

previziune directă – neinterpretabilă. El atrăgea atenţia şi asupra faptului că visele au simboluri şi realităţi ascunse în calambururi, jocuri de cuvinte, asocieri de imagini şi metafore. Cu mii de ani înainte ca Jung să ajungă la aceeaşi concluzie, Artemidoros a identificat de asemenea „marele vis", un vis cu o semnificaţie esenţială, care era dificil de interpretat dar cel ce l-a visat îl purta în amintire toată viaţa.

Caro Ness ne vorbeşte, totodată, de o abordare spirituală, convinsă fiind că este fascinant de urmărit diversitatea asocierilor spirituale a viselor în diverse tradiţii. În ayurveda[63], vechea medicină indiană sau calea vieţii, practicanţii cred că orice individ este alcătuit din diferite combinaţii ale elementelor esenţiale : pământ, foc, apă, aer şi eter. În momentul conceperii, omul este înzestrat şi guvernat de aceste elemente, moştenite în egală măsură de la ambii părinţi. În funcţie de combinarea lor, natura fiecărui om – sau prakriti – este una dintre cele trei doshas sau tipuri corporale : kapha, pitta sau vata. În plus, mintea oscilează ca un pendul între trei stări – aşa cum erau de părere medicii ayurvedici : tamas (asociată cu inerţia, letargia şi somnul), sattva (cunoaşterea, inteligenţa şi puritatea) şi rajas (activitatea, aroganţa sau mânia). Pentru menţinerea sănătăţii trebuie păstrat un bun echilibru între toate cele trei stări.

Doctorii ayurvedici observă că indivizii kapha, la care predomină elementele apă şi pământ, tind să viseze apă – râuri, lacuri, cascade – sau păsări şi flori asociate cu apa, ca lebedele sau lotuşii. Indivizii pitta, al căror element dominant este focul, visează foc, tunete, fulgere sau fenomene luminoase iar în reveriile lor văd totul în culori vii. Indivizii vata, la care aerul şi spaţiul sunt predominante, se visează adesea zburând sau visează munţi, dealuri şi locuri pustii, aride ca deşerturile sau plante din specia cactuşilor. Când un vis tulbura omul, medicul ayurvedic sugera că este

vorba despre un vis prodromal, punând diagnosticul unui dezechilibru al stării rajas. Dacă visul avea tentă sexuală era pus pe seama unui dezechilibru al minţii, iar dacă în vis apăreau crime, sinucideri sau moarte, era atribuit manifestării unei boli fizice.

În cultura islamică interpretarea viselor este variată. Conform tradiţiei islamice, un om important nu avea nevoie să viseze, pentru că soţia, copilul sau sclavul erau persoanele care visau pentru el şi orice mesaj primit de aceştia în vis, considera că îi este destinat. Scriitorul Mahmud Al-Mas'adi credea că visele aparţineau în primul rând sufletului. Această concepţie era împărtăşită şi de Mahomed însuşi, care susţinea că visele reprezintă conversaţia oamenilor cu Dumnezeu – respectiv Allah. Concepţiile religioase islamice, cu privire la originea visului, sunt asemănătoare cu acelea ale vechii tradiţii creştine în anumite privinţe, susţinând că numai preoţii sunt destul de înţelepţi şi demni pentru a putea interpreta visele. În tradiţia creştină timpurie, analiştii viselor – care erau întotdeauna preoţi – aveau iniţial concepţia că visele erau trimise de Dumnezeu pentru a transmite informaţii şi porunci supuşilor credincioşi. Chiar în Sfânta Scriptură, în scrierile Sfântului Augustin sau ale Sfântului Ioan Gură de Aur se regăsesc numeroase exemple în acest sens. În momentul când Sfântul Ieronim[64] a fost chinuit de vise tulburătoare şi de posibilele lor semnificaţii, a înlocuit această teorie, precizând că visele erau opera diavolului. Biserica i-a adoptat punctul de vedere, condamnând cele mai multe vise ca înşelătorii satanice, cărora nu trebuie să li se acorde atenţie. În timpul Reformei, suspiciunile creştinilor privitoare la vise au ajuns la cote înalte iar reformatorul Martin Luther[65], care era tulburat de vise înşelătoare, a corectat ulterior interpretarea satanică a viselor, sugerând că acestea nu pot instrui prin punerea faţă în faţă cu păcatele noastre. În

acest discurs Caro Ness dorind să redea o imagine a tradiţiei creştine omite esenţialul, amestecând formele de creştinism şi nereuşind să fac distincţia clară precizată de Sfânta Scriptură între vise, viziuni şi revelaţii. O altă greşeală pe care o face autoarea constă în faptul că uită să precizeze ideea despre preoţii – tâlcuitori de vise, care aveau pe lângă ei magi, vrăjitori şi oameni învăţaţi iniţiaţi în aceleaşi lucruri. Un exemplu relevant în acest sens ni-l oferă chiar *Vechiul Testament* prin Iosif[66] – fiul lui Iacov şi al Rahilei.

Este demn de menţionat faptul că există mai multe moduri de abordare a viselor, în diferite culturi precum cea a aborigenilor din Australia, a seniorilor din Malaezia[67] şi a amerindienilor din America.

Concepţia aborigenilor despre vise este unică ; ei cred că lumea a fost creată într-o „*Vreme a viselor*". Pentru aborigeni, tot ce există în lume are o vibraţie, ale cărei ecouri ne vorbesc despre spiritele strămoşilor care au creat-o şi despre circumstanţele creaţiei. Puterea unui loc – caracterul său sacru – se leagă aşadar de spiritele strămoşilor, păstrând o amintire – a acelor spirite – cunoscută ca „visare". Numai în clipele de armonie extraordinară poate fi cineva conştient de visul pământului. Cu toate acestea spiritele strămoşilor sunt prezente în formele în care au trecut la sfârşitul „vremii viselor" – acum şi în viitor.

Mult timp a existat o neînţelegere privind obiceiurile seniorilor vestici legate de vise, crezându-se greşit că aceştia îşi controlau visele pentru îmbunătăţirea stării emoţionale, fiind analizate şi comentate în fiecare dimineaţă, ba mai mult, adulţii dându-le copiilor sfaturi privind atitudinea şi reacţiile faţă de vise. Călătorind în Malaezia, Ann Faraday şi John Wren Lewis au descoperit că dansul seniorilor sau intrarea lor frecventă în transă, în timpul unor ritualuri, în care cântecele inspirate de vise sunt folosite pentru a invoca spiritele, nu au intenţia de a influenţa

visele pentru a le servi în scop direct. Ei cred, de fapt, că gunig sau spiritul protector este cel care alege vehiculul uman pentru iluminare. Acesta este motivul pentru care urmăresc cu atenţie, apariţia, în visul cuiva, a unui cântec sau a unui dans – idee care marchează apariţia unui şaman, care va interpreta visele ca semne sau avertizări, invocând spiritele protectoare.

După concepţia amerindienilor, visele servesc multor scopuri. Ele pot fi atât un mod de prezicere a viitorului, de intrare în legătură cu „ghizii" sau maeştrii spirituali supranaturali cât şi un mod de rezolvare a diferitelor probleme emoţionale şi psihice. Diversele triburi folosesc mijloace variate de incubaţie şi de interpretare a viselor : irochezii, de exemplu, au un fel de festivaluri, în timpul cărora dansează „mimându-şi" visele. Există, totuşi, o credinţă comună tuturor triburilor – aceea că îndrumarea pe care doreşte să o primească cineva pentru un anume vis, îi va fi dată de către „ghidul" sau maestrul său spiritual.

Alături de Sigmund Freud şi Carl Gustav Jung – despre care am vorbit deja – Caro Ness face referire la concepţia despre vise a lui Alfred Adler, Fritz Perls, Ann Faraday şi Merdard Boss.

Umanist prin excelenţă, Alfed Adler[68] promova „omul superior", având credinţa că visele au puterea emoţională de a rezolva problemele aceluia care tinde către superioritate. Alfed Adler s-a născut şi a studiat la Viena, practicând oftalmologia înainte de a se îndrepta către psihiatrie şi de a deveni unul dintre membrii marcanţi ai grupării freudiene. În anul 1911, despărţindu-se de Freud a început să studieze psihologia ego-ului. A fost unul dintre primii feminişti, crezând cu tărie că societatea acordă prea multă importanţă bărbaţilor şi prea puţină femeilor, susţinând că singura relaţie viabilă între cele două sexe este una de egalitate şi cooperare. În centrul teoriilor lui Adler a stat, tot timpul concepţia sa despre viaţă, o

concepţie încărcată de un optimism copleşitor. El avea convingerea că oamenii pot trăi în armonie pentru binele comun. Nu dorea să vadă absolut nici o contradicţie între individ şi societate, afirmând că indivizii sunt într-adevăr capabili să comunice cu societatea în funcţie de gradul propriei lor evoluţii iar comunicarea devine cu atât mai amplă cu cât individul învaţă mai multe de la societate, fiind capabil astfel să urce pe scara evoluţiei. După părerea lui Adler, acest spirit al comunităţii nu este îngrădit şi redus numai la relaţiile dintre oameni – incluzându-se aici toate lucrurile însufleţite şi neînsufleţite, până când individul este armonizat, în cele din urmă, cu întreg universul.

Adler susţinea că fiecare individ este unic şi fiecare aspect individual – emoţional, mintal sau fizic – trebuie privit prin prisma întregii persoane şi nu ca o parte izolată. El sugera că indivizii nu sunt întotdeauna conduşi de raţiune, putând fi ghidaţi de credinţa inconştientă în ceea ce este bine, dar în ultimă instanţă fiecare năzuieşte spre împlinirea întregului său potenţial. Adler remarca şi faptul că individul are deplină libertate de alegere, în ciuda faptului că este împiedicat, de cele mai multe ori, de simţul propriei puteri sau de lipsa acestuia. El este creatorul noţiunilor de „complex de superioritate” şi „complex de inferioritate” pentru a putea descrie aceste stări diferite.

Spre deosebire de Sigmund Freud, Alfred Adler era de părere că visele, trăirile şi emoţiile asociate lor, trebuie să fie aduse în viaţa conştientă, crezând că prin interpretarea şi înţelegerea viselor putem identifica şi rezolva complexele. Adler susţinea că, deoarece indivizii se comportă ca fiinţe întregi, unificate, visele lor sunt în acord cu gândurile, emoţiile, amintirile şi acţiunile personale. Fiecare element îşi poate avea propria particularitate, dar principiul călăuzitor fiind acelaşi, visele spun

foarte multe despre problemele psihice sau emoţionale ale cuiva. Adler era de părere că amintirile din copilărie – reale sau imaginare – reprezintă credinţele şi emoţiile esenţiale ale celui care visează – credinţe şi emoţii despre sine însuşi şi lumea în care trăieşte. El era adeptul interpretării de roluri în grup – tehnică folosită astăzi de psihologia experenţială.

În acest sens, Adler, care a adus argumentaţii solide în favoarea unităţii dintre minte şi corp, poate fi considerat unul dintre primii reprezentanţi ai medicinei psihosomatice şi holistice.

În ceea ce-l priveşte pe Fritz Perls[69], un renumit psiholog german, care studiase tehnicile tradiţionale ale psihanalizei, având mari îndoieli în legătură cu unele teorii ale lui Freud – iar aceste îndoieli l-au condus, în timp, la ceea ce el avea să numească terapia *Gestalt*[70]. Teoria Gestalt-ului susţine faptul că la baza tuturor tulburărilor psihice şi emoţionale ale unei persoane se află de fapt incapacitatea de a integra toate aspectele propriei personalităţi într-un întreg sănătos şi perfect funcţional. Scopul terapiei Gestalt constă în faptul că îi învaţă pe oameni să-şi recunoască şi să-şi accepte emoţiile şi trăirile, atât pe cele interioare cât şi pe cele exterioare sau manifestate în mediul lor de viaţă, astfel încât să poată avea reacţii logice şi precise în orice situaţie. Perls s-a desprins de teoriile lui Freud şi Jung, argumentând că simbolismul viselor nu face parte dintr-un limbaj simbolic universal, ci este creaţia personală a individului care visează. Ideile sale s-au remarcat şi prin faptul că el nu considera simbolurile ce apăreau în vise ca pe nişte pulsiuni[71] instinctive, ci mai degrabă ca pe o parte proiectată a personalităţii celui care visa, într-un anumit moment. Perls era convins că interpretarea viselor ar trebui începută de la premisa că orice persoană sau obiect care-şi face apariţia într-un vis este o reprezentare simbolică a unui anumit aspect, cunoscut sau necunoscut, al personalităţii şi

al experienţei sale de viaţă. El îşi susţinea logic convingerile, gândind că din moment ce oamenii care visează sunt arhitecţii propriilor vise, reprezentările apărute în vis trebuie să fie, mai înainte, prezente în ei înşişi.

În terapia pe baza viselor, Perls utiliza multe tehnici diferite pentru a-şi ajuta pacienţii. Printre ele se aflau interpretarea rolurilor, chestionarele privind aspectele particulare ale fiecăruia şi identificarea confruntărilor din vise. Perls a fost cel care a creat şi tehnica „scaunului gol", folosită astăzi în psihologia experenţială. Această tehnică constă în faptul că două scaune sunt plasate unul în faţa celuilalt iar pacientul sau clientul[72] stă pe unul dintre ele, adresându-se unei persoane sau unui obiect, care a avut o mare imnportanta în visul său – şi în momentul analizei se află simbolic sau imaginar pe celălalt scaun. Apoi persoana analizată se mută pe celălalt scaun şi răspunde aşa cum crede că ar face-o persoana sau obiectul respectiv. Această schimbare de rol se repetă până când problema se rezolvă prin găsirea răspunsurilor necesare.

Ann Faraday, cercetătoare în domeniul viselor, datorează şi ea la rândul său, destul de multe lucruri teoriei Gestalt. Ea sugerează fie folosirea tehnicii scaunului gol al lui Perls, fie a tehnicii „*câine dominant – câine supus*"[73] în al treilea nivel al tehnicii sale de interpretare a viselor. Faraday crede că visele au trei niveluri diferite de semnificaţie, fiind vital să fie identificate şi înţelese. Primul nivel ne îndeamnă să privim din cadrul visului în afară, remarcând astfel orice eveniment exterior căruia nu i-am acordat atenţie în mod conştient în starea de veghe. Faraday susţine că sensul visului este deseori direct, reamintindu-ne sau avertizându-ne asupra unor probleme iminente. Al doilea nivel explorează percepţia unică pe care o avem fiecare despre lumea din jurul nostru. Inspirându-se din cartea scriitorului Lewis Carroll, Faraday numeşte această percepţie „*sinele*

oglindă". Ea afirmă că putem descifra cine suntem cu adevărat şi care este relaţia noastră cu lumea înconjurătoare, dând o interpretare personajelor din vis. Cel de al treilea nivel ne cere să privim în interior pentru a putea descoperi conflictul lăuntric şi în aceeaşi măsură voinţa şi capacitatea de a-l rezolva. Faraday susţine că, prin folosirea câtorva tehnici de tip Gestalt pentru explorarea miezului problemei, mesajul existenţial al visului va fi deseori dezvăluit. În acest caz, ne vom confrunta cu patru probleme existenţiale care îşi aşteaptă rezolvarea. În concepţia lui Ann Faraday, putem spune că aceste probleme expuse de ea, devin adevăruri reale şi universale, formulate astfel :

- nimic nu este veşnic ;
- toţi suntem până la urmă singuri ;
- viaţa nu are un sens ;
- toţi oamenii mor.

Psihoterapeutul elveţian, Medard Boss[74] s-a aflat sub influenţa teoriilor lui Sigmund Freud până în anul 1938, când a devenit asociatul lui Carl Gustav Jung, care i-a arătat un nou drum, împărtăşindu-i posibilităţile altor forme de psihologie analitică. Cu toate acestea, Boss, fascinat fiind de lucrările lui Ludwig Binswanger[75] şi Martin Heidegger[76], a fost atras înspre teoriile psihologiei existenţiale – iar prietenia sa cu Heidegger a devenit decisivă în acest sens. Astfel, Medard Boss este considerat cofondatorul acestor teorii ale psihologiei existenţiale. Teoria se bazează pe ideea că fiecare dintre noi ne alegem ceea ce dorim să fim şi apoi exprimăm această alegere în tot ceea ce facem, în toate acţiunile noastre.

Despre Medard Boss este necesar să reţinem şi faptul că după absolvirea Universităţii din Zürich în anul 1928, a continuat să studieze la Paris şi Viena, unde el însuşi a fost supus analizei de către Sigmund Freud.

Boss a respins teoriile lui Freud şi Jung conform cărora visele au un conţinut manifest şi unul latent, respingând, în cele din urmă, chiar ideile colegului său existenţialist Ludwig Binswanger după care ar exista un proiect al lumii. După părerea lui Boss, ideea că oamenii intră în lume cu aşteptări şi arhetipuri înnăscute ne distrage de la principiile esenţiale ale existenţialismului – şi anume că lumea se dezvăluie prin ea însăşi, nefiind ceva ce trebuie interpretat – în timp ce existenţa umană fiind o existenţă împărţită cu ceilalţi, prin tot ceea ce facem ne ilumină, de fapt, atât pe noi înşine cât şi pe cei ce se află în jurul nostru. Una dintre cele mai importante îndrumări, pe care Medard Boss o dădea pacienţilor săi era nevoia de Gelassenheit. În ciuda faptului că cei mai mulţi dintre noi, dorim şi tindem să ne controlăm viaţa, Boss era convins că ar trebui să facem, la un moment dat, un salt de credinţă, punându-ne toată încrederea în viaţa însăşi. Cu toate că era fascinat de vise, considerându-le o parte foarte importantă a terapiei, nu le vedea totuşi ca pe nişte simboluri, ci asemenea unor imagini, prin care cel ce visa îşi clarifica propria viaţă. Potrivit lui Boss, împlinirea dorinţelor într-un vis este aşadar semnificativă, putând fi cât se poate de evidentă. Dacă ne simţim, de pildă, eliberaţi, vom visa că zburăm, în timp ce, dacă suntem îngrijoraţi sau înfricoşaţi de ceva sau cineva, am putea visa că suntem urmăriţi sau prinşi în cursă. Boss sugera că este necesar să lăsăm visele să ni se reveleze, argumentând că dacă am vedea imaginile clar şi exact, am înţelege repede propria condiţie existenţială şi – drept urmare – ne-am putea da seama de tot ceea ce este rău şi de tot ceea ce este bun în aceasta.

Medard Boss credea că dacă cel ce visează se străduieşte prea mult să analizeze semnificaţia simbolurilor din vis, riscă să-şi inhibe accesul spre sensul real al visului. Astfel începea întotdeauna analiza unui vis prin

„explicaţia” dată de cel care visa. Aceasta putea fi, la început, o relatare sumară a visului, Boss îndemnându-l apoi la aprofundarea ei. Tot el descuraja asociaţiile libere sau amplificarea, pe care o considera factor de îndepărtare de la mesajul existenţial al visului. În schimb, tehnica lui Boss era aceea de a cere pacienţilor să rămână cât mai aproape de simbolurile din vis, descriindu-le în detaliu, pentru ca el să poată analiza reacţia pe care ei o aveau faţă de acestea.

Caro Ness ne povesteşte despre unul dintre faimoasele exemple de interpretare a viselor de către Medard Boss în cazul unui inginer cu refulări sexuale, singur şi deprimat. Astfel, în fazele iniţiale ale terapiei, inginerul visa numai maşinăriile care-l înconjurau în munca sa zilnică. Treptat, pe măsură ce terapia avansa, visele au început să se modifice, reuşind să viseze din ce în ce mai multe fiinţe vii, în locul obiectelor neînsufleţite. Întâi a visat plante, apoi insecte, broaşte, şerpi, şoareci, iepuri şi porci. În sfârşit, după doi ani de terapie, a început să viseze femei. Boss explicase că omului respectiv îi trebuise atât de mult timp să poată ajunge să viseze ceea ce dorea îşi cu adevărat, din cauza faptului că se identificase atât de mult cu munca sa, până la a exclude total orice altceva din propria-i existenţă. Firea lui solitară, depresia şi proasta dispoziţie erau urmări ale faptului că se ascunsese de lume şi de viaţă în spatele maşinăriilor sale. Ceea ce frapează în metoda lui Boss constă în ideea că el nu atribuie imaginilor din visul inginerului nici un fel de simbolism – dând posibilitatea viselor să vorbească prin ele însele. Astfel Boss nu interpretează şarpele ca pe o imagine sexuală[78] şi nu identifică porcul cu un arhetip sau cu un complex. Imaginile evocate de inginer în timpul somnului sunt unice pentru el ca persoană, luminându-i viaţa, în momentul respectiv[79]. Prin această idee, se poate spune că Medard Boss priveşte visele ca pe nişte oglinzi.

Joan MIRO

6. JACQUES MONTANGERO ŞI ASPECTE DESPRE COGNIŢIA VISULUI

Calvin Hall[80] – ca şi Fritz Perls – a ajuns la concluzia că: *fenomenul visului sau visarea însăşi reprezintă o activitate puternic personalizată.* Hall era de părere că visele reprezintă un fel de documente personale care posedă informaţii sau indicii importante despre o stare interioară a omului, despre lucrurile care se petrec în interiorul său. Multe dintre imaginile onirice funcţionează ca simboluri în cadrul acestui proces de decodare. Referitor la această teorie există patru lucruri considerate a fi importante :

- cel care visează îşi plăsmuieşte propriul vis – drept urmare acesta reprezintă o realitate subiectivă ;

- cel care visează este responsabil pentru conţinutul visului său ;

- într-un anumit moment, el poate avea percepţii diferite – şi fiecare dintre ele poate fi validă ;

- pentru a face posibilă interpretarea este necesar ca visele să fie descifrate sau decodate atât individual cât şi ca o succesiune de episoade onirice.

Există trei laturi ale personalităţii umane care ne patronează visele iar aceste laturi creează o serie de arhetipuri, uneori perechi, simbolizând masculinul şi femininul – cele două principii de bază : „*Umbra*”[81], „*Anima / Animus*”[82] şi „*Eul*” sau „*Adevăratul Eu*”. Se crede adesea că visele apar sub forma simulării unui mediu ambiant, în lipsa datelor[83] perceptive privind mediul înconjurător real iar această idee îşi găseşte o fundamentare empirică în prezenţa rememorărilor onirice în toate fazele somnului. Simularea onirică a mediului ambiant comportă, adesea, construcţii

originale, ce nu o împiedică să aibă, în general, un aspect cât se poate de realist. Ca orice simulare, ea poate fi şi schematică. *Visurile* – spune Jacques Montangero – *oferă toate gradele care merg de la o maximă precizie realistă la un flu total.* Uneori, visul simulează stimulii exteriori, cei care, în viaţa reală, declanşează percepţiile şi impresiile : personaje, obiecte, locuri, activităţi, cât şi efecte de lumină şi sunet. Alteori, sunt simulate doar impresiile primite, fără ca sursa lor să apară clar. În ambele cazuri, avem impresia că trăim evenimentele reprezentate, ceea ce dă visului valoarea unei veritabile experienţe. Din cauză că aceste experienţe nu pot fi, în principiu, nici controlate, nici rememorate, s-a ajuns la concluzia că ele nu pot avea acelaşi efect asupra comportamentului la trezire ca procesele de învăţare din timpul zilei. Cu toate acestea reprezentările pe care le avem în fiecare noapte, pe durata unor perioade mai lungi, pot avea, în ansamblu, acelaşi impact ca şi evenimentele trăite fără o reflecţie particulară sau un rapel ulterior, în timpul zilei. Visul este aşadar parte integrantă din experienţele noastre trăite. Faptul că o mare parte a conţinuturilor onirice se prezintă ca şi cum ar fi percepute, pune problema legăturii lor cu informaţiile noastre perceptive, ceea ce ne duce cu gândul la reziduurile de percepţie. În acest caz, originalitatea conţinuturilor onirice, care merge până la producerea unor conţinuturi bizare, este o dovadă a faptului că a visa înseamnă a construi ceva nou, cu alte cuvinte, a da naştere unui act de creaţie. Încercând să constatăm efectul acestei originalităţi, realizăm faptul că în vis totul pare făcut pentru a ne capta atenţia. Elementele reprezentative se mişcă sau acţionează, conţinuturile se schimbă necontenit. Conform acestei idei, dacă visurile ar produce ceea ce percepem şi ceea ce resimţim în timpul zilei, punând în scenă ceea ce ne este cât de cât familiar, conţinutul lor ar deveni mult mai obositor.

Originalitatea producţiilor onirice apare sub forma unui mijloc ce absoarbe atenţia celui care doarme. În ciuda faptului că această atenţie nu reprezintă întreaga capacitate conştientă a individului, existenţa visurilor lucide a demonstrat că, în afara acestui nivel elementar de conştiinţă implicată în contemplarea conţinuturilor onirice, mai există şi alte niveluri de conştiinţă capabile să reflecteze asupra primului nivel. Episoadele de luciditate şi manipulările de conţinut pe care le permit arată faptul că imaginile onirice mentale depind de procesele psihologice, nefiind determinate de starea psihologică în care se află subiectul. Conţinuturile oneirice au caractere particulare în timpul somnului paradoxal: o mare densitate de evenimente reprezentate şi vivacitatea expresiilor de natură perceptivă. Există totuşi variaţii importante în cantitatea şi calitatea reprezentărilor din fazele paradoxale, după cum apar ele la începutul nopţii sau mai târziu. Este necesară aşadar o mare prudenţă în momentul stabilirii unor corespondenţe între fenomenele neurofiziologice[84] şi fenomenul psihologic constituit de reprezentările din timpul somnului.

În ciuda dezorganizării relative a gândirii în timpul somnului, fenomenul sau acţiunea visării implica un anumit grad de dezvoltare a nivelului intelectual. Trebuie aşadar să existe funcţia de reprezentare, în sensul strict definit de Piaget[85], funcţie care apare cu puţin timp înaintea vârstei de doi ani. În anii următori, complexitatea narativă, bogăţia şi originalitatea conţinuturilor onirice continuă să se dezvolte – spune Jacques Montangero. Acest lucru demonstrează existenţa unor legături între producţiile onirice şi capacităţile cognitive ale individului. Pentru elaborarea acestor producţii, trebuie activat stocul de cunoştinţe şi utilizate procesele de organizare a informaţiei existente. Studierea visului echivalează cu studierea cunoaşterii. Dacă în reprezentările nocturne, se

regăsesc funcţiile, care acţionează în gândirea trează, atunci se poate spune că modul de funcţionare a gândirii este diferit. Gândirea controlează mai puţin, în timpul visurilor, producţiile sale – de unde rezultă trecerile bruşte de la un conţinut la altul. Mai mult, prezenţa bizareriilor, fenomenul de halucinaţie, bogăţia imaginaţiei în reprezentările noastre nocturne sunt tot atâtea elemente revelatoare ale acestei funcţionări particulare.

Visul ocupă o parte importantă a vieţii fiecăruia – aproximativ o oră, o oră şi jumătate de reprezentării animate şi vii, precum şi numeroase ore de visuri mai puţin dense şi mai puţin intense, în cursul fiecărei nopţi. Psihologia nu poate ignora acest aspect al producţiilor mentale, această „*fereastră deschisă*" – cum spunea Freud – asupra reprezentărilor spontane. Visul este un revelator al procedeelor conştiinţei umane atunci când ea se mişcă liber şi în acelaşi timp, devine o enigmă din punctul de vedere al capacităţilor imaginative ale omului, care o dată adormit, poate deveni actorul propriului scenariu.

Visul este simularea realistă a unei lumi fictive, în sensul că el se prezintă celui ce visează ca un ansamblu de percepţii şi de cunoştinţe sigure. Cele patru dimensiuni ale universului, cele spaţiale, la care se adaugă timpul, sunt recreate de o manieră completă şi adesea precisă. Visurile comportă configuraţii spaţiale diverse în aceste dimensiuni, conţinutul lor fiind „perceput" din puncte de vedere diferite, poate consta intr-o multitudine de forme şi culori. De asemenea, conţinuturile onirice sunt puternic marcate temporal, din punctul de vedere al duratei şi succesiunii evenimentelor. Acestei succesiuni i se poate adăuga şi impresia de simultaneitate, în ciuda aspectului secvenţial al visurilor şi al liniarităţii limbajului verbal utilizat pentru a le descrie. Incidental, studiul timpului

oniric ne permite să afirmăm că există o organizare temporală a cunoştinţelor, independent de cauzalitate.

În spaţiul-timp al visului se desfăşoară atât vizualizări cât şi impresii auditive iar registrul vizual este completat de cel verbal, la care se adaugă senzaţii de mişcare, senzaţii care prin natura lor relevă modalităţi perceptive. De aici realizăm că visul ar putea fi o formă de cunoaştere, similară percepţiei. Atât caracterul realist al unora dintre conţinuturi cât şi posibilitatea de a ne reprezenta în vis ceea ce imaginaţia din starea de veghe ar reconstrui cu dificultate, par să pledeze in favoarea acestei idei. Chiar dacă am admite că unele dintre elementele visului se sprijină pe cunoştinţe legate de percepţie[86], ştim că în esenţă actul de a visa este diametral opus percepţiei. Din această cauză, anumite conţinuturi onirice nu au caracterul percepţiilor, lucru care se întâmplă în cazul imaginilor imprecise şi lacunare care coexistă în visuri cu reprezentări nete şi precise. De asemenea, o altă parte a reprezentărilor onirice constau din elemente „cunoscute" – adică subiectul are certitudinea prezenţei lor în vis – şi totuşi nepercepute. La modul general, totuşi, procesele de elaborare a visurilor nu vizează să informeze, cât mai fidel posibil, în legătură cu datele ambiante ci să creeze date faptice şi originale. De exemplu, atunci când un stimul extern este reprezentat în vis, aceasta se produce sub o formă transformată. Mai mult, *citadinii care îşi petrec cea mai mare parte a timpului în spaţii închise îşi reprezintă în aceeaşi măsură interioare şi exterioare în visurile lor* – spune Jacques Montangero. Şi, în plus, în secvenţa reprezentărilor onirice, legăturile plauzibile – cele care activează conţinuturi non plauzibile – sunt cele care domină.

În afară de originalitate, reprezentările din timpul somnului frapează prin extrema lor varietate. Aceasta se remarcă la nivelul tipurilor

de conţinuturi[87] iar diversitatea ei se regăseşte la nivelul înlănţuirii conţinuturilor. Organizarea secvenţială a visurilor privilegiază varietatea alterând tipurile de conexiune : o înlănţuire cauzală este urmată de succesiuni plauzibile, un scenariu se poate intercala dar nu se prelungeşte niciodată, o naraţiune începe, pentru a face loc unei alte teme. Situaţii diferite[88] se succedă cu sau fără rupturi. Aceste schimbări necontenite nu sunt cu totul haotice. O cercetare constantă a coerenţei permite selectarea unor conţinuturi compatibile cu cele care le precedă.

Ultimul aspect frapant al reprezentărilor onirice este economia de mijloace prin care acestea se realizează. În fiecare unitate narativă şi în fiecare situaţie, câteva elemente cheie se impun atenţiei subiectului, în timp ce toate celelalte elemente, fie rămân vagi, fie apar ca fără importanţă. Caracterul incomplet al naraţiunilor şi al scenariilor, ca şi diferite manifestări de discontinuitate[89] decurg din acelaşi caracter „economic”, ca şi cum visul ar viza esenţialul[90] fără a încărca cu tot ceea ce obiceiurile şi convenţiile l-ar obliga să evoce. Se poate spune, astfel, că regula de bază a producţiei onirice constă în a simboliza mult cu mijloace puţine[91].

Disasters of misticism - Roberto MATTA

7. ARTA VISELOR SAU ONIRISMUL VISELOR ARTISTICE :

Visul a reprezentat, cu precădere, o temă predilectă atât pentru poeţii şi romancieri cât şi pentru pictori. Astfel, scriitorul american Edgar Allan Poe[92], în povestirile sale fantastice, se sprijină pe lumile imaginare ale viselor adesea înrudite cu fenomenul coşmarului, sub imperiul unei metafizici ciudate.

Marcel Proust[93], cu toate meritele pe care le-a avut în analiza psihologică a unor experienţe onirice şi a unor manifestări de tranziţie de la veghe la somn, se remarcă printre scriitorii moderni, cu un înalt spirit mistic. Se poate spune că vorbele lui sunt un fel de elogiu adus coşmarului – elogiu pe cât de îndreptăţit, pe atât de justificat, având în vedere povestea tragică a vieţii lui : „*Coşmarul… despre care medicii pretind prosteşte că ar fi mai obositor decât insomnia, când, de fapt, dimpotrivă, acesta îi îngăduie celui care gândeşte să scape de atenţie*” – ne relatează Proust .

Suprarealiştii, ca scriitorul André Breton[94] sau poetul Lautrémont[95], au apelat la revelaţiile inconştientului, dând o mare apreciere imaginarului nocturn.

Trebuie să dăm gândurilor noastre filozofice largul bulevard de vis – spunea Gaston Bachelard[96]. *În vise, omenirea formează un bloc, o unitate, de unde nu se poate evada şi în care individ cu individ se înţeleg. Unul se regăseşte în altul, fără să vrea, judecătorul în asasin, înţeleptul în nebun, funcţionarul în muzician, nu pentru că s-au observat bine unii pe alţii, ci pentru că toţi au dormit bine* – afirmă Henry Michaux[97].

Apelul la somn şi la vis în pictură şi în celelalte arte plastice a urmat o evoluţie compatibilă cu cea a literaturii. Pictorii simbolişti din

secolul XIX, ca de pildă Odilon Redon[98] sau Gustave Moreau[99], au îmbinat onirismul cu temele mitologiei clasice. Pentru majoritatea suprarealiştilor, spaţiul tabloului este conceput ca un spaţiu de vis. La Salvador Dali[100], de pildă, obiectele suferă cele mai variate distorsiuni, iar la pictorul german Max Ernst[101] suferă proliferări din cele mai curioase. La fel în operele unor artişti, ca Di Chirico[102] sau Paul Delvaux[103], timpul dispare, logica se opreşte în mrejele visului şi totul devine atemporal.

La Victor Brauner[104], pictor francez de origine română, fantasticul şi inconştientul împrumută creaţiei onirice aspecte stranii şi iluzii paranoice, asistând astfel la noi dimensiuni ale artei visului, în care lumea ficţiunii sau a viziunii onirice ia proporţii neobişnuite. Se pare că pictorul spaniol Goya[105] a trăit, realmente, coşmaruri groaznice care s-au răsfrânt puternic în operele din ultima perioadă a creaţiei sale. În multe din pânzele şi gravurile ce-i aparţin se reflectă imaginaţia artistului bântuită de viziuni infernale, de monştrii – rezultatul coşmarurilor pe care le avea şi le-a răsfrânt în picturile sale : „Casa de nebuni”, „Casa morţilor”, „Lampa diavolului”, „Marele ţap”, „Visul minciunii şi al nestatorniciei”[106].

Rain - Roberto MATTA

8. SIMBOLISTICA VISULUI

Este interesantă viziunea dicţionarului de simboluri asupra visului, analizându-l în calitatea sa de vehicul şi creator de simboluri, făcând astfel cunoscut natra complexă reprezentativă, emotivă, vectorială a simbolului, precum şi dificultăţile unei interpretări corecte. Majoritatea elementelor structurale ale visului – prezentate de Jean Chevalier şi Alain Gheerbrant în dicţionarul de simboluri – sunt aplicabile atât ansamblului simbolurilor cât şi fiecărui simbol în parte, oricare dintre acestea aparţinând visului iar visul, la rândul său, aparţinând oricărui simbol. Astfel structura sa vizează : locul, fenomenul, clasificarea, funcţiile, analiza, recursul la asocieri, culisele, simbolul ca principiu de integrare.

Locul visului :

Din cele mai recente cercetări s-a observat că, un bărbat de şaizeci de ani, ar visa, dormind, minimum cinci ani. Dacă somnul ocupă o treime din viaţă, aproximativ 25 % din somn reprezintă partea străbătută de vise : numai visul nocturn ocupă deci a douăsprezecea parte din existenţa majorităţii oamenilor. Acestuia i se adaugă visul din timpul treziei şi revelaţia diurnă.

Visul, simbol al aventurii individuale, atât de adânc înrădăcinate în intimitatea conştiinţei şi care iese de sub controlul propriului eu creator, ne apare drept expresia cea mai tainică şi mai impudică a fiinţei noastre. Cel puţin două ore pe noapte trăim în această lume onirică a simbolurilor. Ce izvor nesecat pentru cunoaşterea noastră şi a umanităţii ar deveni ele, dacă am putea întotdeauna să ni le amintim şi să le interpretăm ! *Interpretarea viselor* a spus Freud, *este calea regală pentru a ajunge la cunoaşterea*

sufletului. De aceea cheile de interpretare a viselor s-au înmulţit într-atât începând cu Antichitatea.– spunea Frederic Gaussen[107].

Fenomenul visului :

Ideile privitoare la vis, ca şi acelea despre simbol, au evoluat iar specialiştii au păreri diferite în privinţa lor. Pentru Freud, visul reprezintă expresia sau chiar împlinirea unei dorinţe refulate[108] ; pentru Jung, el este autoreprezentarea spontană şi simbolică a situaţiei actuale a inconştientului[109] ; pentru J. Sutter, care dă definiţia cea mai puţin interpretativă, visul este un fenomen psihologic ce se petrece în timpul somnului şi care este alcătuit dintr-o serie de imagini, a căror derulare figurează o dramă mai mult sau mai puţin neîntreruptă[110].

Visul scapă, deci, de sub controlul voinţei şi responsabilităţii subiectului, pentru că dramaturgia lui nocturnă este spontană şi necontrolată. De aceea subiectul îşi trăieşte drama visată ca şi cum ea ar exista în mod real în afara imaginaţiei sale. Conştiinţa realităţilor se eclipsează, sentimentul de identificare se alienează şi se dizolvă, dispare. Zhuang Zhou[111] nu ştie dacă Zhou este acela care a visat că este un fluture sau dacă fluturele a visat că era Zhou. Dacă un meşteşugar, scrie Pascal, ar fi sigur că visează în toate nopţile, timp de douăsprezece ore, că e rege, cred că ar fi la fel de fericit ca un rege care ar visa, în toate nopţile, timp de douăsprezece ore, că e meşteşugar. Sintetizând gândirea lui Jung, Roland Cahen[112] scria : visul este expresia acestei activităţi mentale care trăieşte în noi, care gândeşte, simte, încearcă, resimte, speculează pe marginea activităţii diurne – şi la toate nivelele – de la planul profund biologic la cel profund spiritual al fiinţei umane, fără ca noi s-o ştim. Făcând sensibil un curent psihic subteran şi necesităţile unui program vital, înscris în straturile profunde ale fiinţei, visul exprimă aspiraţiile majore ale individului[113].

Clasificarea viselor :

Egiptul din vechime acorda visurilor o semnificaţie mai degrabă premonitorie : Zeul a creat visele pentru a arăta oamenilor calea atunci când ei nu pot să-şi întrevadă viitorul, afirmă înţelepţii. Preoţi – cititori şi scribi sacri interpretau, în temple, simbolurile viselor, după chei transmise din generaţie în generaţie. Oniromanţia sau ghicitul în vise se practica pretutindeni.

Pentru populaţiile negrito din tribul Andaman visele sunt produse ale sufletului care era considerat drept partea malefică a fiinţei. Se credea că sufletul iese prin nas înfăptuind, în afara corpului, o serie de isprăvi pe care omul le ia la cunoştinţă în vis.

Pentru toţi indienii din America de Nord, visul este semnul ultim şi decisiv al experienţei. Visele sunt originea liturghiilor, ele determină alegerea preoţilor şi conferă calitatea de şaman ; din ele rezultă ştiinţa medicală, numele ce va fi dat copiilor şi tabuurile ; ele rânduiesc războaiele, vânătorile, condamnările la moarte şi sprijinul cuvenit în anumite situaţii, doar ele pătrund în întunecimea eshatologică[114]. În fine, visul confirmă tradiţia, fiind pecetea legalităţii şi a autorităţii[115].

Pentru triburile bantu din Kasai[116], anumite vise sunt povestite de către sufletele care se despart de trup în timpul somnului şi merg să dialogheze cu sufletele morţilor[117]. Aceste vise au un caracter premonitoriu privitor la persoana respectivă sau pot să constituie adevărate mesaje ale morţilor către cei vii, interesând ansamblul colectivităţii.

Exemplele de vise sunt nenumărate, încercându-se în repetate rânduri clasificarea lor. Pentru înlesnirea studiului, cercetările analitice, etnologice şi parapsihologice au împărţit visele nocturne într-un anumit număr de categorii :

1. Visul profetic sau didactic, care este un avertisment mai mult sau mai puţin deghizat privitor la un eveniment critic din trecut, prezent sau viitor ; originea acestor vise este adesea atribuită unei puteri cereşti ;

2. Visul iniţiatic al şamanului sau budismului tibetan din Bardo – Tödöl, încărcat de eficienţă magică, menit să ne poarte într-o altă lume printr-o cunoaştere şi o călătorie imaginară ;

3. Visul telepatic, care stabileşte legătura cu gândirea şi sentimentele unor persoane şi grupuri aflate la depărtare ;

4. Visul vizionar care ne transportă în ceea ce H. Corbin numeşte lumea imaginară şi care presupune existenţa în fiinţa umană, la un anume nivel de conştiinţă, a unor puteri pe care civilizaţia noastră occidentală poate că le-a atrofiat sau inhibat, puteri despre care el descoperă mărturii la misticii iranieni ; este vorba aici nu de presimţire, nici de călătorie, ci de viziune ;

5. Visul – presentiment care te determină să intuieşti şi să alegi o posibilitate dintr-o mie.

6. Visul mitologic care reproduce un anume arhetip important şi care reflectă o angoasă fundamentală şi universală.

Păstrând proporţiile, visul în stare de veghe poate fi asimilat visului nocturn, atât în privinţa simbolurilor pe care le articulează, cât şi pentru funcţiile psihice pe care este în stare să le îndeplinească. Maria Zambrano dezvăluie, deopotrivă, riscul şi avantajul acestuia în starea de veghe, visul câştigă imperceptibil subiectul şi creează o anume uitare sau poate o amintire al cărei contur se transferă într-un plan al conştiinţei care nu poate să-l accepte. Visul devine deci germen al obsesiei, al transformării realităţii. Dimpotrivă, dacă e transferat pe un plan adecvat al conştiinţei în

locul unde conştiinţa şi sufletul intră în simbioză, el devine o formă de creaţie, fie în procesul vieţii personale, fie într-o operă[118].

Practica psihoterapeutică a visului în stare de veghe a generat onirotehnica. Derivată din lucrările lui Galton şi Binet, din experienţele lui Desoille, Guillerez şi Caslant, lărgită şi perfecţionată de Frétigny şi Virel până la onirodramă, această tehnică constă într-o visare dirijată, pornind de la o imagine sau o temă sugerată de interpret şi care sunt împrumutate de regulă simbolurilor ascensionale sau descendente. Ea utilizează facultatea pe care o posedă omul de semitrezie de a trăi într-un univers arhaic a cărui existenţă nici nu o bănuieşte, când se află în stare de veghe şi în privinţa căreia visul nocturn nu ne oferă decât o idee imprecisă şi fragmentată.

Tehnica presupune o primă etapă de relaxare, condusă în mod ştiinţific, care trebuie să ducă la apariţia undelor electro-encefalografice alfa. Subiectul primeşte indicaţia de a verbaliza, rând pe rând, imaginile ce-i apar şi stările pe care le resimte. Experienţa demonstrează că aceste stări sunt trăite ; respectiv că subiectul are un E.C.I. (Eu Corporal Imaginar) şi că acţionează într-o lume fantastică asupra căreia îşi proiectează structurile Eu-lui arhaic. Dacă, în acest punct al experienţei, operatorul propune o imagine inductoare sau sugerează o acţiune imaginară, subiectul va integra această sugestie în universul în care trăieşte, dezvoltându-i urmările, după modul simbolic specific acestui univers. Prin intermediul acestei tehnici sau prin altele, vedem ivindu-se la subiectul cel mai puţin predispus la fantezie sau la o percepţie poetică, secvenţe de imagini şi situaţii care pot fi suprapuse în întregime pe fapte oferite de mitologia sau de psihosociologia stadiilor realmente arhaice ale omenirii[119].

Funcţiile visului :

Visul este la fel de necesar în echilibrul biologic şi mintal ca şi somnul, alimentaţia sănătoasă sau oxigenul. Fiind alternativ relaxare şi tensiune a psihismului, visul îndeplineşte o funcţie vitală : moartea sau nebunia pot fi consecinţa unei absenţe totale a viselor. El funcţionează ca o supapă pentru impulsurile reprimate în cursul zilei, făcând să iasă la lumină problemele ce trebuie rezolvate şi ne sugerează soluţii, interpretându-le. Funcţia lui selectivă, precum şi aceea a memoriei uşurează viaţa conştientă. El joacă însă şi un rol situat la alt nivel de profunzime, fiind cel mai bun agent de informare asupra stării psihice a celui ce visează – oferindu-i printr-un simbol viu, un tablou, o imagine a situaţiei sale existenţiale prezente. Visul este pentru cel ce visează o imagine, adesea nebănuită, asupra lui însuşi, un revelator al sinelui, al eului propriu. Totuşi, în acelaşi timp, le disimulează, la fel cum procedează simbolul, sub imaginile unor fiinţe diferite de subiect. În vis, procesele de identificare se înfăptuiesc necontrolat. Subiectul se proiectează pe sine în imaginea altei fiinţe ; el se alienează prin identificarea cu celălalt. Poate fi reprezentat de trăsăturile care nu au, în aparenţă, nimic comun cu el, fie acestea de bărbat sau de femeie, de animal sau de plantă, de vehicul sau planetă etc. Unul dintre rolurile analizei onirice sau simbolice este să dea frâu liber acestor identificări şi – în acelaşi timp – să distingă cauzele şi finalitatea lor ; ea este obligată, are datoria să restituie persoanei propria identitate descoperind sensul alienărilor sale.

Rolul unui vis, poate cel mai important, este acela de a stabili, în psihismul unei persoane, un fel de echilibru compensator – asigurând astfel o autoreglare psiho-biologică. Dintr-o carenţă a viselor rezultă dezechilibre mentale, la fel cum o carenţă de proteine provoacă tulburări fiziologice.

Această funcţie biologică a visului, confirmată de cele mai recente experienţe ştiinţifice, nu e lipsită de consecinţe, la nivelul interpretării, care poate evoca legea relaţiilor complementare. Interpretul va căuta, într-adevăr, relaţia de complementaritate între situaţia trăită conştient, obiectivă a celui ce visează şi imaginea visului său. Roland Cahen susţine că există o relaţie de contrapondere (de balanţă), realmente dinamică, între conştient şi inconştient ; vizibilă, aceasta din urmă, datorită visului, prin actualizarea dependenţei sale.Dorinţele, angoasele, formele de protecţie, aspiraţiile (şi frustrările) conştientului vor afla în imaginile onirice, corect înţelese, o compensaţie salutară şi prin urmare nişte rectificări esenţiale[120]. Drama onirică poate oferi ceea ce viaţa exterioară refuză să ofere, putând descoperii starea de satisfacţie sau insatisfacţie în care se află capacitatea energetică[121] a subiectului. Dar, uneori, distanţa dintre vis şi realitate creşte, până la dobândirea unui caracter patologic pe care îl deconspiră lipsa de măsură a unui libido ce nu poate fi compensat de nimic. Putem observa că în cazurile normale, compensaţia se producea, după Freud, urmând o linie orizontală, adică la acelaşi nivel al sexualităţii, în timp ce, după Jung, orice echilibrare psihologică a fiinţei se face între planurile conştientului şi inconştientului, pe axa verticalităţii, aşa cum se întâmplă cu o corabie cu pânză şi chilă. În acelaşi sens, pentru doctorul Guillerey, orice tulburare psihică ar corespunde unei activităţi superioare obstaculate şi invocarea eroului, în sensul bergsonian[122] al termenului, ar îndeplini atât o funcţie morală cât şi una terapeutică de salvare.

Visul accelerează, de asemenea, procesele de individuaţie care determină evoluţia ascensională şi integrantă a omului. La nivelul său, el posedă deja o funcţie totalizantă. Analiza îi va permite să intre într-o relaţie uniformă la nivelul conştiinţei, interpretând un rol de factor de integrare la

toate nivelurile. Astfel exprimă totalitatea sinelui, contribuind, totodată, la formarea ei.

Analiza visului :

Analiza simbolurilor onirice se bazează pe un triplu examen privitor la conţinutul visului[123], structurile visului[124] şi sensul său[125]. Principiile de interpretare ale analizei pot fi aplicate, de altfel, tuturor simbolurilor, inclusiv celor din afara viselor şi în special celor care-şi află expresia în mitologii. Visul poate fi conceput ca o mitologie personalizată.

- conţinutul visului, adică fantasmagoria pur descriptivă, rezultă din cinci tipuri de operaţii spontane :

- o elaborare a datelor inconştientului pentru a le transforma în imagini actuale ;

- o condensare de multiple elemente într-o imagine sau într-o suită de imagini ;

- o deplasare sau un transfer al afectivităţii asupra acestor imagini de substituire, prin identificare, refulare sau sublimare ;

- o dramatizare a acestui ansamblu de imagini şi de imagini active într-o porţiune de viaţă, mai mult sau mai puţin intensă ;

- o simbolizare ce ascunde, sub imaginile visului, alte realităţi decât acelea care sunt figurate direct.

Prin intermediul acestor forme deghizate prin atâtea operaţii inconştiente, analiza onirică va trebui să cerceteze conţinutul latent al acestor expresii psihice, care marchează constrângeri, nevoi şi pulsiuni, ambivalenţe, conflicte sau aspiraţii refugiate toate în adâncurile sufletului. Conţinutul visului circumscrie nu numai reprezentările şi dinamica lor, ci şi totalitatea acestora, respectiv încărcătura emotivă şi anxioasă care le afectează.

Diferitele fantasmagorii pot să acopere structuri identice, adică ansambluri îmbinate şi articulate după aceeaşi structură de profunzime – în sens invers, imaginile asemănătoare pot apărea în structuri diferite. Numeroase confruntări de imagini şi de situaţii visate au dovedit că există un fel de tematică constantă, datorită căreia anumite serii de imagini descoperă aceeaşi orientare, aceleaşi sentimente şi preocupări, precum şi existenţa unei reţele interne de comunicare având o înlănţuire identică între diversele nivele şi pulsiuni ale psihismului ; în felul acesta ele ne ajută să distingem conţinutul latent al visului. Roger Bastide[126] notează în jurnalul său următorul lucru : *încep să devin african, în noaptea asta l-am visat pe Ogun (zeu, yoruba al fierului şi fierarilor).*

Unui psihanalist i-ar fi uşor să-mi arate că n-am făcut decât să schimb simbolul, că Ogun[127], în nopţile mele africane, joacă exact acelaşi rol pe care-l are cutare personaj în visele mele din Europa. Sub diversitatea de conţinuturi nu s-ar ascunde decât aceeaşi structură fundamentală, vizibilă pentru un analist. Vom lăsa deoparte, deci, materialitatea imaginilor din vise ca să ajungem, în adâncime, la structurile care le informează[128]. Freud considera că toate visele unei singure nopţi ar aparţine aceluiaşi ansamblu[129].

Această structură a visului este concepută, în general, ca o dramă în patru acte, în care joacă un aparat imaginar putând să varieze considerabil, cu toate că decorul subteran al acţiunii rămâne acelaşi. Pentru facilitatea analizei, Roland Cahen rezumă astfel aceste patru acte :

1. Expunerea, personajele sale, spaţiul geografic, epoca şi decorurile sale ;

2. Acţiunea care se anunţă şi se leagă în vis ;

3. Peripeţiile dramei ;

4. Această dramă evoluează spre o încheiere, o rezolvare, o criză salutară, spre lysis[130], destindere, indiciu, lămurire sau concluzie[131].

Ceea ce constituie o complicaţie în plus pentru această structură ţine de faptul că ea trebuie să fie explorată la diferite nivele, care nu sunt lipsite de interferenţe reciproce, la rândul lor. Pot fi găsite astfel, la nivelul de adâncime, probleme metafizice simbolizând, mai mult sau mai puţin direct, întrebările neliniştitoare de ontogeneză şi supravieţuire. La nivelul mediu, preocupările sexuale se exprimă prin simbolurile pe care le generează de regulă individualizarea din adolescenţă. În stratul superficial vor apărea, sub o formă simbolică, mai mult sau mai puţin definitivată, de altfel, preocupările individului izolat de complexitatea civilizaţiei şi care se înşeală în privinţa cauzelor ce condiţionează dificultăţile sale de adaptare.

Prin toate aceste lumi de simboluri, care, clasate, se articulează după o analogie destul de clară, se desenează câteva axe principale : raportul aproape constant între ascensiune şi lumină[132] ; între integrare şi căldură[133]. Trebuie semnalate şi marile direcţii analogice ale centrării[134], ale dreptei şi stângii.

Aceste reţele de coordonare şi altele care au o valoare pur experimentală formează un fel de cod al schemelor în cauză, graţie căruia ar putea fi explorat simbolismul oniric, într-un fel relativ ştiinţific.

Aşadar, orice vis are un sens şi acest sens poate fi căutat în urmă, în cauza visului, precum în metoda etiologică şi retrospectivă a lui Freud, sau înainte, în intenţia realizatoare a visului, cum procedează metoda lui Jung, teleologică sau prospectivă. *Visele*, afirmă Jung, *sunt adesea anticipări, care-şi pierd orice sens când sunt examinate din punct de vedere sau strict cauzal*[135].

Visul, ca orice proces viu, nu este doar o înlănţuire cauzală, ci şi un proces orientat spre o finalitate… putându-se cere, ca atare, visului – care este o autodescriere a procesului vieţii psihice – indicaţii asupra cauzelor obiective ale vieţii psihice şi asupra tendinţelor obiective ale acesteia[136]. În loc să se situeze în dependenţa unui conştient care o precede, asemeni funcţiei compensatorii, funcţia prospectivă a visului se prezintă, dimpotrivă, sub forma unei anticipări a activităţii conştiente viitoare, ivindu-se în inconştient ; ea evocă o eboşă pregătitoare, o schiţă în linii mari, un proiect de acţiune[137]. Această orientare spre finalitate este exprimată sub formă de simboluri, lipsindu-i, însă, limpezimea descriptivă a unui film de aventuri sau a unei înlănţuiri conceptuale.

Asimilând visului construcţiile imaginare create în stare de veghe, Edgar Morin[138] consideră că : *orice vis este o realizare ireală, care aspiră, în schimb, la realizarea practică. De aceea utopiile sociale prefigurează societăţile viitoare, alchimia – chimia, aripile lui Icar – aripile avionului*[139]. Fiecare vis, aşa cum spune Adler, tinde să creeze o ambianţă favorabilă unui scop îndepărtat. Această finalitate a visului se deosebeşte de visul premonitoriu al anticilor : ea nu anunţă un eveniment, ci dezvăluie şi eliberează o energie, care tinde să creeze evenimentul în sine. Iată diferenţa dintre profeţie şi previziune, dintre divinaţie şi operaţional. *Visul este o pregătire pentru viaţă*[140] : viitorul se cucereşte prin vise înainte de a se cuceri prin experienţe[141]. Viitorul este preludiul vieţii active[142].

Interpretare :

- Cel ce visează e în centrul visului său.

Visul animă şi combină imagini încărcate de afectivitate. Limbajul lui este într-adevăr cel al simbolurilor dar arta de a le interpreta nu ţine doar de reguli, procedee sau semnificaţii codificate şi aplicate în mod mecanic ci

e nevoie de o largă şi apropiată înţelegere. În vise, valorile simbolice sunt în mod fundamental asemănătoare cu cele din artele plastice, literatură sau mituri, aflându-se bineînţeles în simbioză cu altele şi în special cu un mediu psihic, personal şi social, purtător, la rându-i, de simboluri. Adevărata cheie a viselor se află în adâncul simbolurilor percepute sau nu, dar întotdeauna vii în inconştient. C. G. Jung este de părere că: *adesea, se visează despre sine şi prin sine, în primul rând şi aproape în exclusivitate*. El stabileşte opoziţia justă între interpretarea viselor la nivelul obiectului – care ar fi cauzată şi de mecanică – şi interpretarea la nivelul subiectului – care pune în relaţie însăşi psihologia celui ce visează cu fiecare element al visului, de exemplu cu fiecare dintre persoanele care acţionează şi figurează în vis. Fiecare persoană este asemenea unui simbol al subiectului. Primul tip de interpretare este analitic : descompune conţinutul visului în trama lui complexă de reminiscenţe, de amintiri care sunt ecoul condiţiilor exterioare. Al doilea tip de interpretare este sintetic : prin aceea că desprinde din cauzele contingente complexele de reminiscenţe şi le propune pentru a fi înţelese ca tendinţe sau comportamente ale subiectului în care le integrează, astfel. În acest caz, toate conţinuturile visului sunt considerate drept simboluri ale conţinuturilor subiective[143]. S-ar putea spune că despre orice percepţie aprofundată şi trăită a unei valori simbolice[144] exact ceea ce afirmă Jung despre vis : *dacă, din întâmplare, visul nostru reproduce unele reprezentări, acestea sunt, înainte de toate, reprezentările noastre, la elaborarea cărora a contribuit totalitatea fiinţei noastre ; factorii subiectivi care, în vis – ca în perceperea simbolului – se grupează într-o anumită manieră, exprimând o semnificaţie sau alta, nu din motive exterioare – singurele existente – ci datorită mişcărilor celor mai subtile ale sufletului nostru. Această întreagă geneză este esenţialmente subiectivă, iar visul este*

teatrul unde cel ce visează este simultan actor, scenă, sufleur, regizor, actor, public şi critic[145]*. Visul omului este o expresie cosmică şi, uneori, o teofanie, este ca un vis al naturii manifestat în om şi ca un vis al său în legătură cu natura*[146] sau – cum spuneau cei din vechime – *un semn al lui Dumnezeu manifestat în om şi un semn pe care i-l dă acesta lui Dumnezeu. Pulsaţiile venite dinspre cele trei nivele ale universului şi dinspre sine se conjugă în vis.*

- ***Cel ce visează este centrul poveştii.***

Interpretarea simbolurilor onirice impune ca fiecare dintre cele trei elemente ale analizei sa fie repus într-un context, să fie luminat prin asocieri spontane şi, dacă e posibil, să fie amplificat, aşa cum se măreşte o fotografie.

Prima regulă, aceea a contextului, ne apără de interpretarea unui vis izolat. Ascultând povestea unui vis, făcută cu toată precizia, ar fi necesar să cunoaştem mai multe vise ale aceluiaşi subiect, vise avute într-un interval apropiat – şi apoi la date şi în locuri diferite ; un vis face parte dintr-un întreg ansamblu imaginativ ; nu e decât o scenă dintr-o mare dramă cu o sută de acte diferite. Nu trebuie confruntate sau suprapuse aceste scene, ci se urmăreşte numai distingerea articulaţiilor lor. Acest complex implică de asemenea însăşi cunoaşterea aceluia care visează, cunoaşterea propriei sale istorii şi conştiinţe, a ideii pe care şi-o face despre sine şi despre situaţia sa. Căci viaţa lui imaginară face ea însăşi parte dintr-un ansamblu, care este acela a vieţii totale a persoanei în societate. Această exigenţă ne îndeamnă să cercetăm atât mediile în care acţionează subiectul cât şi cele care reacţionează faţă de el.

În ciuda aparenţei lui dezlânate, visul se înscrie într-o continuitate. Interpretarea simbolurilor nocturne sau diurne este un lanţ infinit de relaţii pentru că înţelegerea imaginarului ne este o simplă problemă de imaginaţie.

- ***Recursul la asocieri*** **:**

Asocierea adaugă la studiul contextului, într-un anume sens obiectiv, pe acela al contextului subiectiv. Cel ce visează este invitat să exprime spontan tot ce-i evocă lui imaginile, culorile, gesturile, cuvintele visului său, luate separat sau împreună. Aceasta este o ocazie pentru el să actualizeze legături care nu erau decât latente, noduri emotive sau imaginative nebănuite. Asocierile acestea sunt capitale pentru interpretarea simbolurilor, ele rămânând adesea plăpânde, artificiale, mai mult sau mai puţin voite, deformate şi chiar aberante, cu alte cuvinte nedemne de încredere.

- ***Culisele visului*** **:**

Amplificarea acordă visului analizat maxima lui rezonanţă. Se ajunge la ea fie prin asocierile spontane ale subiectului, fie invitându-l să prelungească, să continue scena visului, aşa cum ar face-o pornind de la un fapt trăit în stare de veghe. Amplificarea voluntară poate fi de tipul treziei – cu un minimum de control – sau de tipul visului dirijat în mod conştient. Ea poate, desigur, să provoace o ruptură de sens ; dar adesea este capabilă şi să lumineze sensul visului şi ambiguităţile lui, la fel cum liniile prelungite ale unui triunghi-miniatură face puţin mai vizibil desenul lui şi cum proiecţia mărită relevă mai bine arhitectura unui cristal de zăpadă sau vinişoarele din marmură. Dacă amplificarea liniei visului, pe care o face subiectul, nu e suficientă pentru a descifra simbolurile, există o altă amplificare a cărei iniţiativă o ia interpretul, recurgând, cu o prudentă circumspecţie, la imensul tezaur al diferitelor ştiinţe umane. Aceste paralele istorice, sociologice,

mitologice, etnologice, inspirate din folclor, precum şi din istoria religiilor, ne autorizează să punem conţinutul visului, lipsit de asociaţii, în raport cu patrimoniul psihic şi uman general[147]. Genul de amplificare caracteristic şcolii jungiene şi întrebuinţat ca o rezervă înţeleaptă, a risipit mai multe enigme. Într-un eseu de sociologie a visului, Roger Bastide circumscrie corect această înrădăcinare socială a imaginarului. Etnologii, de asemenea, au adus la lumină ceea ce s-ar putea numi culisele visului : cel ce visează va căuta toate uneltele viselor sale în vasta panoplie a reprezentărilor colective pe care i le oferă civilizaţia, ceea ce face ca să fie deschisă mereu poarta între cele două jumătăţi ale vieţii omului, ca să poată avea loc schimburi necontenite între vis şi mit, între ficţiunile individuale şi constrângerile sociale, ca să pătrundă culturalul în psihic şi psihicul să se înscrie în cultural[148].

- ***Vis şi simbol, principii de integrare*** **:**

Integrarea visului, la fel ca decriptarea simbolului, nu răspunde doar unei curiozităţi a spiritului. Cele două operaţii ridică la un nivel superior relaţiile între conştient şi inconştient, îmbunătăţind reţelele lor de comunicare. Rămânând în planul normalităţii psihismului, se poate observa că analiza onirică sau simbolică este una dintre căile de integrare a personalităţii. Un om mai luminat şi echilibrat încearcă să se substituie omului scindat, sfâşiat de dorinţele, aspiraţiile şi îndoielile lui, neputându-se înţelege pe sine însuşi. C. A. Meier[149], pe care îl citează Roland Cahen, spune pe bună dreptate că: *sinteza activităţii psihice conştiente şi a activităţii psihice inconştiente reprezintă însăşi esenţa activităţii mentale creatoare*[150].

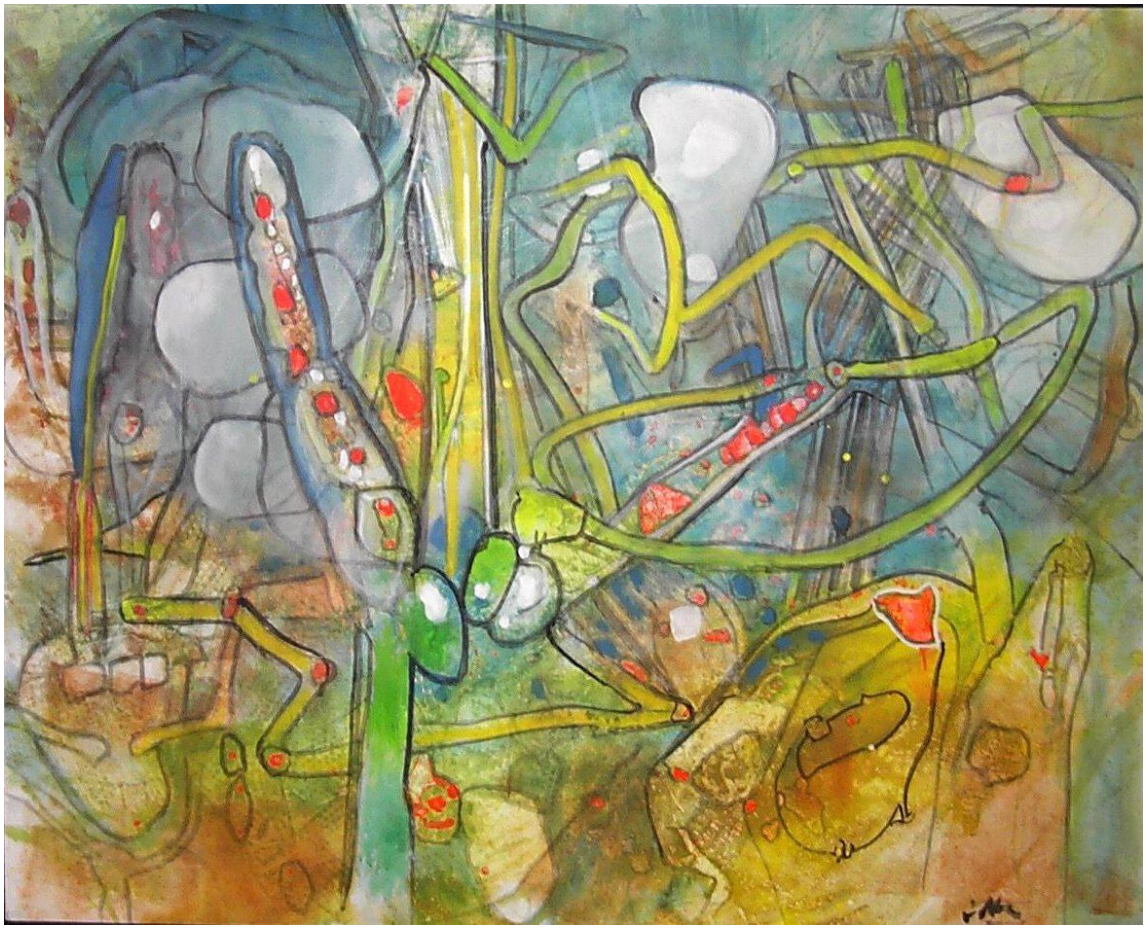

Selfinity - Roberto MATTA

9. MECANISMUL STRUCTURILOR SUBCONŞTIENTULUI ÎN PROCESUL DE FORMARE AL VISELOR

Paul Popescu – Neveanu defineşte visul ca fiind o serie de imagini predominant vizuale cu grade variabile de coerenţă, de cele mai multe ori dezorganizate şi bizare, care apar în condiţiile somnului, fiind trăite relativ halucinatoriu. Momentele de conştiinţă onirică sunt specifice prin desfăşurarea extrem de rapidă a imaginilor, gradul înalt de participare afectivă, combinatorică neobişnuită a imaginilor şi ideilor, impresia ineditului şi inactualului. Date fiind şi condiţiile misterioase în care apar şi se consumă visele, în legătură cu ele au apărut diverse interpretări fanteziste. Cercetările psihofiziologice obiective au demonstrat că visele :

- rezultă din dezinhibarea unor urme din scoarţa cerebrală[151] ;
- apar în condiţii de somn superficial[152] ;
- toţi oamenii visează dar prea puţine vise pot fi amintite[153] ;
- visele au ca indicatori mişcări oculare rapide şi concomitente[154] desincronizări ale biopotenţialelor în emisferele cerebrale[155] ;
- după aceşti indicatori, visele ocupă o parte mult mai mare decât se crede, din timpul somnului, neexistând somn normal fără vise ;
- în viaţa psihică visele îndeplinesc un rol util întrucât subiecţii care sunt împiedicaţi sistematic să viseze, ajung la perturbări nevrotice ;
- după M. Jouvet, visele reprezintă o formă de somn paradoxal în care se produce o descărcare şi reorganizare a informaţiilor ;
- după P. Anohin, P. Maiorov ş.a., visele apar pe fondul unor stări fazice, egalitare, paradoxale sau ultraparadoxale, dobândind caracteristicile acestora, răsturnându-se raporturile de intensitate dintre stimuli şi

inversându-se valoarea lor de semnalizare – de aici rezultând, practic, bizareria viselor ;

- elementele de conţinut ale viselor rezultă din experienţa subiectului[156], dar montajul este nou fiind dependent şi de o serie de pulsiuni inconştiente[157] ;

- visele sunt cauzate de concurenţa a trei serii de factori :

a. stimuli externi, ce sunt percepuţi subsenzorial de subiectul adormit ;

b. stimulaţii endogene de la organele interne, stări şi procese maladive ;

c. autoactivări ale unor subsisteme corticale mai semnificative sau mai puternice.

Experimental, s-a demonstrat că visele pot fi provocate prin aplicarea de stimuli celui ce doarme. Acesta va avea vise cu un conţinut analogic, dar interpretat în dependenţă de experienţa şi stările sale. Visele au şi ele o anumită valoare diagnostică putând servi ca indicatori ai unei maladii incipiente. Ceea ce în tălmăcirile visului se dă ca prevestire nu pare a fi altceva decât proiecţia unor temeri sau speranţe ascunse. Totuşi studiul viselor reprezintă interes pentru înţelegerea structurilor profunde ale personalităţii. Visul este considerat că reprezintă una din formele germinaţiei creative. În psihologie, visul este clasificat ca o formă primitivă şi spontană de imaginaţie. Se disting visurile pasive – la care subiectul asistă ca un spectator – şi visurile active, în desfăşurarea cărora subiectul participă personal[158].

Dacă în ceea ce priveşte mecanismul şi structurile visului, materialul este aproape inepuizabil, nu poate fi spus acelaşi lucru şi despre subconştient. Subconştientul, din punct de vedere psihologic şi psihanalitic,

constituie el însuşi o structură, alături de conştient şi inconştient[159]. Paul Popescu – Neveanu îl defineşte ca un termen apărut în psihologia secolului al XIX – lea, prin care sunt desemnate fenomenele şi însuşirile psihofiziologice şi psihice, care nu persistă permanent în sfera conştiinţei dar pot păşi selectiv şi cu uşurinţă pragul acesteia în raport cu împrejurările. Ea este un fel de „*conştiinţă latentă*" şi potenţială, care este inferioară, dar coexistă cu, deservind în acelaşi timp, conştiinţa clară. Pentru subconştient s-a mai utilizat şi termenul de subconştiinţă sau de zonă marginală a conştiinţei. Totodată subconştientul a fost caracterizat ca un „*inconştient normal*"[160] sau ca o zonă superficială şi apropiată de conştiinţă a inconştientului, care spre deosebire de sferele „profunde" ale inconştientului se află în relaţii de compatibilitate cu conştiinţa, fiind facil accesibilă acesteia. Trebuie reţinut, de asemenea, faptul că subconştientul a fost calificat de Sigmund Freud ca preconştient, iar în conflictul dintre conştient şi inconştient s-a arătat că subconştientul se situează pe poziţiile conştiinţei, participând la refularea pulsiunilor inconştiente. Adesea, sunt filtrate prin subconştient şi numai unele ajung la conştiinţă. De asemenea, numai unele dintre formaţiunile conştiinţei, fiind filtrate prin subconştient, ajung să fie incorporate şi transformate în sferele inconştientului. În consecinţă, deşi subconştientul se prezintă ca rezervă şi subsistem potenţial al conştiinţei şi totodată ca postconştiinţă şi preconştiinţă, iar pe de altă parte se prezintă ca un inconştient nonconflictual şi transparent, nu există motive de a integra acest subsistem în vreunul din cele două sisteme polare, ci trebuie să recunoaştem existenţa relativ autonomă a subconştientului ca termen sau modalitate mediatorie şi tranzitorie între conştient şi inconştient – deşi mulţi autori îl confundă cu inconştientul, care dispune de alte caracteristici. În psihologie, pe seama subconştientului s-au pus elemente cristalizate ale

conştiinţei stinse sau uitate[161], automatismele psihice fixate prin repetiţie şi fragmentate[162], faptele de desprindere şi memorie potenţială[163], montajele intelectuale[164], structurile operaţionale nereflexive[165], fenomenele perceptive neintegrate conştient şi care astfel îndeplinesc funcţii reglatorii[166]. Deci în subconştient intră complexe senzoriomotorii aconştiente, deprinderile de orice fel ca şi operaţiile necontrolate conştient şi de asemenea fenomenele de memorie potenţială. Subconştientul este considerat ca un ansamblu de servomecanisme şi implicaţii nemijlocite ale conştientului, ca o rezervă de informaţii şi operaţii, din care se construiesc faptele de conştiinţă, ca un subsistem mediator care face parte din eu, deosebindu-se de eul conştient întrucât persistă într-o formă latentă sau implicită, dar totodată deosebindu-se radical de inconştient, pe care cei mai mulţi îl caracterizează ca pe un „*alter ego*”[167].

Psihologul şi profesorul Mihai Golu spune despre subconştientul că ar putea fi definit prin conţinutul memoriei de lungă durată, care nu se află antrenat în momentul dat în fluxul operativ al conştiinţei, dar care poate fi conştientizat în situaţii adecvate. El cuprinde, aşadar, informaţii, amintiri, automatisme, deprinderi, ticuri, stări de set adică un montaj perceptiv şi intelectual, tonusul emoţional[168], motive. Ca sferă, subconştientul este incomparabil mai întins şi mai bogat decât inconştientul şi conştientul – dar cea mai mare parte a „elementelor” componente ale sale se află în stare latentă, alcătuind rezervorul activităţii conştiente curente. Active şi realizabile în comportament în afara câmpului conştiinţei sunt doar automatismele, deprinderile şi obişnuinţele. Conţinutul latent al subconştientului intră în structura stării de pregătire psihică generală a subiectului, influenţând pozitiv sau negativ desfăşurarea proceselor psihice conştiente, de la percepţie până la gândire. Ar fi incorect însă să reducem

conţinutul subconştientului exclusiv la informaţiile, experienţele şi actele care provin din conştiinţă ; el, în mod firesc, comunică şi cu inconştientul, încorporând, deci, şi o serie de elemente ale acestuia. Argumentul principal în sprijinul acestei afirmaţii îl constituie comportamentele „finaliste", al căror motiv rămâne neconştientizat. De asemenea, automatismele se declanşează şi se susţin prin acţiunea pulsiunilor şi tendinţelor inconştientului.

Principiul activismului şi dinamicităţii se aplică şi organizării subconştientului. Astfel, el nu trebuie văzut ca o entitate statică şi pietrificată, lipsit de mişcare interioară, ci, dimpotrivă, ca o organizare dinamică, în cadrul căreia se produc reaşezări, rearticulări şi reevaluări ale elementelor componente şi chiar programe pentru activităţile conştiente viitoare. O latură concretă a dinamismului intern al subconştientului o constituie fenomenele de reminiscenţă, de reproducere selectivă şi de reproducere fabulatorie a unor informaţii, evenimente sau experienţe anterioare. În lumina celor de mai sus, trebuie să admitem faptul că subconştientul posedă o anumită autonomie funcţională, el dispunând de mecanisme proprii de autoîntreţinere şi autoconservare. Aceste mecanisme sunt stimulate de sus – prin fluxurile conştiinţei, în stare de veghe şi de activitate orientată spre scop, şi de jos, prin fluxurile inconştientului, în stare de somn sau de conştiinţă confuză, ce caracterizează stările de ebrietate şi cele provocate de narcotice. Visele, deşi îşi au punctul de pornire în inconştient, ele se finalizează şi se „depozitează" în sfera subconştientului, şi anume, în etajul superior al acestuia, ceea ce face posibilă conştientizarea şi relatarea conţinutului lor imediat după trezire. Importanţa subconştientului nu o putem nicicum subestima, fiind greu de imaginat existenţa psihică normală a omului fără prezenţa şi funcţionalitatea lui. În primul rând, el

asigură continuitatea în timp a eului şi permite conştiinţei să realizeze integrarea sub semnul identităţii de sine a trecutului, prezentului şi viitorului. Ştim că în cazurile amneziilor totale – anterograde sau retrograde – identitatea de sine este puternic alterată, relaţionarea subiectului cu lumea fiind profund perturbată. În al doilea rând, subconştientul dă sens adaptativ învăţării, permiţând stocarea informaţiei şi experienţei pentru uzul ulterior. În desfăşurarea oricărui proces conştient, chiar dacă el este „provocat" şi se raportează la un obiect sau la o situaţie externă concretă, subconştientul se conectează în mod necondiţionat la experienţa anterioară, atât în forma operaţiilor sau a transformărilor, cât şi în cea a modelelor informaţionale – imagistice sau conceptuale. În fine, în al treilea rând, subconştientul asigură consistenţa internă a conştiinţei, durabilitatea ei în timp; în afara aportului său, conştiinţa s-ar reduce la o simplă succesiune a clipelor, a conţinuturilor senzaţiilor şi percepţiilor imediate, devenind imposibile funcţiile ei de planificare şi proiectivă. Deşi, firește, menţinerea în stare optimă a cadrelor de referinţă ale conştiinţei reclamă permanenta comunicare senzorială[169], subconştientul este indispensabil pentru desfăşurarea unei activităţi mintale conştiente „independente", adică în absenţa influenţei directe a obiectelor sau fenomenelor externe[170].

Regretatul profesor şi psiholog, Mielu Zlate, precizează că poziţia subconştientului în psihologie este destul de imprecisă, căpătând, de-a lungul timpului, diferite denumiri. Astfel, el a fost considerat când postconştiinţă, când preconştiinţă. Unii autori l-au definit chiar *"inconştient normal"*. În prezent, există tendinţa de a-l defini prin opoziţie cu conştiinţa, spunându-ni-se mai degrabă ce nu este decât ce este. Marele dicţionar al psihologiei defineşte subconştientul ca fiind ansamblul stărilor psihice de care subiectul nu este conştient, dar care influenţează comportamentul său[171]. Tot de acolo

aflăm că subconştientul reprezintă un conţinut de gândire mai puţin conştient, aflat la limita accesibilităţii în spirit, la limita stabilităţii în conştiinţă – termenul respectiv fiind, în momentul de faţă, abandonat. Reber, în schimb, apropie subconştientul de inconştient – nefiind singurul autor care recurge la această idee. El afirmă că în anumite circumstanţe termenul de subconştient este sinonim cu cel de inconştient[172]. În aceste condiţii este necesar să precizăm faptul că noţiunea de subconştient, sub o formă sau alta, cu o denumire sau alta, se păstrează şi este utilizată în psihologie iar conservarea ei în acest domeniu este firească, deoarece subconştientul reprezintă una din ipostazele importante ale psihicului care nu poate fi nici ignorată, nici redusă sau identificată cu alte ipostaze ale acestuia. Subconştientul dispune nu numai de conţinuturi specifice, ci şi de mecanisme şi finalităţi proprii. Înţelegerea acestora nu s-a făcut însă dintr-o dată, ci a parcurs o serie de etape.

Într-o primă etapă cei mai mulţi autori concep subconştientul ca pe o formaţiune sau un nivel psihic ce cuprinde actele care au fost cândva conştiente, dar care în momentul de faţă se desfăşoară în afara controlului conştient. El este rezervorul unde se conservă amintirile, automatismele, deprinderile, ticurile, montajele intelectuale sau perceptive stereotipizate, deci toate actele ce au trecut cândva prin filtrul conştiinţei, s-au realizat cu efort, dar care se află într-o stare latentă, de virtualitate psihică, putând redevenii oricând active, depăşind pragul conştiinţei.

Ribot a definit *subconştientul ca o conştiinţă stinsă*. Lăsând la o parte faptul că o conştiinţă stinsă n-ar avea nici un fel de rol în viaţa psihică a individului[173], este de remarcat definirea subconştientului ca pornind de la conştiinţă.

În viziunea multor autori[174] subconştientul apare ca un fel de conştiinţă inferioară ce coexistă cu cea centrală. Pierre Janet, consecvent punctului său de vedere acţional, considera că : *nu toate actele stadiului anterior[175] sunt transformate în acte ale stadiului superior.* O parte mai mult sau mai puţin considerabilă a acestor reacţii continuă să rămână închisă în forma inferioară. Acestea sunt actele subconştiente. Se ştie că omul caută să transfere în limbaj toate acţiunile sale, dar un număr oarecare al acestor acţiuni rămâne neexprimat verbal – şi uneori nici nu poate fi. Un act subconştient nu este altceva decât o acţiune care a conservat o formă inferioară în mijlocul altor acţiuni de nivel superior[176].

S-a acreditat ideea că, deşi amplasat între conştient şi inconştient, subconştientul este orientat mai mult spre conştiinţă. El nu este total obscur, ci presupune un anumit grad de transparenţă, putând fi considerat, de aceea, o "conştiinţă implicită". Aceasta l-a determinat pe Freud să respingă subconştientul, deşi într-o primă fază a activităţii sale l-a folosit pentru a desemna prin el inconştientul. Argumentul adus de Freud era următorul : *subconştientul sugerează existenţa unei alte conştiinţe, o conştiinţă subterană, o conştiinţă secundă, care oricât de atenuată ar fi, rămâne în continuare calitativă cu fenomenul conştient*[177]. Cu alte cuvinte, între conştient şi subconştient n-ar exista o diferenţă calitativă. Consecinţa extremă a unei astfel de concepţii o reprezintă excluderea subconştientului ca nivel de sine stătător în structura psihicului.

În etapa a doua, conştientizându-se nu numai caracterul limitat al definirii subconştientului, ci şi consecinţa extremă antrenată de ea, s-a trecut la elaborarea unei noi concepţii. Meritul cel mai mare îi revine lui Henri Wallon[178], care a formulat încă din 1924 o serie de idei extrem de interesante cu privire la subconştient. Pornind de la premisa că în viaţa psihică a

individului conştiinţa este un moment extrem de fugitiv şi particular – dacă se poate spune aşa – mare parte a acesteia desfăşurându-se în afara ei, Wallon se întreba cum ne putem reprezenta, de fapt, stările subconştiente. A spune că ele reproduc sau perpetuează stările de conştiinţă înseamnă a reveni la considerarea conştiinţei ca fiind singura expresie a vieţii psihice şi a presupune că nimic nu există în subconştient fără să fi avut acces, în prealabil, în conştiinţă. Ipoteza este arbitrară, afirma Wallon, traducând o concepţie simplistă asupra vieţii psihice : *subconştientul este un mediu inert, unde se adăpostesc percepţiile resimţite, până în momentul în care trebuie evocate din nou printr-o atracţie a conştiinţei.* Wallon era şi mai categoric catalogând această concepţie ca substanţialism grosier, mecanică imposibilă sau foarte uşor de dirijat. Este adevărat că stările de conştiinţă ale individului subzistă în subconştient, dar nu sub forma unei gravuri clasate printre multe altele. Dimpotrivă, stările subconştientului se modifică, deoarece cauzele de care depind nu sunt date o dată pentru totdeauna şi pentru toţi indivizii. De asemenea, ele se modifică datorită faptului că între ele există relaţii de cauzalitate şi influenţă reciprocă. Subconştientul este definit de Wallon ca o cerebraţie latentă ce are loc sub simplicitatea aparentă a percepţiilor[179]. În afară de surprinderea şi sublinierea caracterului dinamic al subconştientului, se conturează mai pregnant ideea existenţei lui ca nivel de sine stătător, distinct atât de conştient, cât şi de inconştient. Acest lucru, o dată lămurit, permite concentarea pe caracteristicile subconştientului, pe funcţiile lui specifice, care să-l diferenţieze şi să-l individualizeze în raport cu celelalte două ipostaze ale psihicului – conştientul şi inconştientul.

Caracteristicile şi rolurile subconştientului :

Principalele trăsături ale subconştientului – care pot fi interpretate şi ca structuri ale sale – apar din amplasarea lui topografică între conştient şi inconştient. Acestea sunt :

- latenţa şi potenţialitatea – conţinuturile subconştientului se menţin într-o stare latentă până când vor fi reactivate şi disponibilizate de către conştiinţă ;

- coexistenţa cu conştiinţa – de obicei, conţinuturile subconştientului sunt o altă expresie a conţinuturilor conştiinţei, poate mai concentrată, mai condensată, ele neintrând în conflict cu acele conţinuturi ale conştiinţei, ci coexistând cu acestea ;

- facilitatea, servirea conştiinţei – subconştientul se pune în slujba conştiinţei, devenind un fel de servitor al ei ;

- filtrarea şi medierea conţinuturilor care trec dintr-un nivel în altul – conţinuturile conştiinţei nu trec direct în inconştient, ci poposesc pentru perioade de timp mai scurte sau mai lungi în subconştient, la fel petrecându-se lucrurile şi cu conţinuturile inconştientului, care mai întâi tranzitează subconştientul şi abia apoi pătrund în conştiinţă.

Toate aceste particularităţi ale subconştientului au fost – aşa cum am arătat deja – bine sintetizate de Paul Popescu – Neveanu, care vorbea de proximitatea subconştientului faţă de conştiinţă şi de compatibilitatea cu ea. Aceasta arată că, deşi se amplasează între conştient şi inconştient, subconştientul este mai aproape de conştient, conţinuturile lui fiind mult mai asemănătoare cu cele ale conştientului decât cu cele ale inconştientului. Subconştientul este considerat din această perspectivă un servo-mecanism al conştiinţei, o ipostază a psihicului aflată în slujba conştiinţei, o rezervă de informaţii şi operaţii din care se constituie, uneori, faptele de conştiinţă,

aceasta din urmă avându-şi totuşi izvorul în afara ei, în realitatea materială şi socială înconjurătoare[180]. Această ideea apare şi la Richard Atkinson care spune că : *subconştientul conţine ceea ce nu se află în centrul atenţiei, dar care poate avea efecte asupra conştiinţei*.

Chiar dacă particularităţile subconştientului sunt valide, se pare că ele ne reîntorc la concepţia asupra acelui subconştient din prima etapă, îndepărtându-ne de cele spuse de Wallon. Din acest motiv, se poate afirma că subconştientul nu este un simplu rezervor şi păstrător al faptelor de conştiinţă, ci îşi are propriile sale mecanisme. El nu conservă doar, ci poate prelucra, restructura, crea. Chiar dacă la un moment dat subconştientul scoate la suprafaţă amintiri, automatisme, desprinderi, aceastea nu vor fi absolut identice cu cele care au intrat în subconştient. Sub influenţa unor factori – timpul scurs între introducerea în subconştient şi evocare, emoţiile puternice, distragerea de la activitatea respectivă, această veritabilă anestezie psihică, cum o numeşte Wallon – *amintirile, automatismele, depinderile vor fi modificate de subconştient, tocmai datorită noilor relaţii în care acestea intră.* Ion Biberi vorbea despre funcţiile creatoare ale subconştientului şi de faptul că în inconştient nu ne găsim în faţa unei juxtapoziţii de imagini fără legătură între ele, ci în faţa unei adevărate elaborări creatoare, a unei fuziuni complete într-o structură nouă, a unor date sufleteşti care preexistau în conştiinţă în stare amorfă sau organizate în alte structuri mintale. Dinamismul vieţii subconştiente organizează spontan, în jurul schemei, datele risipite ale psihismului, integrându-le într-o structură nouă. Tot Ion Biberi ne spune, în continuare, mult mai direct, că activitatea subconştientului este esenţial creatoare[181]. Aşadar, subconştientul nu este un simplu dublet al conştientului, ci dispune de o fizionomie proprie, de conţinuturi şi legalităţi de funcţionare bine individualizate[182].

Ion Biberi ne spune că structurile subconştientului sunt fugitive, instabile, mişcătoare şi totuşi ele rămân esenţial creatoare, nefiind rezultatul unei singure stări emoţionale sau a unui proces intelectual unic ci, apar ca rezultatul încrucişării unui mare număr de condiţii organice şi psihice. Visul însuşi apare ca o structură subconştientă în devenire, determinată, într-o oarecare măsură de factori sufleteşti[183].

Scriitorul Bogdan Petriceicu Haşdeu are o opinie diferită în privinţa somnului, susţinând faptul că el nu vede nici o legătură între somn şi subconştient – respectiv creier – din moment ce plantele însăşi visează. Trebuie să precizăm faptul că este o părere singulară în acest sens. El consideră visul ca o dezamăgire prin care sufletul îşi dobândeşte o stare de fericire[184]. Însă Bogdan Petriceicu Haşdeu pune în lumină o problemă pe cât de interesantă, pe atât de incitantă şi reală, vorbindu-ne despre întâlnirea celor vii cu cei morţi, în stare de veghe şi în stare de vis. În stare de veghe, omul se sperie la vederea unui mort, oricât ar fi el de apropiat sau de drag, pentru că trupul este cel care se sperie – conştientul nefiind în totalitate adormit. În stare de somn, omul se bucură la vederea unui mort, alinându-şi dorul de el – rămânând, în acelaşi timp, conştient de faptul că persoana dragă pe care o întâlneşte în vis este de fapt moartă… fiindcă în vis nu sunt morţi, ci sunt suflete, cu care sufletul celui adormit trăieşte în împărtăşire[185]. Acest lucru ne dovedeşte, de fapt, că sufletul nu se teme de nimic, chiar dacă subconştientul acţionează în numele conştientului. Se poate spune că indirect, prin această contrazicere sau autocontrazicere, Bogdan Petriceicu Haşdeu, recunoaşte funcţiile subconştientului şi legătura acestuia cu visul. Din acest motiv, am ales să încheiem acestă lucrare cu minunata şi sensibila sa pledoarie despre vis, faptură, infinit…

Somnul este de două feluri : somn propriu-zis şi somnambulism ; apoi fiecare din aceste două feluri se împarte la rândul său în două : somn obişnuit şi cel meşteşugit, somnambulism firesc şi cel provocat. Fără a mai aminti toate felurile şi varietăţile somnului, reţinem că dezmărginirea sufletului spre infint se înfăptuieşte deopotrivă prin ceea ce se cheamă vis. Prin vis, sufletul se dezmărgineşte în timp, trăind ani într-un ceas ; se dezmărgineşte în spaţiu, cutreierând într-o noapte o lume ; se dezmărgineşte în formă, urzindu-şi după plac o altă înfăţişare ; se dezmărgineşte în umblet, putând să zboare ca o pasăre ; se dezmărgineşte în grai, înţelegând orice limbă până şi a animalelor ; se mai dezmărgineşte din dezmărginire, când visează în somn un al doilea somn ca un nou vis… În această dezmărginire, sufletul este, se simte, devine nemuritor printr-o mişcare de reîntoarcere la infinit… la împlinirea dorului primordial, impulsiv, al făpturii[186]…

Pentru Bogdan Petriceicu Haşdeu, omul nu se dezmărgineşte impulsiv ca o plantă, nici instinctiv ca un animal ci, se conştientizează prin porniri idealiste ale minţi şi ale inimii fiind, el însuşi, o bucăţică, desprinsă cândva, din Dumnezeu.

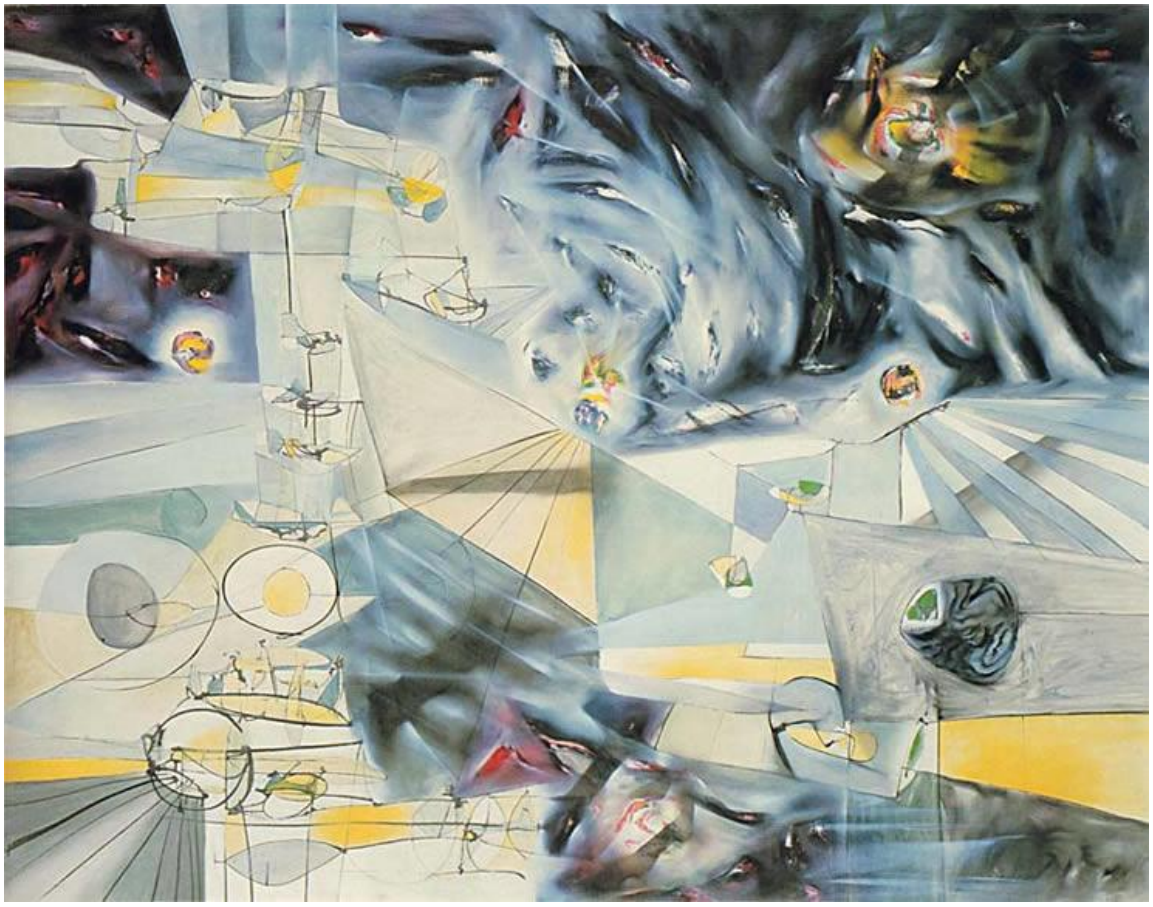

Years of fear - Roberto MATTA

NOTE BIBLIOGRAFICE :

[1] Sorin Modreanu, *Visul profetic, premoniţia şi alte fenomene paranormale*, Editura Artemis, Bucureşti, 1994, p. 134 – 140, 145 – 146.

[2] Francesco Monte, *Magia viselor* – dicţionar de mituri şi simboluri onirice, Editura Paralela 45, Piteşti, 2008, p. 5, 8 – 10.

[3] Max Wertheimer*, Despre teoria Gestalt*, Erlangen, 1924, p. 7.

[4] Ion Biberi, *Visul şi structurile subconştientului*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1970, p. 12 – 25.

[5] Prof. dr. Gavril Cornuţiu*, Breviar de psihiatrie*, Ediţia a III-a (Universitatea din Oradea – Facultatea de medicină şi farmacie), Editura Arca, Oradea, 2006, p. 426.

[6] Idem[1] p. 146 – 148.

[7] Francis E. Peters, *Termenii filozofiei greceşti*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1993, p. 204 – 206.

[8] Sigmund Freud, *Cinci lecţii de psihanaliză*, 1909.

[9] Jean Laplanche şi Jean-Baptiste Pontali, *Vocabular de psihanaliză*, P.U.F., Paris, 1967, p. 97.

[10] Idem[9], p. 115.

[11] Idem[9], p. 160.

[12] Idem[9], p. 129.

[13] Idem[9], p. 306.

[14] Dr. Adolfo Fernandez – Zoïla, *Freud şi psihanalizele*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1996, p. 38 – 44

[15] REM = rapid eye movement = mişcare rapidă a ochilor sau a globilor oculari.

[16] CW X, § 317 = nr. volumului şi al paragrafului din antologia *The Collected Works of C. G. Jung*, Editura Helbert Read, Michael Fordham şi Gerhard Adler (20 vol. ; Routledge, Londra, 1953 – 1978) ‹ C. G. Jung – Gesammelte Werke › similară cu antologia (în patru volume) de *Texte alese şi traduse din limba germană* de dr. Suzana Holan după Gesammelte Werke, apărută sub titlul *Puterea sufletului*, Editura Anima, Bucureşti, 1994. Numerele paragrafelor din ediţia germană sunt conservate şi în antologia românească.

[17] CW XVIII, § 189, idem[16].

[18] CW VIII, § 505, idem[16].

[19] CW XVI, § 319, idem[16].

[20] CW VIII, § 509, idem[16].

[21] CW XVI, § 317, idem[16].

[22] CW XVI, § 330, idem[16].

[23] CW XVI, § 318, idem[16].

[24] CW VII, § 170, idem[16].

[25] CW VI, § 717, idem[16].

[26] „teleo" este un cuvânt provenit din „teleos", însemnând perfect, complet iar „telos" înseamnă sfârşit ; ca atare teleologia se referă la atingerea ţelului de completitudine.

[27] CW XV, § 105, idem[16].

[28] CW VI, § 119, idem[16].

[29] CW XIV, § 206, idem[16].

[30] din latinescul circumambulatio – literal, ocolire, încercuire.

[31] conform lui Jung – CW VIII, § 361 – 364, idem[16].

[32] MDR 160 – *Memories, Dreams, Reflections* (Routledge & Kegan Paul, Londra, 1963 ; menţionat aici ca MDR) ‹ *Erinnerungen, Träume, Gedanken* ›, una dintre cele mai remarcabile cărţi memorialistice publicate în acest secol – în limba română C.G. Jung, *Amintiri, vise reflecţii* consemnate şi editate de Aniela Jaffé - asistenta lui Jung), carte tradusă de Daniela Ştefănescu după originalul german mai sus menţionat, Editura Humanitas, seria Memorii / Jurnale, Bucureşti.

[33] MDR 158 – 161.

[34] În limba engleză „state" înseamnă „stat" şi totodată „stare", joc de cuvinte care se pierde în traducere – ne spune Oana Vlad, traducătoarea cărţii lui Anthony Stevens.

[35] Frontiera între conştient şi inconştient.

[36] CW VIII, § 778, idem[16].

[37] Graalul.

[38] Gnosticii = adepţii gnosticismului. Gnosticism = învăţătură sincretistă formată dintr-un amestec de idei luate din religiile de mistere orientale, mituri greceşti şi elemente creştine. Sunt sisteme gnostice precreştine şi creştine. Aceste sisteme sunt foarte periculoase din punct de vedere moral, iar specificul lor este dualismul, adică antagonismul dintre bine şi rău, dintre Dumnezeu şi materie (Preot Vasile Sorescu, *Dicţionar biblic*, p. 93).

[39] MDR 205 idem[32].

[40] MDR 159 idem[32].

[41] CW XVI, § 523, idem[16].

[42] MDR 328 – 329 idem[32].

[43] MDR 262 idem[32].

[44] MDR 167 idem[32].

[45] Anthony Stevens, Jung, colecţia *Maeştrii spiritului*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 2006, p. 85, 94, 120 – 139.

[46] Caro Ness, *Secretele Viselor,* Ed. Meteor Press, Bucureşti, 2001, p. 18 – 19.

[47] Robert Louis Stevenson (13 noiembrie 1850 – 3 decembrie 1894) a fost poet şi romancier scoţian, autor al unor jurnale de călătorie şi reprezentant de seamă al neoromantismului în limba engleză. Este cunoscut în special pentru cărţile sale, traduse şi în româneşte, *Treasuse Island*, (*Insula comorii)* şi *The Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde (Straniul caz al doctorului Jekyll şi al domnului Hyde).*

[48] Samuel Taylor Coleridge – (21 octombrie 1972 – 25 iulie1834) a fost poet, critic literar şi filozof englez, care a pus bazele, alături de prietenul său, William Wordsworth, mişcării romantice în Anglia fiind de asemenea unul dintre *Lake Poets (Poeţii lacului).* Este cunoscut în primul rând pentru poemele sale *The Rime of the Ancient Mariner* şi *Kubla Khan*, precum şi pentru opera sa majoră în *Biographia Literaria.*

[49] Henry Graham Greene – (2 octombrie 1904 – 3 aprilie 1991) a fost un scriitor, dramaturg, scenarist şi critic literar englez ale cărui lucrări explorează probleme politice şi morale ale lumii moderne.

[50] Idem[46] p. 24 – 29.

[51] Assurbanipal a fost un rege asirian (care a trăit după părerea unora între anii 884 – 859 î. Hr. iar după părerea altora între 668 – 626 î. Hr.). Ridicând cruzimea şi brutalitatea campaniilor militare la rang de armată politică, impune dominaţia asiriană în Siria de Nord ; reconstruieşte oraşul Kalakh pe care îl transformă în reşedinţă regală. Assurbanipal a adus plante din Orient şi a făcut celebra bibliotecă cu scrieri şi cronici din Sumer şi Babilon.

[52] Zeul viselor, la egiptenii antici, era adorat în templele viselor şi se numea Bes.

[53] Nume generic dat medicamentelor lichide care se iau (în doze mici) pe cale bucală.

[54] William C. Dement, (născut în 1928) a fost un pionier al cercetării somnului si fondator al Centrului de Cercetare al Somnului primul laborator la Universitatea din Stanford care a studiat acest domeniu.

[55] Eugene Aserinsky, (1921 – 1998) a fost absolvent al Universitaţii din Chicago în anul 1953, când acesta a descoperit stadiul REM al somnului. El a facut aceasta descoperire după un studiu îndelungat asupra unor subiecti, observând mişcarea pleoapelor în timpul viselor. Îndrumatorul său Prof.dr. Nathaniel Kleitman, şi Aserinsky au continuat sa demonstreze că aceasta „miscare rapidă a ochiului" a fost corelată cu visul şi cu o creştere generală a activităţii cerebrale. Ei au folosit aceste proceduri noi asupra a sute de voluntari folosind electroencefalograma. Aserinsky si Kleitman au fost considerati fondatorii cercetării moderne a somnului şi în special al visului.

[56] Nathaniel Kleitman, (26 aprilie1895 – 13 august 1999), neurofiziolog şi psiholog american, evreu, originar din Basarabia, considerat părintele somnologiei şi oneirologiei – al cercetării ştiinţifice a somnului şi a fiziologiei viselor, descoperitor împreună cu Eugene Aserinsky al stadiului REM al somnului.

[57] Hun – este cuvântul chinezesc care se traduce prin suflet.

[58] Incubaţia viselor – planificarea conştientă şi inducerea somnului.

[59] Hipocat (Hhippokrates) din Kos – (460 – 375 î. Hr.) a pus bazele medicinei raţionale fiind supranumit şi „părintele medicinei". Întemeietor al concepţiei umorale în medicină, a evidenţiat rolul naturii în vindecarea bolilor, semnalând importanţa mediului fizic şi social la apariţia acestora ; terapeutica lui se bazează pe indicaţii de regim alimentar – „Corpusul hipocratic".

[60] Platon, (427 – 347 î. Hr.), născut în Atena sau Egina, unul dintre cei mai mari gânditori ai antichităţii. A întemeiat la Atena (c.387 î. Hr) şcoala filozofică numită Academia. Discipol al lui Socrate, care apare ca purtătorul său de cuvânt în dialogurile sale (*Banchetul,Fedon,Statul,Parmenide* ş.a.). Adevărata realitate o constiluie, după Platon, ideile sau formele (edios, ex. ideea de frumos sau „frumosul în sine", ideea de om, etc),esenţe inteligibile, constituind o esenţă în sine, în afara spaţiului şi timpului; copiile ca umbrele degradate ale ideilor ar fi lucrurile din realitatea sensibilă. Acestea din urmă, fiind într-o continuă curgere, devenire, nu au deplină realitate, nu pot fi obiect al ştiinţei, ci numai al opiniei (doxa);adevărata ştiinţă se întemeiază pe „reamintirea" (anamnesis) ideilor, pe care sufletul nemuritor al omului le-ar fi contemplat într-o existenţă anterioară. În ciuda fondului

său idealist, teoria platoniciană a ideilor conţine o gândire dialectică preţioasă. Platon e pregătit pentru constituirea logicii ca ştiinţă de către Aristotel. Concepţia filozofică a lui Platon constituie fundamentul unei utopii sociale aristocratice. Platon este întemeietorul unor teorii etice şi estetice originale, bazate şi ele pe teoria ideilor. Filozofia sa a influenţat întreaga evoluţie ulterioară a idealismului, rămânând până astăzi un model clasic al idealismului obiectiv.

[61] Aristotel, (384 – 322 î. Hr.) a fost numit şi ”„Stagiritul”, după oraşul natal Stagira. Discipol al lui Platon de care apoi s-a despărţit, fondând Liceul. Metafizica, cosmologia şi fizica lui Aristotel, interpretate adesea denaturat, au dominat, începând din secolul XII, gândirea medievală europeană : logica lui şi numeroase dintre intuiţiile sale în toate domeniile îşi păstrează actualitatea.

[62] Asclepios, zeul medicinei la greci, fiul lui Apollo provenit din unirea cu Arsinoe (cunoscută şi sub numele de Coronis).

[63] Ayurveda sau medicina ayurvedică, reprezintă sistemul de cunoştinţe medicale indiene care provine din textele sacre ale Vedelor (3900 î. Hr. – 1500 î. Hr.) şi ale cărui principii sunt valorificate în ceea ce astăzi numim terapii alternative.Zeul asociat Ayurvedei purta numele de Dhanvatari şi avea să fie întrupat ca „Vişinu”. În prezent Ayurveda are succes în creştere în mai multe ţări din lume – S.U.A., Australia, Europa, Rusia, America de Sud. În România există atât clinici particulare de Ayurveda cât şi cursuri organizate permanent.

[64] Sfântul Ieronim, născut Sophronius Eusebius Hieronymus (circa 347–30 septembrie 420). A fost un important teolog creştin, considerat unul din cei patru părinţi ai Bisericii de Apus, doctor al Bisericii. Este cel mai bine cunoscut traducător al Bibliei din limba greacă, ebraică şi aramaică în limba latină, la cererea Papei Damas I de revizuire a traducerilor vechi ale Sfintei Scripturi. Traducerea Sfântului Ieronim, Biblia Vulgata, este încă textul oficial al Bibliei în Biserica Română. Ieronim a fost sanctificat de Biserica Romano – Catolică şi recunoscut ca Doctor al Bisericii. De asemenea, Ieronim a fost canonizat şi de Biserica Ortodoxă, fiind numit Fericitul Ieronim.

[65]Martin Luther, (1483–1546) reformator german, „părintele protestantismului”, fost călugăr augustinian, preot şi profesor de teologie la Universitatea din Wittenberg. Reforma a început în anul 1517, an în care Luther a afişat la capela din Wittenberg cele 95 de teze împotriva indulgenţelor şi a altor abuzuri ale catolicilor. În anul 1520 el a fost

excomunicat de Vatican iar în anul 1530 doctrina protestantă a fost formulată în confesiunea de la Augsburg. Luteranismul susţine mântuirea numai prin credinţă şi acceptă ca izvor al revelaţiei numai Sfânta Scriptură sau Biblia.

[66] Iosif, fiul patriarhului Iacov şi al Rahilei. Din fiii săi, Manase şi Efraim, avea să se tragă două seminţii ale lui Israel. Fiind iubit mai mult de tatăl său, Iosif a fost vândut de fraţii săi, din invidie, unor oameni care mergeau în Egipt. Aici a fost vândut ca rob demnitarului Putifar. Acuzat pe nedrept de soţia acestuia, că a vrut să o batjocorească, Iosif a fost aruncat în închisoare, unde a stat doi ani. Aici a învăţat smerenia şi răbdarea. Tâlcuind visele lui Faron, a ajuns primul demnitar al Egiptului. S-a căsătorit cu Asineta, fiica lui Poti-Tera, marele preot din Iliopolis. După rânduiala lui Dumnezeu, Iacov şi ceilalţi fii ai săi, care au fost iertaţi de Iosif, s-au mutat în Egipt, în ţinutul Goşen din Delta Nilului. Aici au stat 430 de ani. La sfârşitul vieţii sale, Iosif a prorocit despre ieşirea evreilor din Egipt. Vânzarea lui Iosif de către fraţii săi, prefigurează vânzarea Mântuitorului. Se crede că evreii s-au mutat în Egipt în timpul faraonului Micsos – 1690 î. Hr. De menţionat este şi faptul că Iosif însuşi a avut mai multe vise, printre care unul ce i-a sugerat demnitatea la care a ajuns, mai târziu, la curtea lui Faraon – în visul avut stelele şi planetele se învârteau în jurul său (Preot Vasile Sorescu, *Dicţionar biblic*, p. 113).

[67] Malaezia = Malaysia – conform DOOM

[68] Alfred Adler, (7 februarie 1870 – 28 mai.1937) doctor şi psiholog austriac, fondator al şcolii de psihologie individuală – a doua şcoală vieneză de psihoterapie (după psihanaliza lui Sigmund Freud şi înainte de logoterapia lui Viktor Frankl).

[69] Fritz Perls, (1893– 1970), decesul său a a survenit în urma unei insuficienţe cardiace.

[70] Terapia Gestalt, (cuvânt german care înseamnă „figură” sau „formă” nu este numai o teorie, o metodă terapeutică ci este mai mult decât atât – o filozofie de viaţă ce insistă pe ideea „aici şi acum”; matrice în care se reproduce corporal şi emoţional trecutul şi terenul experienţei unde se construieşte viitorul. Gestalt insistă pe responsabilitatea pe care o are orice persoană pentru propriile sentimente şi schimbările sale de comportament, pentru relaţia actuală precum şi pentru transfer, pentru trecerea la acţiune văzută ca terenul experienţei ce permite clarificarea comportamentelor sale şi evitarea repetării inadecvate a unui trecut ce nu mai există în prezent. Cuvântul „Gestalt” vine din limba germană, unde primul sens corespunde

aparenţei şi tot ceea ce ţine de aparent, perceput, conştient, iar ceea ce provine din adânc, din mediul înconjurător, din inconştient, aparţine planului secund.

[71]Pulsiune – modalitate dinamică, constând din impulsuri prin care se realizează o activare, o încărcare energetică sau o mobilizare ce determină organismul să tindă către ţinta sa.

[72] În psihanaliză persoana analizată se numeşte pacient, iar în psihologia experimentală – client.

[73]Tehnica numită „câine dominat – câine supus" îi îndeamnă pe cei care visează să identifice extremele esenţiale ale propriei lor personalităţi. „Câinele dominant" – reprezintă acea parte a personalităţii noastre care se consideră superioară şi în măsură să judece cealaltă parte, oprimată, iar „câinele supus" – reprezintă partea personalităţii noastre care are întotdeauna intenţii bune dar niciodată nu reuşeşte cu adevărat în tot ceea ce face.

[74] Medard Boss, (4 octombrie 1903 – 21decembrie 1990) a fost un psihiatru psihoanalitic elveţian, care a dezvoltat o forma de psihoterapie cunoscută sub numele de „Daseinsanalysis", avându-l ca mentor pe Martin Heidegger. De-a lungul studiilor lui medicale el a fost puternic influenţat şi de psihiatrul Eugen Bleuler.

[75] Ludwig Binswanger, (13 aprilie 1881 – 5 februarie 1966) a fost un psihiatru psihanalist elveţian care a dezvoltat o formă de psihoterapie cunoscută sub numele de „Daseinsanalzsis" care se bazează în mare parte pe filozofia existenţial fenomenologică a prietenului şi mentorului lui Martin Heidegger.

[76] Martin Heidegger, (26 septembrie 1889–26 mai 1976), unul din cei mai importanţi filozofi germani din secolul al XX-lea. În special cu opera sa capitală, *Sein und Zeit* (*Fiinţă şi timp*, 1927), a contribuit la reconsiderarea fenomenologiei. Opera sa a exercitat o influenţă hotărâtoare asupra gândirii unei serii de filozofi ca Hans-Georg Gadamer, Maurice Merleau-Ponty, Jean-Paul Sartre, Emmanuel Levinas, Jacques Derrida şi Hannah Arendt.

[77] Gelassenheit – cuvântul german pentru „calm", „linişte a minţii", care deseori se interpretează ca o acceptare a vieţii ca atare.

[78] Aşa cum a făcut Sigmund Freud în simbolistica sa.

[79] Caro Ness, *Secretele Viselor*, Ed. Meteor Press, Bucureşti, 2001, p. 24 – 29 ; 32 – 43 ; 64 – 65 ; 48 – 51 ; 56 – 63

[80] Calvin Hall, este o clădire din campusul Universităţii din statul Kansas. Ea a fost construită original ca „Art Hall", ca mai apoi să fie

numită Calvin Hall în onoarea lui Henrietta Willard Calvin bibliotecar şi profesor de ştiinţe pe piaţa internă.

[81] Umbra – o imagine de acelaşi sex cu cel care visează.

[82] Anima / Animus – o imagine a sexului opus persoanei care visează.

[83] Aceste date lipsesc în timpul somnului, iar în locul lor apare visul. Referitor la această idee Jacques Montangero tindea să creadă că, din acest motiv, omul visează toată noaptea.

[84] Gradul de activitate neuronală şi localizarea acestei activităţi.

[85] Jean Piaget, (9 august 1896 – 16 septembrie 1980) a fost un psiholog elveţian. În 1955, a creat şi a condus până la moarte Centrul Internaţional de Epistemologie Genetică. Într-o perioadă de şase decenii, Jean Piaget a desfăşurat un program de cercetări naturaliste, care a afectat profund înţelegerea noastră asupra dezvoltării copilului. Piaget şi-a denumit lucrarea teoretică generală de bază *Epistemologie genetică* pentru că a fost în primul rând interesat de cum se dezvoltă cunoaşterea în organismul uman, studiată la început pe proprii lui copii. Acest nou concept asupra inteligenţei a afectat modelul, proiectul învăţării naturale pentru copiii mai mici şi dezvoltarea matematicii şi a programelor ştiinţifice.Opera lui Piaget este cunoscută peste tot în lume şi constituie încă o sursă de inspiraţie în domenii ca psihologie, sociologie, educaţie, epistemologie, economie şi drept. El a fost răsplătit cu numeroase premii în toată lumea.

[86] Reziduuri de „scheme” perceptive.

[87] Fiinţe, obiecte, elemente izolate sau multitudine de entităţi, scene mai degrabă statice sau foarte dinamice, foarte mare diversitate a elementelor reprezentate.

[88] O activitate nouă într-un loc nou.

[89] Rupturi, lacune în reprezentarea deplasărilor.

[90] Evocarea câtorva semnificaţii.

[91] Jaques Montangero, *Vis şi cogniţie*, Ed. Polirom, Bucureşti, 2003, p. 31 – 32 ; p. 93 – 94.

[92] Edgar Allan Poe, (19 ianuarie 1809 – 7 octombrie1849), scriitor american, poet, romancier, nuvelist şi critic literar, creator al genului de povestiri scurte şi precursor al literaturii moderne de ficţiune ştiinţifico – fantastice.În poemele lui Poe sunt remarcabile metafore deliberat eterogene, amestecul de imagini, combinaţia de pasiune şi raţiune, frumuseţea sonoră realizată prin rime neaşteptate şi disonanţe. De aceea nu numai simbolismul, dar şi mişcările artistice ulterioare au recunoscut în Poe un predecesor.

[93]Marcel – Valentin – Louis – Eugène -Georges Proust, (10 iulie 1871-18 noiembrie 1922) a fost un romancier, eseist şi critic francez, cunoscut mai ales datorită romanului *În căutarea timpului pierdut* care cuprinde şapte volume consistente, redactate vreme de mai bine de 14 ani, cu peste 2000 de personaje. Graham Greene l-a numit pe Proust *„cel mai mare romancier al secolului XX”,* iar Somerset Maugham a numit romanul lui Proust *„cea mai mare ficţiune din toate timpurile până în ziua de azi”.* Proust a murit înainte de a putea să-şi corecteze şpalturile ultimelor trei volume, editate postum de fratele său, Robert.Proust a explorat de asemenea culmile psihicului uman, acţiunile subconştientului şi iraţionalitatea comportamentului uman, în special în contact cu dragostea. Opera lui, tradusă în multe limbi, i-a asigurat reputaţia în lume şi metoda lui de a scrie a avut o puternică influenţă în literatura secolului XX.

[94] André Breton, (19 februarie 1896 – 28 septembrie 1966) a fost poet francez, eseist, editor şi critic – unul dintre iniţiatorii şi fondatorii curentului cultural suprarealist, împreună cu Paul Eluard, Luis Buñuel şi Salvador Dali printre alţii. Manifestele suprarealiste a lui Breton conţin cele mai importante noţiuni teoretice ale mişcării. Influenţat de teoriile psihologice, Breton definea Suprarealismul ca fiind „autonomism psihic pur, prin care o încercare este făcută să exprime, fie oral, în scris sau într-o altă manieră, adevărata funcţionare a gândului”. Comanda gândului, în absenţa totală a controlului gândului, excluzând orice preocupare morală sau excentrică.

[95] Isidore Lucien Decasse, (4 aprilie 1846 – 24 noiembrie 1870), numit şi contele de Lautréamont, a fost poet francez, precursor al poeziei moderne, al cărui stil s-a aflat la confluenţa dintre simbolism şi suprarealism. Opera sa reflectă o imaginaţie bogată, ajungându-se până la o viziune fantastică, halucinantă asupra lumii.

[96] Gaston Bachelard (27 iunie1884 – 16 octombrie 1962) a fost şi critic francez. A întemeiat critica literară modernă.

[97] Henri Michaux (24 mai 1899 – 18 octombrie 1984) a fost un poet, scriitor şi pictor belgian, adesea considerat ca adept al curentului suprarealist, cunoscut pentru individualismul său. Este faimos prin cărţile sale ezoterice, scrise într-un stil uşor de citit şi accesibil.

[98] Bertrand – Jean Redon, mai cunoscut sub numele de Odilon Redon (20 aprilie 1840 – 6 iulie 1916) a fost un pictor francez simbolist, desenator, arhitect, sculptor, litograf şi pastelist.

[99] Gustave Moreau, (6 aprilie 1826– 18 aprilie 1898) a fost pictor, gravor şi desenator francez, unul dintre cei mai importanţi reprezentanţi ai

simbolismului în pictură. Tematica vastei sale opere şi-o alegea din lecturile clasice. Tehnica sa se caracterizează printr-o factură suavă, care redă în mod magistral lumea onirică, plină de simboluri.

[100] Salvador Dali, (11 mai 1904 – 23 ianuarie 1989) a fost un pictor spaniol, reprezentant de seamă al curentului suprarealist în artă. Graţie apariţiilor excentrice şi megalomaniei sale, Salvador Dali a devenit o vedetă mondială, care a reuşit să folosească forţa mass-mediei pentru a-şi spori averea şi gloria. Dali este entuziasmat de mişcarea suprarealistă, în care vede posibilitatea manifestării imaginaţiei sale exuberante unită cu o virtuozitatea tehnică a destinului şi a culorii.Artistul se complace într-o mândrie provocatoare şi creează teme în care se repetă, obsesiv, apariţia unui univers sub semnul erotismului, sadismului, scatologiei şi putrefacţiei dar, mărturiseşte că frica de moarte nu îl părăseşte niciodată. Susţine că această spaimă este împreună cu libido-ul, motorul creaţiei.

[101] Max Ernst, (2 aprilie 1891– 1 aprilie 1876) a fost pictor şi sculptor modernist german, care a aderat la curentul dadaist, pentru ca, apoi o dată cu apariţia oficială a suprarealismului, să se încadreze în această mişcare. Din 1922 se stabileşte la Paris şi este consemnatar al revistei *Manifestul Suprarealismului* şi participă la toate expoziţiile mişcării.

[102] Giorgio de Chirico, (10 iulie 1888 – 20 noiembrie 1978) a fost un pictor surealist care a studiat arta în Atena şi în Florenţa, după care la Academia de arte din Munchen a studiat filozofi precum Nietzsche, Schopenhauer precum şi lucrări ale lui Arnold Böcklin and Max Klinger, care i-au influenţat arta. Mai târziu, el a adoptat stilul baroc fiind influenţat de Rubens. Picturile lui De Chirico de mai târziu niciodată nu au primit aceeaşi laude critice ca şi cele din perioada lui metafizică . Printre artiştii care au recunoscut influenţa lui în operele lor îi includem pe include Max Ernst, Salvador Dali, Giorgio Morandi, Carlo Carrà, René Magritte şi Philip Guston.

[103] Paul Devaux, (23 septembrie 1897 –20 iulie 1994) a fost un faimos pictor belgian, datorită picturilor sale surealiste cu nuduri de sex feminin cu gesturi misterioase, plasate în peisaje, staţii de tren sau clădiri clasice, inducând o stare de hipnoză.

[104] Victor Brauner, (15 iunie 1903 – 12 martie 1966) a fost pictor şi poet suprarealist evreu, originar din România.El se instalează la Paris, unde îl întâlneşte pe Brâncuşi, care-l iniţiază în arta fotografică. Tot atunci se împrieteneşte cu poetul de origine română Benjamin Fondane şi îl întâlneşte pe Yves Tanguy, care îl va introduce mai târziu în cercul suprarealiştilor.

Victor Brauner participă la toate expoziţiile suprarealiste şi ia atitudine prin însăşi factura şi ideologia plasticii lui. În parte „cheia” creaţiei sale este extrasă din carnetele pictorului cu însemnări personale*:„Fiecare tablou pe care-l fac este proiectat din cele mai adânci izvoare ale neliniştii mele…”.*

[105]Francesco José de Goya y Lucientes, (30 martie1746–16aprilie 1828), important pictor şi creator de gravuri spaniol, la răspântia secolelor al XVIII-lea şi al XIX-lea. La un secol după Velázquez şi cu un secol înainte de Picasso, Goya este un punct de referinţă pentru două veacuri de pictură spaniolă.După o maladie care ne este necunoscută, rămâne surd. Boala a influenţat starea fizică şi psihică a pictorului, care se reflectă în arta lui : aceasta câştigă în forţă interioară şi devine expresivă, răpitoare.Abia acum se naşte adevăratul geniu al lui Goya. În creaţia lui, drumurile artei şi ale frumuseţii s-au separat, temele pictate necesitând alte categorii estetice, incluzând şi „urâtul”. Privirea artistului transformă oroarea realităţii în opere pline de dramatism şi cruzime.

[106] Lucrare întocmită de Constantin Ionescu, *Boeru, Somnul şi visele,* Colecţia Sinapse, Ed. Prietenii Cărţii, Bucureşti, 2000, p. 97 – 98

[107] Frédéric Gaussen este un jurnalist care a fost redactor la rublica universitară a cotidianului Le Monde. El a fost şi preşedintele Asociaţiei jurnaliştilor universitari. Frédéric Gaussen este de asemenea interesat de reprezentarea artiştilor plastici la Paris, în istoria de azi.

[108] FRES – Freud S., *Realizări de-o viaţă* , p. 123

[109] JUNH, *Omul la descoperirea propriului suflet: Structura şi funcţionarea inconştientului,* Ediţia a doua revăzută şi argumentată, Geneva,1946, p.228.

[110] PROP – Porot (Dr. Antonie), Manual alfabetic de psihiatrie, Paris, 1952 p. 365

[111] Zhuangzi (c. 369 BC – c. 286 BC), a fost un filozof chinez influent care corespunde ca gândire a sute de şcoli de gândire filozofică chineze.În general filozofia lui Zhuangzi este într-o oarecare măsură sceptică, argumentând că viaţa este limitată iar numărul lucrurilor necunoscute sunt nelimitate. Zhuangzi poate fi considerat un precursor al relativismului chiar dacă acesta îl face să se îndoiască de argumentele pragmatice, considerând viata bună şi moartea rea. Filozofia lui este înrudită cu dezvoltarea Budismului chinez, în mod special Chan, cunoscut şi sub numele de Zen.

[112] Roland Cahen, este un compozitor electroacustic francez. El compune pentru scenă, concerte, multimedia şi instalaţii interactive, dezvoltând forme sonore originale.

[113] RSHU –Visul şi societăţile umane, Paris, 1967, p. 104.

[114] Eshatologie = din urmă, de apoi. În creştinism acest termen poate fi luat în sens universal sau în sens particular. (1) *Eshatologia universală* – este învăţătura despre a doua venire a Domnului, despre învierea obştească, judecata universală, despre rai şi iad.(2) *Eshatologia particulară* – este învăţătura despre momentele de la sfârşitul vieţii pământeşti, precum şi despre cele folositoare mântuirii sufletului.(Preot Vasile Sorescu, *Dicţionar biblic*, p. 80).

[115] MURL – Muller Werner, *Religiile indienilor din America de Nord*,în religiile amerindiene, Paris, 1962, p. 247.

[116] Depresiune cogoleză.

[117] FOUC – Fourche – Tiarko J. – A. et Morlighem H., *Comunicările indigenilor cu sufletele celor morţi,* Bruxelles, 1939, p. 66.

[118] Idem[113] p. 167.

[119] Virs – *Simbolismul genetic şi oniric* p. 6.

[120] RSHU – Idem[113], p. 111

[121] Libidoul

[122] Hanri – Louis Bergerson (18 octombrie 1859 – 4 ianuarie 1941) a fost scriitor şi filozof evreu francez ale cărei idei au pătruns şi în literatură, prin intermediul operei lui Proust.Este foarte apreciat pentru remarcabilele sale opere filozofice, care i-au adus Premiul Nobel pentru Literatură în 1927. Filozofia sa este una dualistă – lumea acoperă două tendinţe aflate în conflict – forţa vieţii şi lupta lumii materiale împotriva acelei forţe.

[123] Imaginile şi dramaturgia lor

[124] Ansamblu formal de relaţii de un anumit tip, înfăţişate sub diferite imagini

[125] Orientarea, finalitatea, intenţionalitatea visului

[126] Roger Bastide, (1 aprilie 1898 –10 aprilie 1974) a fost sociolog şi antropolog francez, specialist în sociologie şi în literatura braziliană.

[127] In Vodoul Haitian şi mitologia Yoruba, Ogun este stăpânul focului, al fierului, al vânătorii, a politicii şi a războiului.

[128] RSUH – Idem[113], p. 180

[129] FRES – Idem[108], p. 298

[130] Dezlegare

[131] RUSH – Idem[120]. p. 111

[132] Caslant – *Desoille*

[133] Trétigny – *Virel*

[134] Godel

[135] JUNH – Idem[109], p. 289

[136] JUNV –*Sufletul şi viaţa*, Paris, 1963, p. 81

[137] Idem[136]; JUNT – *Tipuri psihologice* , Geneva, 1950, p. 441

[138] Edgar Morin este un filozof şi sociolog francez. El este cunoscut pentru o gamă largă de interese şi disimilitudini convenţionale ale graniţelor dintre disciplinele academice. El a fost implicat într-un mare proiect multidisciplinar finanţat de Delegaţia Generală de Cercetare Ştiinţifică şi Tehnologică (DGRST) din Plozevet. În 2002 el participă la crearea Colegiului Internaţional Ştiinţific şi Politic de Etică. Bazându-se pe cibernetica, teoria informaţiei, sisteme de teorie, în cercetarea sa privind reflecţiile sale profunde despre moarte, metoda integrează călătoriile lui Morin şi oferă cititorului o alternativă la ipotezele tradiţionale şi la metoda de cercetare a timpului nostru.

[139] MORC – Morin E., Le Cinéma, Paris, 1960, p. 213

[140] Moeder

[141] Becker à propo de Gaston Bachelard

[142] Bachelard, BACT – p. 19

[143] JUNV – Idem[136], p. 93

[144] Care nu se realizează în mod vizibil decât în planul subiectului

[145] Idem[136], p. 94

[146] Rayond de Becker

[147] RSHU – Idem[120], p. 109

[148] RSHU – Idem[120], p. 178

[149] Carl Alfred Meier (19 aprilie 1905 – 1995) a fost un psihiatru, psiholog şi om de ştiinţă elveţian.Ca succesor al lui Carl Gustav Jung, el a ocupat postul de Profesor Onorific de Psihologie în cadrul Institului Federal de Tehnologie.

[150] Jean Chevalier – Alain Gheerbrant, *Dicţionar de simboluri*, vol. III, Ed. Artemis, Bucureşti, 1995, p. 454 – 462.

[151] Pavlov

[152] Maiorov

[153] N. Vaschide

[154] R.E.D. – R.E.M.

[155] C. Dement şi N. Kleitman

[156] Orbii congenitali nu au vise vizuale

[157] S. Freud

[158] Paul Popescu – Neveanu, *Dicţionar de psihologie*, p. 774 – 775

[159] După unii autori, inconştientul cuprinde subconştientul sau preconştientul

[160] M. Pradines

[161] Th. Ribot

[162] P. Janet

[163] H. Piéron, M. Ralea

[164] Chr. Ehrenfels, D. Uznadze

[165] Piaget

[166] S. Rubinstein, A. Leontiev

[167] Paul Popescu – Neveanu, *Dicţionar de psihologie*, p. 697 – 698

[168] Fondul dispoziţional

[169] Izolarea senzorială pe o durată mai mare de 5-6 zile produce perturbări serioase în dinamica internă a conştiinţei.

[170] Mihai Golu, *Fundamentele Psihologiei*, Universitatea „Spiru Haret", p. 116 – 117

[171] *Dicţionar de psihologie* , 1994, p. 760

[172] S. R. Reber, *Dicţionar de psihologie* , Penguin, Londra, 1995, p. 764

[173] Poate mai degrabă ar trebui considerat o „conştiinţă adormită", capabilă oricând, în funcţie de împrejurări şi de solicitări, să se trezească.

[174] Janet şi Pierce

[175] Inferior

[176] P. Janet, p. 40, 1935

[177] Laplanche şi Pontalis, p. 418, 1994

[178] Henri Paul Hyacinthe Wallon, (15 iunie 1879–1decembrie 1962) a fost un filozof, psiholog (în domeniul psihologiei sociale) neoropsihiatru, profesor şi politician francez. Fiind un Marxist convins, urmându-şi educaţia, el a ocupat cele mai înalte poziţii in Universităţile franceze unde a stimulat activităţi de cercetare.

[179] Wallon, p. 480, 1924

[180] Popescu – Neveanu, 1976, p. 171 şi 1978, p. 690

[181] Ion Bibreri, 1970, p. 58 ; p. 69

[182] Mielu Zlate, *Introducere în psihologie*, p. 260 – 262

[183] Idem[181], p. 247 – 248 ; 262 – 263

[184] Bogdan Petriceicu Haşdeu, Sic cogito – *Ştiinţa sufletului – Viaţa. Moartea. Omul,* p. 44

[185] Idem[184], p. 45

[186] Idem[184], p. 62

BIBLIOGRAFIE :

- Stevens Anthony, Jung, colecţia *Maiştrii spiritului*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 2006
- Pamela Baal, *10.000 de vise interpretate*, Ed. Litera Internaţional, Bucureşti, 2009
- Ion Biberi, *Visul şi structurile subconştientului*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1970
- Jean Chevalier – Alain Gheerbrant, *Dicţionar de simboluri*, Ed. Artemis, Bucureşti, 1995
- Prof. dr. Gavril Cornuţiu, *Breviar de psihiatrie*, Ediţia a III-a Universitatea din Oradea – Facultatea de medicină şi farmacie , Editura Arca, Oradea, 2006
- Dr. Adolfo Fernandez – Zoïla, *Freud şi psihanalizele*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1996
- Sigmund Freud – *Dincolo de principiul plăcerii* – 1. Caiete de psihanaliză, Editura „Jurnalul Literar", 1992
- Mihai Golu*, Fundamentele psihologiei*, Universitatea „Spiru Haret", Bucureşti
- Denis Huisman, *Dicţionar de opere majore ale filozofiei*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 2001
- Internet Wikipedia
- Lucrare întocmită de Constantin Ionescu – *Boeru, Somnul şi visele*, Colecţia Sinapse, Ed. Prietenii Cărţii, Bucureşti, 2000
- C. G. Jung – *Amintiri, vise, reflecţii* (Consemnate şi editate de Aniela Jaffé), Editura Humanitas, Bucureşti, 2004
- *Mic Dicţionar Enciclopedic* – ediţia a III – a revăzută şi adăugită, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986
- Sorin Modreanu, *Visul profetic*, premoniţia şi alte fenomene paranormale, Editura Artemis, Bucureşti, 1994
- Jacques Montangero, *Vis şi cogniţie*, Ed. Polirom, Bucureşti, 2003
- Francesco Monte, *Magia viselor – dicţionar de mituri şi simboluri onirice,* Editura Paralela 45, Piteşti, 2008
- Caro Ness, *Secretele Viselor*, Ed. Meteor Press, Bucureşti, 2001
- Francis E. Peters, *Termenii filozofiei greceşti*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1993

- *Le petit larousse en couleurs – dictionnaire encyclopédique, Nouvelle* èdition, 17 Rue Du Montparnasse $75^{2}9^{8}$ Paris cedex 06, 1995
- Bogdan Petriceicu Haşdeu, *Sic cogito – Ştiinţa sufletului – Viaţa. Moartea. Omul*, Ed. Moldova, Chişinău, 1991
- Paul Popescu – Neveanu, *Dicţionar de psihologie*, Ed. Albatros, Bucureşti, 1978
- Liviu Popoviciu şi Voica Foişoreanu, *Visul – de la medicină la psihanaliză, cultură, filozofie*, Ed. Universul, Bucureşti, 1994
- Pr. Vasile Sorescu, *Figuri, evenimente şi locuri biblice* – dicţionar, Editura Saeculum I.O. – Editura Vestala, Bucureşti, 1995
- Mielu Zlate*, Introducere în psihologie*, Ed. Polirom, Bucureşti, 2000
- Mielu Zlate, Ed. Polirom, Bucureşti, 2004.